

Farklı İktisadi Yaklaşımlar

Teori ve Güncel Eğilimler

Editör
EDA BOZKURT

BİDGE Yayınları

**FARKLI İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR: TEORİ VE GÜNCEL
EĞİLİMLER**

Editör: EDA BOZKURT

ISBN: 978-625-372-764-2

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2025-06-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltpe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖNSÖZ

Ekonomi; sayılar, tablolar ya da teknik göstergelerin ötesinde daha geniş kapsamda var olan bir bilimdir. Toplumların siyasal tercihleri, inanç sistemleri, tarihsel tecrübeleri ve adalet arayışları, ekonomik düşüncenin ve uygulamanın biçimlenmesinde belirleyici niteliktedir. Aslında ekonomiye dair düşünmek bir yönüyle insanı, toplumu ve değerleri anlamaya çalışmak demektir.

Bu kitap ile ekonomik olgulara farklı pencerelerden bakmak amaçlanmıştır. Siyasal deneyimlerin meydana getirdiği dönüşümler, değer temelli alternatif iktisat arayışları ve toplumsal eşitlik talebinin yön verdiği güncel uygulamalar bir araya getirilmiştir. Ekonomik meseleler farklı bakış açılarıyla sorgulanmıştır. Zaman, mekân ve zihniyet farklarını dikkate alarak çoğul bir perspektif sunulmuştur. Ekonomiye dair farklı düşünceler bir araya getirilerek, okuyucuya yalnızca bildik modellerin değil, aynı zamanda alternatiflerin de mümkün olduğu hatırlatılmıştır. Bu kitabın düşünmeye ve tartışmaya katkı sunması dileğiyle, emeği geçen tüm kişi ve kurumlara teşekkür ederim.

Doç. Dr. Eda BOZKURT

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ BÜTÇE TAHMİNLERİ VE KESİN HESAPLARI ANALİZİ (1950-1960)	1
--	---

FATİH TOPÇU, ŞEYMA PIÇAK

İSLÂM İKTİSAT TEORİSİNE BİR GİRİŞ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE UYGULAMA	35
---	----

GÖKHAN ORUÇ ÖNALAN

TÜRKİYE'DE BELEDİYELERDE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME: ANKARA VE İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN YEREL EŞİTLİK EYLEM PLANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	83
---	----

CAHİDE GÖĞÜSDERE

BÖLÜM 1

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ BÜTÇE TAHMİNLERİ VE KESİN HESAPLARI ANALİZİ (1950-1960)

FATİH SEFA TOPÇU¹
ŞEYMA PIÇAK²

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından savaştan galip çıkan devletlerin girişimiyle ortaya çıkan “yenidünya düzenine” diğer ülkelerin de hızla uyum ve katılımları ile sistem iki kutuplu küresel bir dünya platformuna dönüşmüştür. Yenidünya düzeni, galip unsurların başı çektiği kapitalist ve demokrat batılı devletler ile Sovyetler Birliği'nin liderliğinde sosyalist ve totaliter liderlerin öne çıktığı karşı cepheden meydana gelmiştir.

Türkiye coğrafi konumu ve tarihsel hinterlandı ile her iki tarafla da hem jeopolitik olarak hem de ticari ve siyasi olarak uluslararası ilişkilerin yoğun olduğu bir konumdadır. Ayrıca tarihsel olarak özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilanından beridir siyasi,

¹ Hazine ve Maliye Uzmanı, Tarih, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Orcid no:0000-0003-0901-8453

² Hazine ve Maliye Uzmanı, Ekonometri, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Orcid no:0000-0001-7186-4007

askeri ve ticari gelişmişliği batılı devletlerle özdeşleştirmenin gereği tarafını kapitalist ve demokrat cephede belirlemiştir. Tabi bu seçimde Sovyet Rusya'nın Türkiye Devletine karşı tutum ve toprak taleplerinin de etkileri yadsınamaz.

1939-1945 dönemi boyunca yaşanan başta ekonomik olmak üzere askeri ve siyasi kararlar, halkta tepkiyle karşılanmış ve bu tartışmalar parlamentoda muhalif hareketlenmelere yol açmıştır. Ancak konjonktürel olarak çok partili hayata geçiş süreci sadece iç siyasi ve demokratik sebepler ile açıklanamaz. Bunun yanı sıra dış siyasal ilişkiler ve baskılar da bu süreçte son derece etkili olmuştur. Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üye olabilmek adına hükümetin siyasal sistemi demokratikleştirmek üzere söz verdiği ve ahlaki açıdan bu sözü tutmakla yükümlü olması çok partili hayata geçişte dış etkenlerin mevcudiyetini göstermektedir (Karpaz, 2023). Böylece ikinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye siyasal hayatının değişim sürecinde mevcut siyasi iktidarların yeniden tanzim edildiği bir dönem başlamıştır. Kaldı ki yaşanan bu değişim sürecinde siyaset ve toplum ilişkisi, bugünün siyasal demokratik hayatının temellerini atmıştır.

1945 tarihinde Nuri Demirağ liderliğinde Milli Kalkınma Partisi kurulmuş sonrasında da 1946 tarihinde Demokrat Parti kurularak çok partili hayata geçilmiştir. Demokrat Parti (DP) 1950 seçimlerinde 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarını sonlandırmıştır. DP %53.3, CHP %39.9, Millet Partisi (MP) %3 ve bağımsızların %3.8 oy dağılımı ile seçim sonuçlanmıştır (Shaw & Kural Shaw, 1983). Hemen ardından yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi ile de Celal Bayar Türkiye Cumhuriyetinin üçüncü Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan ve Fuat Köprülü ise Dışişleri Bakanı olmuştur. Seçim sonucunda İsmet İnönü ana muhalefet partisi lideri konumuna gelmiştir. (Kartal, 2003, s. 265-280).

Çalışmamızın ana konusu Demokrat Parti iktidarının bütçe sonuçları üzerinden maliye politikalarını değerlendirmek ve bu politikaların özellikle ekonomik ve siyasi gelişmeler üzerine etkileri olacaktır. Dönem boyunca hazırlanan Mali Yıl Bütçelerinin seyri ve gerçekleşme rakamlarını ihtiva eden Kesin Hesap Sonuçları üzerinden dönemin analizi yapılacaktır. 1950-1960 dönemi boyunca uygulanan temel ekonomi politikalarının sonuçları üzerine genel değerlendirmelere de yer verilecektir. Çalışmanın sonunda dönemin öne çıkan gazete başlıklarına yer verilerek kamuoyunun ilgisine dikkat çekilecektir.

1950-1960 Dönemi Genel Görünüm

1950 yılına gelindiğinde Türkiye Devleti için çok önemli ve keskin değişiklikler yaşanmıştır. Öncelikle ilk demokratik seçim gerçekleşmiş ve sonucunda cumhuriyeti kuran iktidar değişerek kuruluş yılları politikalarından farklı politikalar benimsenmiştir. DP, 1946 tarihinde açıklamış olduğu parti programında aşağıdaki maddeleri kabul etmiştir.

Madde 42: İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için hususi teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş sahaları sağlanmalıdır.

Madde 47: Devlet tarafından kurulup hususi ellerde daha rantabl işleyebileceği anlaşılan işletmeler, elverişli şartlarda özel teşebbüslere devredilebilmelidir.

Madde 54: Ziraat, milli gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğine ve nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatle geçindiğine göre, zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağından şüphe yoktur.

Madde 71: Samimilik ve açıklıkla ve çok sıkı bir tasarruf zihniyetiyle tanzim edilmiş denk bütçe mali sistemimizin esasıdır.

Madde 75: Memlekette iş hacmini daraltan istihsal maliyetlerine doğrudan doğruya tesir yaparak dış piyasalarla mübadeleyi güçleştiren veyahut hayat pahalılığının amillerinden olan vergi ve resimlerden değiştirmeler ve indirmeler yapılacaktır.

Aslında CHP yönetimi 1947 tarihinde gerçekleştirdiği kurultayında, sermaye çevrelerinin ekonomik taleplerini dikkate alarak devletçilik politikasını özel teşebbüsü teşvik edecek uygulamalar alanında yeniden yorumlamıştır. 1948 tarihinde düzenlenen Türkiye İktisat Kongresinde İstanbul Tüccar Derneğinin önerileri büyük ölçüde karşılanmıştır. Bu muvazenede bakıldığı takdirde CHP ve DP ‘nin ekonomik politikalarında benzerlikler olduğu söylenebilir. Tek fark Kamu İktisadi Teşebbüslerin özel sektöre devri konusunda CHP daha muhafazakâr davranmıştır. Kaldı ki DP ilk hükümet programında kamuya ait teşebbüslerin özel sektöre devri konusunda yaklaşımı olmasına rağmen bu işletmelerin devrini gerçekleştirememiş hatta devlet teşekküllerinin sayısı ve hacmi artarak devam etmiştir (Boratav, 2003).

1950 tarihinde iktidara gelen DP hükümetinin parti programında açıkladığı politikalara duyduğu güvenle, uygulamış olduğu politikalar Türkiye’de ekonomik ve siyasi alanda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Geçmişte CHP hükümetlerinin uygulamış oldukları devletçi ve sanayileşme öncelikli politikalar yerine DP hükümeti, liberal ve tarım sektörünü önceleyen ekonomik programları uygulamaya koymuştur. DP’nin ilk iktidar dönemi olan 1950-1954 yıllarında halkın toplanma, seyahat, basın vb. çeşitli hak ve özgürlükleri konusunda kazanımlar sağlanmıştır. Aslında CHP’de bu alanlarda 1946-1950 arasında liberalleşme adımları atmıştır. DP’nin en önemli başarısı ilk döneminde muazzam bir kalkınma hareketi gerçekleştirmiş olmasıdır. Bu başarıların arkasında yurt dışından sağlanan cömert yardım ve krediler olduğu ayrı bir gerçekliktir (Karpaz, 2023).

DP iktidarının 1954 yılına kadar bu denli pozitif bir seyir göstermesinde bir başka etken de Türkiye'nin mevcut döviz rezervleridir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye 250 milyon dolar gibi büyük miktarda dolar rezervi ile girmiştir. Bu rezerv miktarı, 1946 ithalat hacminin iki katından fazladır. Ayrıca 1946 yılında 100 milyon dolar dış ticaret fazlası verilmiştir. Döviz rezervinin bu denli fazla olmasına rağmen (ekonomik olarak kredi borçlanmalarının rasyonelliği tartışılabilir) dış yardım ve krediler kapsamında Türkiye'nin aşırı istekli olması ve bu taleplerin karşılanması ile döviz rezervleri olağanüstü derece iyi pozisyonlara gelmiştir (Boratav, 2003). Bu süreç 1950 yılında iktidara gelen DP'nin ekonomik politikaları uygulamada elini oldukça rahatlatmıştır. Bunlara ilaveten hava şartlarının da iyi gitmesi neticesinde hükümetin öncelediği tarım sektöründen iyi sonuçlar alınmıştır. Alınan yardımlar öncelikle tarım sektörünün geliştirilmesinde kullanılmış ve başta traktör olmak üzere tarım makinelerinin ithalatı hızlanmıştır. Ayrıca tarım sektörüne sağlanan kredilerde de hacimsel oranda artış sağlanmıştır.

Tablo 1. 1949-1960 Yılları Traktör Sayısı Ve Ziraat Bankası Tarımsal Kredileri

<i>Yıl</i>	<i>Traktör Sayısı</i>	<i>Artış %</i>	<i>Kredi (milyon TL)</i>	<i>Artış %</i>
1949	9.170	-	337	-
1950	16.585	80,9	412	22,3
1951	24.000	44,7	646	56,8
1952	31.415	30,9	1.067	65,2
1953	35.670	13,5	1.213	13,7
1954	37.743	5,8	1.497	23,4
1955	40.282	6,7	1.558	4,1
1956	43.727	8,6	1.888	21,2
1957	44.144	1,0	2.108	11,7
1958	42.527	-3,7	2.161	2,5
1959	41.896	-1,5	2.313	7,0
1960	42.136	0,6	2.392	3,4

Kaynak: (Kepenek, Türkiye Ekonomisi, 2014), (Oktar & Varlı, 2010), (Türk, 2014)

Özellikle 1950-1954 arası dönemde tarımda makineleşme hızı son derece yüksek seyretmiştir. Makineleşme sonrası tarımsal çıktı arzlarında yaşanan iyileşmeler gelir artışlarına ve tarım sektöründe sosyal değişimlere neden olmuştur. Özellikle makineleşen toprak sahipleri daha az işgücüne ihtiyaç duymaya başlamış ve bunun sonucunda işsiz kalan köylü nüfus hızla kent merkezlerine göç etmiştir. Kısaca tarımsal makineleşmenin negatif etkisi olarak büyük şehirlere göçler hızlanmış, bunun sonucunda ise kentleşme sorunları ortaya çıkmıştır. Hızlı kentleşme, yeni yerleşim yerleri ve işsizlik gibi önemli sorunları beraberinde getirirken, sanayi tüketim mallarına talebi de artırmıştır. (Kepenek & Yentürk, 2005).

Bu durum 1954 yılına kadar sürdürülebilir görünmektedir. Ancak işsizlik oranlarının yüksek seyretmesi sanayide yeni istihdam yatırımlarının yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Sermaye ve döviz yetersizliği nedeniyle yeni yatırımların yapılabilmesi, tarımsal üretimin artırılmasına ve buradan devşirilen gelirin sanayi yatırımına sevk edilmesi gibi bir döngü kurulmasına yol açmıştır. Bu döngü dengesi giderek bozulmaya başlayınca da basında ve halkta hoşnutsuzluk ve eleştiriler başlamıştır (Karpat, 2023). DP, özellikle 1958 seçimlerine giderken ekonomide yaşanan sorunlar nedeniyle çok sert eleştirilmiş ve bu baskı altında popülist politikaları önceleyerek seçimi bir yıl öne çekmek zorunda kalmıştır.

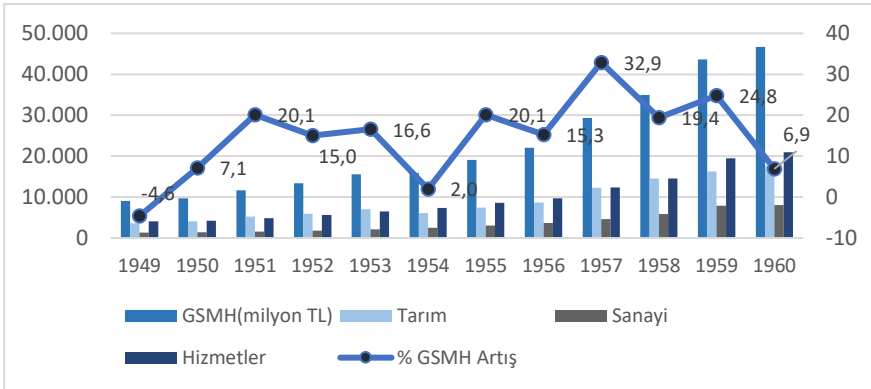
Tablo 2. 1950-1960 Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayrisafi Milli Hasıla

YIL	GSMH (milyon tl)	GSMH % Artış	Tarım	% Artış	Sanayi	% Artış	Hizmetler	% Artış	İhracat (bin \$)	İthalat (bin \$)	Dış Ticaret Açığı
1950	9.694	7,1	4.044	11,3	1.419	5,0	4.232	4	263.424	285.664	-42.443
1951	11.644	20,1	5.216	29	1.574	10,9	4.855	14,7	314.082	402.086	-22.240
1952	13.389	15	5.967	14,4	1.785	13,4	5.637	16,1	362.914	555.920	-88.004
1953	15.607	16,6	7.023	17,7	2.115	18,5	6.470	14,8	396.061	532.533	-193.006
1954	15.915	2,0	6.119	-12,9	2.475	17,1	7.320	13,1	334.924	478.359	-136.472
1955	19.117	20,1	7.455	21,8	3.055	23,4	8.608	17,6	313.346	497.637	-143.435
1956	22.047	15,3	8.654	16,1	3.671	20,2	9.722	12,9	304.990	407.340	-184.291
1957	29.310	32,9	12.287	42	4.642	26,4	12.381	27,4	345.217	397.125	-102.350
1958	35.000	19,4	14.583	18,7	5.883	26,7	14.534	17,4	247.271	315.098	-51.908
1959	43.670	24,8	16.288	11,7	7.897	34,2	19.485	34,1	253.799	469.982	-67.827
1960	46.664	6,9	17.668	8,5	8.046	1,9	20.951	7,5	320.731	468.186	-216.183

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013 verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde dış ticaret açıklığının kronik bir sorun haline geldiği görülmektedir. Genel olarak ihracat rakamları 200-300 milyon dolar, ithalat rakamları 400-500 milyon dolar etrafında gerçekleşmektedir. Bir başka detay olarak ise 1957-1960 tarih aralığında tarım sektörü ile hizmet sektörü hacimlerinde hizmet sektörü lehine bir durum göze çarpmaktadır. Sanayi sektöründe dönem içinde genel olarak artışlar olduğu görülmektedir. Sadece 1960 yılında büyüme oranı % 1.9 gibi düşük oranda kalmıştır. Buradan DP iktidarı tarımsal büyümeyi öncelemesine rağmen sanayi sektöründe de büyüme rakamları göze çarpmaktadır. Son olarak dönem başı ile dönem sonu arasında GSMH artış miktarı neredeyse yedi kat olarak gerçekleşmiştir. Ancak tablodaki bu artış miktar ve oranlarında enflasyon dikkate alınmadığından görünen artış miktarı gerçekte olduğundan iyimser sonuçlar vermiştir.

Grafik 1: 1950-1960 Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayrisafi Milli Hasıla

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013 verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarındaki nihai hedefi hızlı büyüme olmuştur (Eroğlu, 1990). Bu amaçla Türkiye'ye biçilen uluslararası rol gereği tarım sektörünün büyümenin lokomotif konumuna getirilmesi planlanmıştır. Tarım sektörünün geliştirilmesi

için ülke çapında geniş meraların tarımsal üretiminin arttırılması için ekilmesine olanak verilmiştir. Bunun neticesinde tarım ürünlerinin (arpa, buğday vb.) üretiminde istenen artışlara ulaşılırken hayvansal üretimde düşüşler gözlemlenmiştir. Tarım sektörünün öncülüğünde büyüme rakamları son derece yüksek gerçekleşmiştir. 1950-1953 yılları büyüme hızı ortalaması %11,25 olarak gerçekleşmiş; 1954 yılına gelindiğinde ise rüzgâr tersine dönmüş ve büyüme hızı %3 olarak kaydedilmiştir (Tokgöz, 2004, s. 143). Ayrıca yine aynı yıl bir önceki yıla göre çok yüksek bir enflasyon oranı gerçekleşmiş ve dış ticaret açığı ülkeyi krize ve darboğaza sürüklemiştir. 1954 tarihinden itibaren dış ticaret rejiminde kontrol ve koruma amaçlı politika tercihlerine yönelmeler başlamıştır. Bu durum Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Özcan, 2014).

DP döneminde özellikle 1929 ekonomik krizinden sonra uygulanan sert devletçi politikalardan uzaklaşmış liberal ve dışa açık politikalara yönelinmiştir. Bunun yanı sıra özel sektörün piyasada daha fazla söz sahibi olması ve devletin rolünün azalması gerektiği vurgulanmış. Özel teşebbüslerin arttırılması politikası ile sermaye sahipleri desteklenmiş aynı zamanda işçi kesimi için de gelişmeler yaşanmıştır. Dönem boyunca; Hastalık ve Analık Sigortası, İş Mahkemeleri, Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki İş İlişkilerinin Düzenlenmesi, Deniz İş, Öğlen Dinlencesi, Ek Ödeme Yapılması Yasaları çıkarılmıştır (Çetin, 2017).

Çok partili siyasal hayata geçilmesiyle beraber ekonominin yabancı sermayeye açılması ve başta ABD olmak üzere batılı ülkelerden yardımların gelmesiyle, toplum yeni tüketim alışkanlıkları edinmiş ve özel sermaye birikimleri de ileri boyutlara ulaşmıştır. Bir güç olarak ortaya çıkan özel sermaye sahipleri siyasal iktidarı da yanına alarak ekonomik ve toplumsal gelişmeye tamamen hakim olmuştur. Ancak bu olumlu tablo 1954 tarihinden itibaren değişmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren yabancı sermaye

transferlerinde beklenen artışlar sergilenememiştir. 1951 tarihinde Petrol Kanunu ve 1954 tarihinde çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile kar ve anapara transferine tam serbestiye rağmen beklenen nakdi yabancı sermaye gelmemiştir. DP, zamanının en liberal yabancı sermaye kanunlarını yapmış olsa da istenilen etkiyi doğuramamıştır. Tabi ki önceki yıllara göre yabancı sermaye miktarlarında nispeten artışlar olmuştur ancak gelen yabancı sermayenin sadece %25 nakdi sermaye şeklinde olup geri kalan %75’lik miktar aynı sermaye şeklindedir (Coşar, 2005).

DP, parti programında denk bütçe uygulamasına bağlı kalacağını açıklamış olmasına rağmen iktidara geldikten sonra bu ilkeye uygun hareket etmemiştir. Dönem boyunca kamu harcamaları için sürekli olarak Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuştur. Merkez Bankasının tedavüldeki para miktarını arttırması suretiyle bütçe açıklarının kapatılması yoluna gidilmiştir. Bu yola başvurulmasının nedeni, nakdi yabancı sermaye yatırımlarının düşük düzeyde kalmasıdır.. Dönemin ekonomi yönetimi ihtiyaç duyulan nakdi sermaye açığını tedavüldeki para arzını artırarak çözmek istemiştir. 1950 yılında dolaşımdaki para 862 milyon lira iken dönemin sonuna gelindiğinde 3,7 milyar liraya ulaşmıştır (Tokgöz, 2004). Dönem eleştirilerinin başında, Türkiye’nin popülist hareketlerin ilk örneğini yaşadığı belirtilmiştir. “1950’li yılların ilk yarısının Türkiye ekonomisinde bıraktığı büyük iz, popülizm sözcüğü ile özetlediğimiz genişleyici para ve bütçe politikalarının Cumhuriyet tarihinde ilk kez uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Yani, DP tek parti rejiminin adeta demir kanunu olan denk bütçe-denک ödemeler bilançosu ilkesinden vazgeçmiş ve kolayca Merkez Bankasının Banknot Matbaasına başvurarak ekonomiyi yönetme devrini başlatmıştır.” (Altan, 1986)

DP döneminin en belirgin özelliklerinden biri de, dış borçlanma seçeneğinin olağan hale gelmesidir. Dış borçlanma adeta ana finansman yöntemi gibi çalışmıştır. Üretim dış borçlanmaya

bağımlı hale gelmiştir. Böylece istikrarın önemli bir unsuru olarak dış borçlanmanın devamlı ve yeterli düzeyde sağlanıyor olması ön kabul olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nden alınan kredi miktarları; 1946-1948 arası 45.4 milyon, 1949 yılında 33.8, 1950 yılında 40, 1952 yılında 11.2, 1955 yılında 25.5, 1956 yılında 25, 1957 yılında 25.1, 1958 yılında 23.2, 1959 yılında 97.2, 1960 yılında 26.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Kepenek & Yentürk, Türkiye Ekonomisi, 2005).

1954 tarihinden itibaren ekonomi alanında yaşanan sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İç ve dış ekonomik verilerdeki olumsuz tablolar ve dengesizlikler ülke ekonomisinde kriz ortamı yaratmıştır. İktidarın ekonomideki yüksek büyüme oranı hedeflemesi ve bu oranları tutturmak için kamu yatırımlarına hız kesmeden devam etmesi, dış kaynak ihtiyacının yeterince karşılanmaması, para ve kredi hacminin devamlı ve sürekli artırılması yüksek enflasyonist baskı oluşturmuştur. Bu şartlar altında 1958 tarihine gelindiğinde 256 milyon dolarlık vadesi gelen borcun ödenememesi ve IMF'den kredi alınamaması sonucunda 1958 İstikrar Programı kabul edilmiştir (Coşar, 2005). Yaşanan ekonomik kriz sonucu 4 Ağustos 1958 tarihinde TL % 68.9 oranında devalüe edilerek 1 Dolar/2.80 TL paritesinden 1 Dolar/9 TL paritesine yükselmiştir. Fiilen yapılan devalüasyon ancak iki yıl sonra 1960 tarihinde resmiyet kazanmıştır. Ayrıca istikrar programı kapsamında Milli Korunma Kanunu uygulamaları da fiilen bitirilmiştir (Karluk, 1997).

DP hükümeti göreve başladıktan kısa süre sonra batı dünyasının çok uzağında olan Kore Savaşı patlak vermiştir. ABD'nin yeni güç olduğu yenedünya düzeninde politikalar artık bölgesel değil küresel belirlenmektedir. Dolayısıyla doğu Asya'da çıkan bu savaş tüm dünyayı etkileyen bir olay olmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşından sonra ABD merkezli dış ilişkiler kurmuş ve tüm politikalarını bu yönde belirlemiştir. Hem bulunduğu konum

hem de izlediği politikalar neticesinde ABD tarafından kurulan NATO'ya dahil olmak Türkiye için bir amaç olmuştur. Bu çerçevede Türkiye Kore Savaşına asker göndermesi karşılığında Nato'ya üye yapılmıştır (Kazgan, 2004).

Önceki yıllarda ulaşım için demiryolları yapımına öncelik verilirken bu dönemde ABD'nin de teşvikleriyle karayolları yapımı hızlanmış demiryolları arka plana bırakılmıştır. 1929 yılında Şose ve Köprüler Reisliği olarak kurulan kurum 1950 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü olarak dönüştürülmüştür. Bunun dışında dönem boyunca tarım odaklı sanayide de gelişmeler yaşanmış özellikle şeker fabrikaları kurulmaya devam etmiştir. Ancak kurulan işletmelerin %75'i Marmara veya Ege Bölgesinde yer almaktadır (Tokgöz, 2004).

1950 yılında yapılan ilk demokratik seçim ile iktidara gelen Demokrat Parti 1954 ve 1957 yılı seçimlerini de kazanmıştır. Ancak 1954 yılından itibaren ekonomik ve siyasi hava yavaş yavaş DP iktidarı aleyhine dönmeye başlamıştır. Özellikle muhalefetin giderek güçlendiğinin farkına varan DP genel seçimleri bir yıl öne çekerek 1957 yılında yapılmasını sağlamıştır. Seçim öncesi seçim yasasının değiştirilip tüm çiftçilerin Ziraat Bankasına olan borçları on yıl süreyle ertelenmiştir (Karpaz, 2023). Yapılan tüm siyasi ve popülist uygulamalara rağmen muhalefet partileri seçimden güçlenerek çıkmıştır. DP iktidarının son döneminde muhalefet partilerine ve yazılı basına uyguladığı sert tedbirler ile kişilerin hak ve özgürlükleri konusunda eleştiriler çoğalmıştır. Özellikle muhalefet partilerinin faaliyetlerini engelleme, denetleme ve gerekirse parti kapatma ile sonuçlanabilecek yetkiye sahip Tahkikat Komisyonunun 28 Nisan 1960 tarihinde kurulması bardağı taşıran son hamle olmuştur (Çavuşoğlu, 2018). Tüm bu ve benzeri uygulamalar sonrasında, 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir darbe ile DP iktidarı son bulmuştur.

1950-1960 Dönemi Bütçe Ve Kesin Hesapları Analizi

Tahmini Bütçe Verileri

Tablo 3. 1950-1960 Mali Yıl Bütçe Gelir ve Gider Tahminleri³

YIL	Tahmini Bütçe Geliri	Tahmini Bütçe Gideri	Tahmini Bütçe Açığı/Fazlası	Tahmini Gelirin Gideri Karşılama Oranı
1950	1.313.269.563	1.621.351.543	-308.081.980	81,00
1951	1.344.988.235	1.876.040.501	-531.052.266	71,69
1952	1.551.455.000	2.712.309.556	-1.160.854.556	57,20
1953	1.959.854.000	2.803.650.133	-843.796.133	69,90
1954	2.888.475.000	3.020.285.101	-131.810.101	95,64
1955	2.789.060.001	3.876.157.021	-1.087.097.020	71,95
1956	3.324.974.152	4.006.907.969	-681.933.817	82,98
1957	4.006.672.859	4.734.950.436	-728.277.577	84,62
1958	4.475.552.400	5.539.430.116	-1.063.877.716	80,79
1959	5.980.630.000	7.495.564.257	-1.514.934.257	79,79
1960	7.281.695.000	8.101.570.887	-819.875.887	89,88

Kaynak: “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1942-1953” ve “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1954-1963” verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3 ile verilmiş olan 1950-1960 zaman aralığındaki mali yıl bütçelerinde dikkat çeken özellik tüm bütçelerin açık vermesidir. Ayrıca 1950 ile 1960 yılları içinde enflasyon etkisi hesaba katılrsa dahi ekonomik büyüme yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum kamu harcama ve gelirlerinde yaşanan artış miktarından da anlaşılmaktadır. Böylece, kamunun büyük ekonomik kaynakları denetim altına aldığı, ekonomik ve siyasal gelişmeyi arzu ettiği istikamette yönlendirme imkânına kavuştuğu söylenebilir.

Dönem aralığında bütçe gelir rakamlarının gider rakamlarını karşılama oranları ise % 57.20 ile % 95.64 arasında değişkenlik göstermiştir. En fazla açık 1952 bütçesi ile en az açık 1954 bütçesi olduğu görülmektedir. Bu yıllarda açıklık oranlarının yüksek olmasının nedeni, DP iktidarının hızlı büyüme hedeflerine ulaşmak

³ Çalışmadaki Bütçe ve Kesin Hesap Sonuçları sadece genel bütçeli idareleri kapsamaktadır.

için yatırım harcamalarından kaynaklandığı düşünölmektedir. Bu dönem tarımda makineleşmeye önem verilmiş ve bu alanda yatırım ve kredi teşviklerine ulaşmada kolaylıklar sağlanmışır. Bunun sonucunda tarımsal çıktıda ciddi oranda artışlar yaşanmışır. Ayrıca yine askeri modernizasyon kapsamında yüksek harcama miktarlarına ulaşılmışır. Hızlı büyüme için yapılan yatırım harcamaları bütçe açıklarını artırdığı bir gerçektir ancak burada asıl sorun harcama miktarında yaşanan artışlara bütçe gelir artışlarının eşlik edememesidir. Yıllar içinde gelir kalemlerinin artış hızı gider kalemlerinin artış hızının gerisinde kalmışır. Siyasal nedenler ile vergi artışını tercih etmeyen iktidar, yatırım harcamalarının finansmanında dış borç ve emisyon miktarını artırarak kaynak yaratmayı tercih etmişir. Bu durum dış borç stokunu giderek artırarak bütçede ciddi bir gider kalemi oluşturmuştur. Ayrıca emisyon miktarını artırmak yüksek enflasyona sebep olmuştur. Şimdi bu tercihleri bütçe verileri eşliğinde açıklayalım.

Borç stoku rakamları incelendiğinde devlet borçlarının toplam bütçe giderlerine oranı 1950 senesinden başlayarak sırasıyla %13.22, %12, %20, %8, %8, %7, %7, %7, %6, %6 ve 1960 tarihinde %8 olarak planlanmıştır. Göröldüğü üzere ilk üç yıl yüksek oranlarda devlet borçları varken sonrasında kontrol altına alınarak %6 ile %8 arasında bir seyir izlemiştir. Devlet borçlarının en yüksek oranda ödemesinin planlandığı yıl olan 1952 senesi en yüksek bütçe açığının olduğu yıla tekaböl etmektedir.

İkinci dünya savaşı sonrasında Türkiye, askeri gücünün artırılması ve modernizasyonu için başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere batılı devletlerden aynı olarak hibe, nakdi yardım ve krediler almıştır. Avrupa askeri gücü ile uyumlaştırma ve modernizasyon gibi sebepler ile askeri harcamalar dönem bütçelerinde büyük bir yer teşkil etmiştir. 1950 yılı bütçesinden başlayarak sırasıyla Milli Savunma Harcamalarının toplam bütçe gideri içindeki payı; %61, %33, %34, %36, %36, %38, %32, %30,

%31, %29 ve 1960 yılı bütçesinde %27 olarak en düşük oranda ödenek tahsis edilmiştir. Görüldüğü üzere askeri harcamalar giderek azalmasına rağmen büyüklük olarak bütçe giderlerinin içindeki en önemli kalem olarak ortada durmaktadır.

Bir başka önemli harcama kalemlerinden Tarım Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı harcamalarının yüksek seyretmesinin nedeni ise özellikle alt yapı ve tarımda makineleşme harcamalarına öncelik verilmesidir. Böylece tarımsal çıktı miktarında artış yaşanmıştır. Alt yapı ve ulaşım yatırımları ile üretilen mal ve hizmetin tüketiciye ulaştırılması ve nakliye sorunları azaltılmaya çalışılmıştır. Bu harcamaların toplamının bütçe gider toplamı içindeki büyüklüğü ise sırasıyla 1950 yılında %9.98, %11, %9, %12, %8, %7, %9, %9, %9, %9 ve 1960 yılında %8 oranında tahmin edilmiştir.

Son olarak Milli Eğitim Bakanlığının harcama büyüklüğünün toplam bütçe gideri içindeki büyüklüğü sırasıyla 1950 yılında %11.39, %10, %8, %9, %10, %9, %11, %11, %10, %11 ve son olarak 1960 yılında %12 oranında büyüklüğe ulaşmıştır. Milli eğitim harcamaları için büyük kaynak ayrıldığı söylenebilir. Bu dönem okullaşma, öğretmen ve öğrenci sayısında önemli artışlar yaşanmıştır (Yedek, 2021).

Gelir büyüklükleri açısından dönem bütçeleri irdelendiğinde gelir vergisi, gümrük vergisi, muamele vergisi, istihlak (tüketim) vergisi ve tekel vergisi gelir kalemleri içinde öne çıkmaktadır. Sırasıyla bütçe gelir toplamı içindeki büyüklüklerine baktığımızda; Gelir vergisinin bütçe gelir toplamı içinde büyüklüğü 1950 yılından itibaren sırasıyla %13.36, %19, %17, %18, %17, %22, %23, %24, %26, %25 ve 1960 yılında %25 oranlarında olmuştur. 1950 yılına kadar kazanç vergisi adı altında toplanan vergi bu tarihten sonra gelir vergisi ve kurumlar vergisi olarak ikiye ayrılmış ve bütçelerde yerini bu şekilde almıştır. Bütçe içerisindeki oranlarına bakıldığında gelir vergisinin önemli bir bütçe gelir kalemi olduğu ve 1950 yılından itibaren sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu dönemde

gelir vergisi rakamlarındaki artışların önemli bir kısmının ekonomik büyüme kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Gümrük vergisinin, bütçe gelir toplamı içindeki büyüklüğü 1950 yılından itibaren sırasıyla %8.61, %10, %11, %9, %9, %10, %9, %6, %4, %12 ve 1960 yılında ise %12 olarak tahmin edilmiştir. Bu gelir kaleminde 1957 ve 1958 yılları hariç ortalama %10 gibi yüksek gelir tahminleri yapılmıştır. Ancak bu iki yılda gelir tahminleri düşük seyretmiştir. Bu iki yılda gümrük vergisine konu ithalat rakamlarında azalma olduğu (1958 tarihinde yapılan devalüasyonun ithalat rakamlarına etkisini göz ardı edemeyiz) ve bütçe gelir toplamında büyüme ve enflasyon kaynaklı artış olması sebebiyle gümrük vergisinin oransal olarak düşük seyrettiği tahmin edilmektedir.

Muamele vergisi 1956 tarihine kadar uygulanan bir vergi türü olup bütçe gelirleri içinde önemli bir gelir kalemi olarak yerini almıştır. Muamele vergisinden bütçe gelir toplamı içinde büyüklüğü 1950 yılından itibaren sırasıyla % 18.69, %19, %20.75, %22.45, %23.68 ve 1955 yılında %18 gibi yüksek oranlarda gelir tahsil edileceği tahmin edilmiştir.

İstihlak vergisi, bütçe gelir toplamı içinde büyüklüğü 1950 yılından itibaren sırasıyla %12.61, %13.03, %10.52, %16.12, %11.44, %14.62, %14 olarak tahmin edilmiş; 1957 yılından itibaren Dâhili İstihlak Vergisi kaldırılarak vergi konusu olan kalemler farklı gelir türü başlıklarının altına alınmıştır. Bu şekilde İstihlak vergisi 1957 yılından itibaren ise %11, %10, %9 ve 1960 yılında %8 olarak tahmin edilmiştir. Bütçe gelir toplamında istihlak vergisinin oransal payı yadsınamayacak büyüklüktedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere Muamele ve İstihlak vergilerinin 1957 yılından itibaren yapılan vergi reformu kapsamında kaldırılmasına rağmen yeni adlar altında mali mevzuat içinde varlıklarını korumuşlardır. Bu dönem özellikle yapılan yeni

düzenlemeler kapsamında özel sektörde mükellef sayısı azaltılarak verginin tarh ve toplama maliyetlerini düşürmek için vergi konusu üretim aşamasına kaydırılmıştır. Bu durum neticesinde üretim aşamasında kamu kesiminin ağırlığından dolayı vergi yükünün büyük kısmı kamu sektörüne yansımıştır (İnan, 2010).

Son olarak büyüklüğü önem arz eden Tekel vergisi kaleminin toplam bütçe gelir rakamı içindeki oransal büyüklüğü sırasıyla 1950 yılından itibaren %6.34, %6, %7.15, %7.96, %4.77, %6.97, %7, %6, %8, %7 ve 1960 yılında ise %7 olarak tahmin edilmiştir.

1950-1960 dönemi Demokrat Parti politikaları altında hızlı büyüme ve bütçe açıklarının yaşanıldığı bir dönem olmuştur. Bütçe verilerinin gösterildiği Tablo 3'te de görüleceği üzere bütçe gelir ve gider rakamları sürekli artmıştır. Sorunu çözmek için 1958 istikrar programı yapılarak bütçe açıkları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu sayede bütçe açıklık oranlarında düşüşler yaşanmıştır.

Bütçe Kesin Hesap Sonuçları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan küresel dünyaya uyumlanma süreci Demokrat Parti Döneminde hızlanarak devam etmiş Türkiye'ye biçilen küresel rol ile uyumlu politikalar izlenmiştir. Bu doğrultuda ekonomi politikasının bir parçası olarak izlenen siyasete uygun bütçeler yapılmıştır.

Tablo 4. 1950-1960 Mali Yıl Kesin Hesap Sonuçları⁴

⁴ Çalışmadaki Bütçe ve Kesin Hesap Sonuçları sadece genel bütçeli idareleri kapsamaktadır.

YIL	Gerçekleşen Bütçe Geliri	Gerçekleşen Bütçe Gideri	Gerçekleşen Bütçe Açığı/Fazlası	Gerçekleşen Gelirin Gideri Karşılama Oranı
1950	1.448.797.857	1.495.334.826	-46.536.969	0,97
1951	1.683.808.234	1.626.254.809	57.553.425	1,04
1952	2.293.739.030	2.302.840.342	-9.101.312	1,00
1953	2.336.948.270	2.354.332.032	-17.383.763	0,99
1954	2.468.807.137	2.637.706.794	-168.899.656	0,94
1955	3.288.706.927	3.394.297.345	-105.590.418	0,97
1956	3.395.157.899	3.577.412.383	-182.254.483	0,95
1957	4.059.977.606	4.256.199.208	-196.221.602	0,95
1958	4.932.212.201	5.087.226.594	-155.014.393	0,97
1959	6.572.320.143	6.914.173.614	-341.853.470	0,95
1960	7.139.411.384	7.526.447.898	-387.036.514	0,95

Kaynak: “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1942-1953” ve “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1954-1963” verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Her ne kadar bu dönem devletin özel sektör yatırım alanlarından çıkması öngörülse de kamu iktisadi teşekkülleri açılmaya devam etmiştir. Katma bütçeler önceki dönemden çok büyük farklılıklar göstermese de Karayolları Umum Müdürlüğü, Petrol Dairesi Reisliği ve Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü katma bütçeli idare olarak kurulmuştur. ABD’nin yönlendirmesi ile demiryolları yerine karayolları yatırımlarına ağırlık verilmesinin ardından 1954 yılında Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü katma bütçeli idareler içinden çıkarılmıştır. Demiryollarına en son 1949 yılında 466.666 lira hazine yardımı yapılmış daha sonraki yıllarda hazine yardımları karayollarına aktarılmıştır. 1950 yılında karayolları kurulduğu ilk senesinde Hazineden 49.903.374 lira yardım alırken bu tutar 1960 yılına gelindiğinde 792.859.419 liraya ulaşmıştır. Aynı yıl (1960) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı toplam 318.118.162 lira, Milli Eğitim Bakanlığı 932.367.185 lira bütçeden harcama yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında devlet politikası olarak karayollarının teşvik edildiği açık bir şekilde

görülmektedir. Dönemde tarımın öncü sektör olmasına rağmen 1960 yılında Tarım Bakanlığına yapılan harcamanın 208.631.374 lira olarak karayollarına yapılan hazine yardımından yaklaşık 4 kat az olması dikkat çekici bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber tarım alanında bugünkü ismi Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) olan Devlet Üretme Çiftliği Genel Müdürlüğü 1950 yılında katma bütçeli idare olarak kurulmuştur. Ancak İdare dönem boyunca hiç hazine yardımı almamış öz gelirleri ile harcamaları başa baş gerçekleştirmiştir. Tarımı güçlendirmek amacıyla kurulmuş olan başka bir katma bütçeli idare ise Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğüdür. 1954 yılında kurulan İdare Karayolları Genel Müdürlüğünden sonra hazineden en fazla yardım alan idare olmuştur. Kurulduğu yılda hazineden 90.892.194 lira yardım alan İdare dönemin sonuna gelindiğinde 1960 yılında 548.506.709 liralık yardım kullanmıştır. Bu tutar aynı yıl Tarım Bakanlığı bütçesinin 2,5 katından fazladır. 1954 yılında kurulan bir başka katma bütçeli idare olan Petrol Dairesi Reisliği ilk yıllarında hazine yardımlarından faydalansa da dönemin sonuna doğru öz gelirleri ile harcamalarını karşılayabilmiş hatta bütçesinde fazla vermiştir⁵.

Dünya bu dönemde soğuk savaş yıllarını yaşamış Türkiye jeopolitik konumu sebebiyle bu durumu son derece yakın hissetmiştir. Batı dünyasına yaklaşan Türkiye'ye ABD, askeri harcamalar için krediler sağlamıştır. Bunlardan 12 Temmuz 1947 yılında imzalanan “Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkındaki Anlaşma”nın tasdikine ilişkin 5123 sayılı Kanun ile yardımlar her yıl kullanılan miktar kadar bütçeye gelir kaydedilmiştir. Bu Kanundan önce hususi kanunlarla bütçeye gelir kaydedilen tutarlardan en büyüğü Avrupa Ekonomik İş Birliği Sözleşmesi ve Marshall Yardım Planı çerçevesinde alınan yardımların onaylanması için meclisten geçen 5750 sayılı Kanunla irat kaydedilen yardımlar olmuştur (Kostak, 2022, s. 4-19). 1955 yılında 5750 sayılı Kanun ile

⁵ Bütçe verileri (BÜMKO, 1992)dan alınmıştır.

bütçeye gelir kaydedilen tutar 153.969.902⁶ lira iken aynı yıl 5123 sayılı Kanun ile oluşan bütçe geliri 282.520.000⁷ lira olmuştur. Sonraki yıllarda Marshall yardımları devam ederken 5123 sayılı Kanun ile gelen yardımlar son bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortalama %50 olan askeri harcamaların tüm harcamalara oranı 1945 yılından itibaren düşmeye başlamış ve 1950 yılında %29 olmuştur. 1960 yılına gelindiğinde ise bu oran yaklaşık %23 olarak gerçekleşmiştir. Dönemin en yüksek askeri harcaması askeri yardımın geldiği 1955 yılında %34 olarak gerçekleşmiştir⁸.

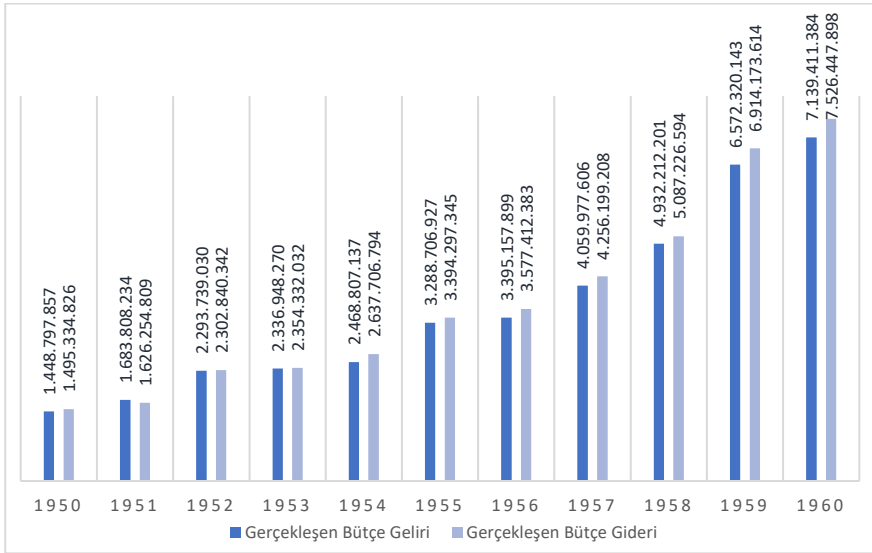
Dönem boyunca vergi gelirlerinde değişiklikler yaşanmış özellikle 1957 yılında birçok yeniliğin yapıldığı “Gider Vergileri Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikle ithalat, imalat ve bankalar alt kalemlerinden oluşan muamele vergisi kaldırılmıştır (İnan, Türkiye’de Kazanç Vergisinden Gelir ve Kurumlar Vergisine Geçiş Süreci: 1946–1960 Dönemi, 2010, s. 349-364). Bununla birlikte daha önceki yıllarda esnaf vergisi olarak toplanan vergi kalemi 1957 yılından itibaren gelir vergisine dahil edilmiş.

Grafik 2: Demokrat Parti Dönemi Gerçekleşen Bütçe Dengesi

⁶ Bütçe verileri (BÜMKO, 1992)dan alınmıştır.

⁷ Bütçe verileri (BÜMKO, 1992)dan alınmıştır.

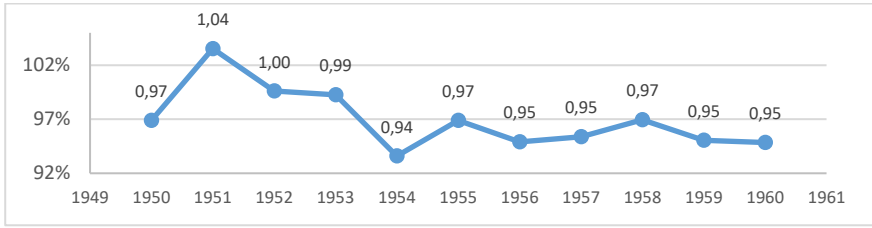
⁸ Oranlar BÜMKO tarafından yayınlanan veriler ile yazar tarafından hesaplanmıştır.

Kaynak: “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1942-1953” ve “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1954-1963” verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Demokrat Parti Dönemi bütçe gerçekleştirme sonuçları grafiğine bakıldığında bütçe büyüklüğünün düzenli olarak artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Özellikle dönemin ikinci yarısında büyüklüğün artış hızının yükselmesinin bir kısmı enflasyon ile açıklanabilir. Bütçe gelirlerinin ve kamu harcamalarının birbirine paralel olarak artış göstermesi bütçe açıklarının büyümesinin önüne geçmiştir. Ayrıca bütçeye gelir kaydedilen dış yardımlar da bütçenin gelir tarafında bir artışa sebep olarak bütçeleri dengeye yaklaştırmayı olumlu etkilemiştir.

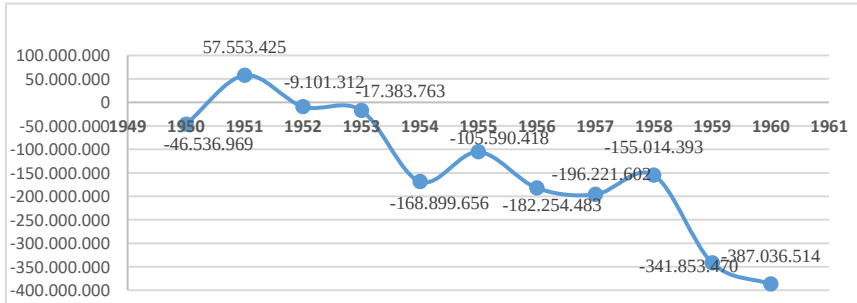
Grafik 3: Demokrat Parti Dönemi Gerçekleşen Bütçe Gelirinin Bütçe Giderlerini Karşılama Oranı

Kaynak: “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1942-1953” ve “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1954-1963” verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Önceki dönemlerden farklı olarak 1950 yılından itibaren dönem boyunca (1951 yılı hariç) bütçeler her yıl açık vermiştir. Ancak bu açık özellikle dönemin ilk yıllarında çok büyük olmamakla beraber kamu harcamalarını büyük oranda karşılamaya yeterli olmuştur. 1952 ve 1953 yıllarında bütçeler denk bütçe kuralına oldukça yaklaşmış ve hemen hemen kamu giderlerinin tamamı kamu gelirleri ile karşılanmıştır. 1921-1946 yılları tahakkuk eden gelir fazlaları 5921 sayılı Kanun ile 1952 yılı bütçesine gelir kaydedilmiş ve bu durum bütçenin dengeye gelmesine yardımcı olmuştur. Dönem içinde en fazla bütçe açığı 1954 yılında yaşanmış olmasına karşın bu dönemde dahi bütçe geliri harcamaların %94’ünü karşılamaya yeterli olmuştur.

Grafik 4: Demokrat Parti Dönemi Bütçe Açığı/Fazlası

Kaynak: “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1942-1953” ve “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1954-1963” verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bütçe açıkları Demokrat Parti Dönemi boyunca artış trendinde olmuştur. Grafik 4’te 1950 yılında 46,5 milyon lira olan

bütçe açığının dönemin sonu olan 1960 yılında 387 milyon liraya kadar arttığı görülmektedir. Dönem başından sonuna kadar bütçe açığının rakamsal büyüklüğü yaklaşık 8 kat artarken bütçe gelir ve giderleri arasındaki oransal fark bu denli artış göstermemiştir. Bu durum dönemin enflasyonist bir yapıda olduğunun kanıtı olarak yorumlanabilir.

Bütçe Tahmin Hataları

Bütçe tahminlerinin gerçekleştirmelerle uyumlu olması hem yöneticilere hem de ekonomiye olan güveni arttırmaktadır. Bunun yanı sıra tahmin hatalarının büyüklüğü, izlenen politika hakkında bilgi sağlamaktadır. Dolayısıyla bütçe verileri maliye politikasının önemli bir ayağını oluşturmakta tahmin hataları ise genel ekonomik durum ve izlenen politikaları yorumlamada yol gösterici olmaktadır.

Tablo 5: 1950-1960 Mali Yıl Bütçe Tahmin Hataları

TH: Tahmin Hatası=((gerçekleşme-tahmin)/gerçekleşme)*100 (Rodgers ve*

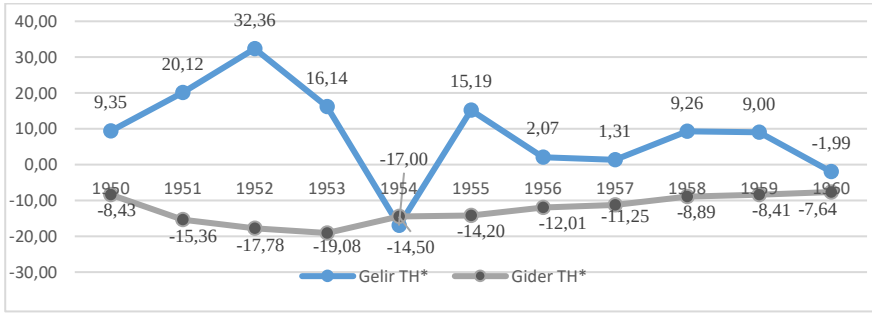
YIL	Tahmini Bütçe Geliri	Gerçekleşen Bütçe Geliri	Gelir TH*	TH	Tahmini Bütçe Gideri	Gerçekleşen Bütçe Gideri	Gider TH*	TH
1950	1.313.269.563	1.448.797.857	9,35	9,35	1.621.351.543	1.495.334.826	-8,43	8,43
1951	1.344.988.235	1.683.808.234	20,12	20,12	1.876.040.501	1.626.254.809	-15,36	15,36
1952	1.551.455.000	2.293.739.030	32,36	32,36	2.712.309.556	2.302.840.342	-17,78	17,78
1953	1.959.854.000	2.336.948.270	16,14	16,14	2.803.650.133	2.354.332.032	-19,08	19,08
1954	2.888.475.000	2.468.807.137	- 17,00	17,00	3.020.285.101	2.637.706.794	-14,50	14,50
1955	2.789.060.001	3.288.706.927	15,19	15,19	3.876.157.021	3.394.297.345	-14,20	14,20
1956	3.324.974.152	3.395.157.899	2,07	2,07	4.006.907.969	3.577.412.383	-12,01	12,01
1957	4.006.672.859	4.059.977.606	1,31	1,31	4.734.950.436	4.256.199.208	-11,25	11,25
1958	4.475.552.400	4.932.212.201	9,26	9,26	5.539.430.116	5.087.226.594	-8,89	8,89
1959	5.980.630.000	6.572.320.143	9,00	9,00	7.495.564.257	6.914.173.614	-8,41	8,41
1960	7.281.695.000	7.139.411.384	-1,99	1,99	8.101.570.887	7.526.447.898	-7,64	7,64
ortalama				12,16				12,50

Joyce)

Kaynak: “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1942-1953” ve “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1954-1963” verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bütçenin tahmin hatası yöntemi ile analiz edilmesi sonucunda tahminler ile gerçekleştirmelerin aynı olması durumunda tahmin hatası sıfıra eşit olacaktır. Tahmin hatasının negatif çıkması gerçekleşmeden daha yüksek tahminde bulunulduğunu; tahmin hatasının pozitif çıkması gerçekleşmeden daha düşük tahminde bulunulduğunu göstermektedir. Bütçe tahminlerinin klasik bütçe ilkelerinden biri olan objektif doğruluk ilkesine uygun olması için tahmin hatasının sıfıra yaklaşması beklenmektedir. Tahmin hatalarının sıfırın altında ya da üstünde bir sonuç vermesi bir değerlendirme neticesi vermesinin yanında objektif doğruluk ilkesi gereği hatanın eksi ya da artı yönde sapması tahminin gerçekçi yapılmadığını göstermektedir. Bu gerekçeyle tahmin hataları tablosuna hataların mutlak değerlerinin de eklenmesi uygun görülmüştür. Tablo 5 incelendiğinde 1950-1960 dönemi bütçenin gelir tarafında ortalama tahmin hatası 12,16; gider tarafında ise 12,50 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda gelir ve gider tahminleri hemen hemen aynı hata seviyelerinde tahmin edilmiştir. Ancak gelir tahminleri pozitif yönde hata verirken gider tahminleri negatif yönde hata vermiştir. Başka bir ifadeyle bütçe gelirleri gerçekleşmeden düşük tahmin edilirken bütçe giderleri gerçekleşmeden yüksek tahmin edilmiştir. Dolayısıyla gelirler düşük tahmin eğilimde giderler yüksek tahmin eğilimdedir.

Grafik 5: Demokrat Parti Dönemi Bütçe Gelir ve Gider Tahmin Hatası

Kaynak: “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1942-1953” ve “Bütçe Kesin Hesap Kanunları 1954-1963” verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 5’te gelir tahmin hatasının gider tahmin hatasına göre daha tutarsız olduğu; bütçe giderlerinin dönemin bütün yıllarında gerçekleşmeden daha yüksek tahmin edildiği buna karşın bütçe gelirlerinin iki yıl dışında gerçekleşmeden daha düşük tahmin edildiği görülmektedir. Dolayısıyla dönem boyunca tahmin edilen bütçe açıklarından daha düşük bütçe açıkları gerçekleşmiştir.

Basın Taraması

16.05.1950 Son Posta Gazetesi

Millet iradesi 4 yıl gecikme ile tecelli etti başlığı ile yayınlanmış ve hemen altında D.P. kahir ekseriyetle kazandı. Tasnif henüz neticelenmemiş olmakla beraber 395 demokrat adayı milletvekili seçildi denilerek yan sütunda yeni Millet Meclisi 22 Mayıs’ta toplanacak başlığı altında Meclis Cumhurbaşkanını seçecek, yeni Devlet Başkanı da D.P. liderini hükümeti teşkile memur edecek.

19.06.1950 Cumhuriyet Gazetesi

Ucuzluk için hükümetin alacağı tedbirler manşeti ile yayınlanmıştır. Açıklamasında petrol fiyatlarının esaslı surette indirilmesi derpiş ediliyor. Hükümet tasarruf sahasında da çalışmalara devam ediyor. Milli saraylar masraflarının yarı yarıya indirilmesini sağlayacak kararlar alınmak üzere şeklinde yer almıştır.

22.09.1951 Akşam Gazetesi

Korede Müttefik Taarruzu Gelişiyor manşeti verilmiştir. Hemen altında Amerika, Pakta iştirakimiz kararını Ayan Meclisine sevk ediyor. Atlantik ordusuna ne kadar kuvvet vereceğiz? Haberi ile yayınlanmıştır.

18.11.1952 Akşam Gazetesi

Dış Ticaretimizdeki açık nasıl kapatılmalıdır? Başlığı yer almıştır. Hemen altında Ekonomi Bakanı Server Somuncuoğlu'nun mecliste yaptığı açıklamaya yer verilerek; yardım bahsinde Türkiyenin, diğer memleketler seviyesinde tutulmasını istememiz gerektiğini belirtti şeklinde demeci vardır.

01.12.1952 Akşam Gazetesi

Yeni Bütçe Meclise Verildi manşeti verilerek açıklamasında Ordunun takviyesi için gelecek yıl 1 milyar 700 milyon lira harcanacak ve sonrasında Maliye Bakanı 125 milyon açık olarak hazırlanan bütçe hakkında izahat verdi şeklinde basında yer almıştır.

08.08.1853 Cumhuriyet Gazetesi

İngiltere ile Ankara dün imzalanan anlaşma manşetiyle yayınlanmıştır. Açıklamasında İkinci Dünya Harbi başlarında açılan teslihat kredilerinden borçlarımızın beşte dördünü, yani 240 milyon lirayı ödemeyeceğiz şeklinde okuyucuya sunulmuştur.

09.02.1954 Akşam Gazetesi

Devlet istatistiklerine göre başlığı verilerek altında Bir yıl içindeki pahalılık artışları manşeti konulmuştur. Açıklamasında 1952-1953 eylülleri arasında: İthalat malları yüzde 44, kahve yüzde 53.6, fasulye yüzde 25.6, yumurta yüzde 17 arttı şeklinde yazı devam etmektedir.

20.10.1954 Cumhuriyet Gazetesi

Paramızın kıymetini korumak için alınan yeni tedbirler manşeti ile yayınlanmıştır. Açıklamasında; Haricde yerleşmiş Türk ve yabancıların her türlü gelir, kıymet, para ve alacakları bloke edildi. Bloke kıymetlerin Türkiye dışına transferi ancak Maliye Vekaletince tesbir edilen malların ihracı ile mümkün olabilecek denilmiştir.

25.10.1954 Akşam Gazetesi

İktisadi zorluklar karşısında partilerüstü işbirliği teklifi başlığının hemen altında büyük puntolar ile İktidar, Zorluk Yoktur, Diyor manşeti verilmiştir. Açıklamasına; ve ilave ediyor “Hükümeti aciz göstermek gayretkeşliği yanlış bir taktiktir” yetkili bir zat: CHP muhalefetine samimiyetine inanmadığımız için teklifleri kabule şayan bulmuyoruz dedi. DHP genel sekreteri Kasım Gülek’in İstanbul beyanatı ile DP iktidarına yaptığı işbirliği teklifinin rededildiği açıklaması vardır.

11.06.1955 Cumhuriyet Gazetesi

Amerika bize 30 milyonluk yeni bir yardım yapmağa karar verdi manşeti vardır. Açıklamasında Resmi Amerikan ajansı (Usis) bu yardıma, son zamanlarda Ankara ve Washington’da cereyan eden müzakereler neticesinde karar verildiği bildiriliyor şeklinde haberleştirilmiştir.

09.09.1955 Akşam Gazetesi

Zararların tazmini için hükümet tedbir alıyor. Manşeti ile yayınlanmış ve açıklamasında Maliye Bakanlığı bankalara yeni bir tebligat yaptı denilerek devamında 1-Kredi kolaylıkları sağlanacak, 2.Banka borçları tecil edilecek, 3. Zararlar derhal tespit edilecek, 4.Bir yardım komitesi kuruluyor. Bu önlemlerin alınması gerekçesi olarak 6 Eylül olayları sonrası İstanbulda meydana gelen müessif hadiselerin tazmini olarak gösterilmiştir.

07.06.1956 Vatan Gazetesi

Basın tasarıları sabaha kadar çalışan mecliste fırtınalar kopardı başlığı ile verilerek büyük puntolar ile Karanlık devre başlıyor manşeti ile yayınlanmıştır. Açıklama kısmında Muhakefet, tasarıları çok sert dille tenkid etti. İnönü; Örfi idare yerine, basını susturmak suretiyle daha sert ve bütün ülkeyi kaplayan yeni bir sıkı rejim kuruluyor demiştir. Bölükbaşı ise; Memleket sonu gelmez bir maceraya götürülüyor. Demokrat Parti Grubu üyeleri bu gidişi durdurunuz demiştir.

07.06.1956 Dünya Gazetesi

Basın ve temel hürriyetleri ortadan kaldıran tasarılar dün kanunlaştı başlığı altında büyük puntolarla Karanlığa Girdik manşeti verilmiştir. Devamında Mecliste başgösteren bir kavga güçlkle önlendi denilerek Milli Korunma Kanunu tadil tasarısı da dün kabul edildi denilmiştir.

28.10.1957 Hürriyet Gazetesi

D.P. yine kazandı manşeti ile yayınlanmıştır. İnönü mağlubiyeti kabul etmiyor, İstanbul için ilan olunan son neticelere de itiraz etti. Son rakamlara göre C.H.P. seçimde 212 mebusluk elde etti.

04.08.1958 Cumhuriyet Gazetesi

Dış yardımın Yekunu: 359 Milyon Dolar manşeti ile yayınlanmış ve açıklama kısmında Polatkan beklenen açıklamayı yaptı başlığı verilmiştir. Amerika 234, Avrupa İktisadi İşbirliği 100, Milletlerarası Para Fonu da 25 milyon dolar vercekler demeci ile devam etmiştir.

05.08.1958 Cumhuriyet Gazetesi

Yeni ekonomik rejimin esasları dün kararnamelerle ilan edilmeğe başlandı manşeti ile yayınlanmıştır. Açıklamasında İhracata geniş imkan kapıları açılıyor. Hükümet emisyonu

yükseltmemek kararında, İktisadi Devlet Teşekkülleri kendi yağları ile kavrulacaklar. Hemen akabinde Seri halinde alınan kararlara daha bir çok kararlar katılacak. Prim usulü, hariçteki talebenin tahsisatından başka bütün dövizlere teşmil edildi. Böylece dolar 9, İngiliz lirası 25.20, mark 2.12, 100 lirt 1.92 lira oluyor.

07.08.1958 Cumhuriyet Gazetesi

Yeni dış ticaret rejimi 20 ağustosta ilan edilecek manşeti ile çıkmıştır. Açıklamasında Hükümete yakın çevrelerde liberasyonun tatbik edileceği ısrarla söyleniyor. Milli Korunma Kanununun da tamamen kaldırılması muhtemel.

09.08.1958 Cumhuriyet Gazetesi

Memurların maaşlarına yüzde yüz zam yapılacak manşeti verilerek açıklamasında “ Yüksek fiat politikası karşısında memurların durumu Hükümet tarafından yeniden inceleniyor.”

05.09.1959 Cumhuriyet Gazetesi

3 yıllık yatırım planının iç finansmanı: 6.5 milyar lira manşeti verilmiş açıklamasında “Bu iç finansmanın para ve iç krediler mevzuunda yeni tedbirler alınmasını icab ettireceği ve bu mevzuda yeni kararlara gidileceği bildiriliyor.”

27.05.1960 Vatan Gazetesi

Büyük Puntolarla“Ordu, idareyi ele aldı” manşetiye ve siyah beyaz yayınlanmıştır. Açıklamasında Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs günü saat 03 ten itibaren bütün yurttta, duruma hakim bulunuyor. Durum radyolarla yurda ve bütün dünyaya duyuruldu.

28.05.1960 Cumhuriyet Gazetesi

Büyük puntolarla “Meclis feshedildi, yeni Anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandı” manşeti ile yayınlanmıştır. Devamında “Siyasi hayatta çok önmeli değişikliklere

gidiyoruz. Milli Birlik Komitesi, kurucu durumunu iktisap etti, şöhretli ilim adamları, kurucu organda vazife aldılar.”

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkiler ve ticaret alanındaki değişimlerden Türkiye de siyasi ve ekonomik anlamda etkilenmiştir. Savaş sonrası dönemde öncelikle çok partili hayata geçilmiş ve beraberinde ekonomi alanında özellikle dış ticarete liberalleşme politikaları uygulamaya konulmuştur.

Siyaset sahnesine 1946 tarihinde çıkan Demokrat Parti 1950 senesi seçimlerinde büyük bir başarı göstererek Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına son vermiştir. Başarısının arkasında özgürlüklerin genişletilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması, adil olmayan vergilerin kaldırılması, işçilerin yaşam standardının iyileştirilmesi, tarım alanında kredi desteklerinin artırılması ve hazine arazilerinin köylü nüfusa dağıtılması gibi birçok farklı söylemler bulunmaktadır.

DP iktidarını da ekonomik verilere göre ikiye bölmek anlamlı olmaktadır. İlk döneminde hızlı büyüme ve kalkınma oranları gerçekleşmiş, ikinci dönemi olan 1954 seçimlerinden sonra ise rüzgar tersine dönmeye başlamıştır.

DP iktidarı vadettiği iyileştirmeler için gerekli finansman kaynağı olarak öncelikle dış borçlanmaya ve yabancı sermayeye başvurmuş ve destek de almıştır. Özellikle Truman doktrini kapsamında ABD’den yapılan Truman yardımları bunlara öncülük etmektedir. DP iktidarı da kredi ve yardımların gelmesini kolaylaştırmak ve güven vermek amacıyla çeşitli teşvik yasaları çıkararak, Türkiye’yi zamanının en liberal ekonomi politikaları uygulayan devletler kategorisine dahil etmiştir. Ancak konjonktür değişip dış destek ve yardımlar azalınca hükümet yeni finansman kaynağı olarak iç borçlanmaya yönelmiştir. Ayrıca ekonomi dengeleri bozulmaya başlayınca mali bütçeler de kronik açıklık sorunu ilk defa gün yüzüne çıkmıştır. Hem Atatürk hem İnönü

Dönemi boyunca denk bütçe politikası uygulayan Türkiye, bu dönemden itibaren kronik bütçe ve dış ticaret açıklarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak dönem boyunca her ne kadar bütçe açık vermiş olsa da bütçe gelirleri kamu giderlerini çok büyük oranda (ortalama %97) karşılamıştır. DP iktidarı parti programında konu etmesine rağmen denk bütçe politikasını kendinden önceki hükümetler gibi sert uygulamamıştır. Bütçe açığı özellikle ekonominin istikrarsızlaşmaya başladığı 1954 yılından sonra artmaya başlamıştır. Bütçe disiplininin uzaklaşma, aynı zamanda sürekli artan borç stokları ve vadesi gelen borç ödemeleri ekonomik kalkınmaya sekte vurmuştur. Bunların sonucunda ortaya çıkan ekonomik zorluklar mecliste ve halkta muhalif kanadın güçlenmesine sebep olmuştur.

1950-1960 dönemi boyunca uygulanan ekonomi politikaları çerçevesinde tarımsal makineleşme ve tarımsal ürün çıkışında büyük artışlar yaşanmıştır. Bu durum zenginleşen büyük toprak sahiplerini ortaya çıkarmış diğer taraftan makineleşme sonrası ihtiyaç fazlası köylü emeğinin kentlere göç etmesine sebep olmuştur. Köyden kente hızlı ve hazırlıksız göç, kentleşme sorunlarını beraberinde getirmiş ve böylece Türkiye yeni bir sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Mali sorunların ülke kaynakları ile çözülemeyecek duruma geldiğinin düşünülmesi DP iktidarını dış borç arayışına sevk etmiştir. Arzu edilen oranlarda ve yeterli miktarda dış kaynak bulamayan hükümetin iktisadi ve mali politikası iflas etmiştir. 4 Ağustos 1958 yılına gelindiğinde yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlanarak Türk Lirası devalüe edilmiştir. İstikrar programı kapsamında dış ticaret rejimi yeniden kurgulanmış para emisyon hacimlerine kısıtlamalar getirilmiş ve kamu iktisadi teşebbüslerinin ürün fiyatlarında artışlara gidilmiştir.

DP'nin, iktidarını sürdürme çabaları hak ve özgürlükler konusunda kısıtlayıcı uygulamalar yapmasına sebep olmuştur. Siyasi

parti ve sivil toplum kuruluşlarının toplanma ve yürüyüş yapma yasakları, basın özgürlüğüne getirilen sınırlamalar gibi anti demokratik uygulamalara yönelinmiştir.

Hayat pahalılığı ve yüksek enflasyon gibi ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan halk, uzun süredir DP'ye olan desteğini azaltmıştır. Bu arada muhalif hareketlerin artması 1957 seçimlerinde muhalefet partilerinin seçimlerden güçlenerek çıkmasını sağlamıştır. 1958 yılında mecliste bulunan tüm muhalif partiler Milli Muhalefet Cephesini kurmuşlardır. Bu hareket sonrası DP, baskıcı siyaset uygulamalarını giderek daha da artırma yoluna gitmiştir. Sonrasında Tahkikat Komisyonunun kurulması meclis dokunulmazlığına bir saldırı olarak algılanmıştır. Tüm bu gibi olumsuz gelişmeler sonrasında 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri bir darbe ile DP iktidarı son bulmuştur.

Sonuç olarak; 1950-1960 Demokrat Parti dönemi, 27 yıl boyunca devam eden tek parti dönemine son veren ve demokrasi tarihimizde birden çok siyasal partinin kurulup, serbest seçimlerde yarışabildiği ilk yıllar olması sebebiyle incelenmesi önem arz eden bir zaman aralığıdır. DP objektif olarak değerlendirildiğinde, doğru ekonomik ve siyasi politikaların uygulanması kadar yanlış ve demokratik kazanımları azaltan uygulamalara da izin veren bir siyasi hareket olmuştur. Konumuz gereği önceliğimiz DP mali politikaları incelenmiş olup özellikle bütçe ve kesin hesaplar üzerinde durulmuştur. Dönemin ilk yarısında ekonomik büyüme ve liberalizasyon adına radikal adımlar atılmış ve bunların sonucunda ekonomik kalkınma oranlarında güzel sonuçlar alınmıştır. Halkın refah seviyesinde gözle görülür artışlar yaşanmıştır. Ancak dönemin ikinci yarısında (1954 sonrası) popülist uygulamalara ağırlık verilmesi ile ekonomik kayıplar ve istikrarsızlıklar kronik sorun haline gelmiştir.

Kaynakça

Altan, M. (1986). Süperler ve Türkiye (Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları). İstanbul: Afa Yayınları.

Boratav, K. (2003). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002. Ankara: İmge Kitabevi.

BÜMKO. (1992). Bütçe Kesin Hesap Kanunları (1942-1953). Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı.

BÜMKO. (1992). Bütçe Kesin Hesap Kanunları (1954-1963). Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı.

Coşar, N. (2005). Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(01), 29-58.

Çetin, V. (2017). Demokrat Parti ve İşçi Hakları. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ, Türkiye: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eroğlu, C. (1990). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi. Ankara: İmge Yayınevi.

İnan, M. (2010). Türkiye’de Kazanç Vergisinden Gelir ve Kurumlar Vergisine Geçiş Süreci: 1946-1960 Dönemi. Maliye Dergisi(158), 349-364.

Karluk, S. R. (1997). Türkiye Ekonomisi-Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim. İstanbul: Beta yayınevi.

Karpat, K. H. (2023). Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (Siyaset-toplum-Uluslararası İlişkiler-Kültür). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kartal, C. B. (2003). Türk Siyasal Hayatında "Beyaz İhtilal" 1950 Seçimleri. Atatürk Dergisi, 3(4), 265-280.

Kazgan, G. (2004). Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. (2014). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2005). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kostak, E. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nın Ardından ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Başlattığı Askerî Yardımlara Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Etkisi. Atatürk Üniversitesi Yayınları, 4-19.

Oktar, S., & Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 1-22.

Özcan, G. (2014). Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası. CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 261-274.

Shaw, S. J., & Kural Shaw, E. (1983). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Cilt 2). (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi:2.

Tokgöz, E. (2004). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004). Ankara: İmaj Yayınevi.

Tük. (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Yedek, Ş. (2021). Arşiv Belgelerine Göre Demokrat Parti Döneminde Eğitim Yatırım ve Ödenekleri. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(6), 1891-1909.

BÖLÜM 2

İSLÂM İKTİSAT TEORİSİNE BİR GİRİŞ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE UYGULAMA

GÖKHAN ORUÇ ÖNALAN¹

Giriş

Bugünün dünyasında insanlığa sunulan iktisadi düzenler ve bu sistemlerin toplumsal tabana yansıyan karşılıkları, özellikle maddi refahın dağılımında adaletsizlikler, fakirlik, toplumdan soyutlanma ve sürdürülebilirliği mümkün olmayan büyüme modelleri gibi hayati tehlikelerle yüzleşmektedir. Seküler iktisatın yoğunlaştığı nokta insanların sınırsız ihtiyaçlarına karşılık, görece sınırlı olan iktisadi kaynakların nasıl konumlanacağı üzerinedir. Ancak konvansiyonel düşünce sıklıkla kaynak ve ihtiyaç dengesinden doğan problemin temelinde bulunan ahlaki boyutları görmezden gelmektedir. Kapitalist ideolojinin özünde mutlak bireysel menfaat ve özel mülkiyet hakkı vardır. Bu durum maddi refahın insani ve ahlaki ölçütler gözetilmeden dağıtılmasına sebep olarak toplumsal dokunun gerilmesine yol açmaktadır. Benzer şekilde eğitim ve sağlık gibi diğer yaşam alanlarında da adaletin ve fırsat eşitliğinin düzgün bir şekilde işlemesi zorlaşmaktadır. İslam

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisat Bölümü, Orcid: 0000-0002-6290-414X

iktisadî söz konusu küresel sorunlara bütüncül ve kapsamlı çözümler sunmaktadır. Bu yönü ile kapitalizm ve sosyalizmin farklı yoğunluktaki uygulama örnekleri karşısında alternatif bir paradigma olarak konumlanmaktadır.

İslam iktisadının gündeminde sadece maddî refahın olabildiğince çoklanması yoktur. Sosyal adalet, ahlakî değerler ve mutlak mutluluk anlayışı İslam iktisadının temel değerleri olarak öne çıkmaktadır. İslam, iktisadî faaliyetleri yaşamın diğer alanlarından ayrı tutmaz. Bu bakımdan ekonomik davranış ve meseleler, insan onuruna yakışan ölçülerle biçimlenmekte ve Allah Teâlâ'nın (cc.) rızasını kazanmasının aracı olarak kabul edilmektedir. İslam, yaşam alanının sadece nicelik bakımından ivmelenmesine odaklanmaz. Adalet, denge ve ölçü mekanizmaları kurarak manevî gelişimi sosyal dayanışma ile bütünleştirerek teşvik eder.

Batı toplumunun yaşam ve düşünüş tarzının ürünü olan iktisat teorileri çağdaş iktisat literatürü içerisinde egemen konumunu sürdürmektedir. Söz konusu teoriler bireyci ve materyalist zihniyet temelleri üzerine kurgulanmaktadır. Bu bağlamda iktisadî yaşam alanını ahlakî ve dinî değerlerden soyutlayarak incelemekte ve sıklıkla toplumsal özü dikkate almamaktadır. İslam, ekonomik yaşam alanına bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir. İnsan ve toplum hayatının tüm bileşenleri İslam iktisadının gündeminde yer almaktadır. İslam iktisat düşüncesinin teorik ve pratik prensiplerini ele alan, İslamın modern iktisadî problemlere sunduğu çözümleri açıklayan çalışmaların yoğunluk kazanması önemlidir. İslamî iktisadın epistemolojik ve metodolojik temelini Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet biçimlendirir. Vahiy temelli bu kökenlerin, bugünün dünyasında insanlığın karşısında duran koşullara adaptasyonunun sağlanması ve İslamî düzenin mevcut iktisadî yapılardan hangi ayrışmaları yaşadığı noktasında derinlikli çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışma, İslamî iktisat düşüncesinin özgün kimliğini öne çıkarmakta ve temel ilkelerine dikkat çekerek, seküler iktisat

anlayışının sınırlılıkları karşısında alternatif teorik temeller ortaya koymayı amaçlar. Zekatlı veya faizsiz kapitalizm gibi **kavramsallaştırmaların tartışmaya açık yönlerinin bulunduğu bir zeminde**, bu çalışma İslam iktisadının bütüncül kimliğine temas ederek söz konusu boşluğu doldurmaya katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın amacı, İslami iktisat anlayışının temel prensiplerini, kavramsal çerçevesini ve sosyal adalet, mülkiyet hakkı, maddi refahın dağılımı ve maliye politikasının öncelikleri gibi temel başlıklardaki özgün duruşunu sistemli bir şekilde analiz ederek açıklayabilmektir. Daha spesifik bir şekilde ifade edilirse İslami iktisat düşüncesinin vahiy kaynaklı epistemolojik temellerini ortaya koymak, mülkiyet hakkının elde edilmesi ve gelirin bölüşümüne yönelik İslami ilkeleri açıklamak, zekat, vakıf ve infak gibi kurumsal yapıların sosyal refah ve adalet olgusuna yönelik etkilerini analiz etmek bu çalışmanın gündemini oluşturmaktadır. Bu sayede İslami iktisat alanına teorik bir katkı sunulmasının haricinde mevcut iktisadi açmazlara yönelik çözüm önerilerine de dikkat çekilecektir. Bununla beraber İslami iktisat düşüncesinin sadece ahlaki ve dini bir doktrin kalıbına indirgenemeyeceği, İslamın her alanda olduğu gibi ekonomi bağlamında da özgün bir hayat tarzı ve uygarlık anlayışı sunduğu vurgulanarak literatüre farklı bir bakış açısı getirilecektir.

Çalışma söz konusu amaçlar doğrultusunda beş temel araştırma sorusuna (hipoteze) yanıt vermeyi hedeflemektedir. Çalışmanın yanıt aradığı ilk soru İslam iktisadının kuramsal temelleri ve konvansiyonel iktisat teorilerinden farklılıkların neler olduğu hakkındadır. İkinci araştırma sorusu İslami iktisat düzeninde kısmi özel mülkiyet hakkına ve gelirin dağılımına yönelik prensiplerin, sosyal adaletin sağlanabilmesi sürecinde nasıl bir oynadığı üzerinedir. Faizli işlemlerin yasaklanması, infak ve zekatın yaygınlaştırılmasının İslami düzende iktisadi istikrarı nasıl teşvik ettiğini açıklamak üçüncü araştırma sorusudur. Dördüncü araştırma

sorusu İslamda kamu maliyesinin temel amaçlarının ve araçlarının neler olduğu, İslami maliye politikasının bugünün iktisadi açmazlarına hangi çözümleri sunduğu hakkındadır. Beşinci araştırma sorusu İslami iktisadın tarihi ve kültürel bağlamının, İslam iktisat sisteminin işlevselliği ve özgün kimliğinin yeniden inşa edilmesi noktasında hangi çıkarımları sunabileceğine yöneliktir.

Çalışmanın kapsamı İslami iktisat anlayışının tarihi seyrini ve spesifik uygulama örneklerini detaylandırarak ele almak yerine, İslam iktisadının normatif ilkelerini ve söz konusu ilkelerin mevcut iktisadi problemlere çözüm sunma potansiyelini tartışmak üzerine çizilidir. Bu bakımdan çalışmanın metodolojisi geniş bir literatür seçkisine yapılan atıflar çerçevesinde kalitatif yaklaşım tarafından sınırlanmaktadır. Ampirik analizler ve bu çerçeve oluşturan modellemeler çalışmanın kapsamı dışındadır. Çalışma kapsamında kavramal bağlamda İslam iktisat düşüncesine genel bir çerçeve çizilmekte, iktisadi doktorin ve fıkhi ekollerin ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmasına girilmemektedir.

Çalışma bu giriş bölümünü takiben üç başlık altında şekillenmektedir. Öncelikle İslam iktisadının zihniyet temelleri ele alınmakta sonrasında mülkiyet hakkı ve gelirin bölüşümü konusuna yer verilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde İslam iktisat düşüncesinin farklı bir bağlamına dikkat çekilerek tarihi ve kültürel zeminine temas edilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışma boyunca elde edilen bulgular bütüncül bir şekilde değerlendirilmekte, çalışmanın İslam iktisadı literatürüne katkılarına, kısıtlarına ve alandaki potansiyel çalışmalara yönelik önerilere yer verilmektedir.

İslâm İktisadının Temel Dayanakları

İslam iktisat düşüncesinin zihniyet temelinde toplumsal (sosyal) ve iktisadi adaletin sağlanması vardır. Toplumsal adalet, bütün kesimlerin haklarının güvence altına alındığı; maddi kaynakların, sosyal ayrıcalık ve fırsatların toplumun üyeleri arasında

adil ve insani bir şekilde dağıtıldığı yaşam alanını simgelemektedir. Bu bakımdan toplumsal adaletin alt kümesi olarak yorumlanabilecek iktisadi adalet ekonomik yaşam alanının işleyişinde adil ve insani şartların oluşabilmesine yönelmektedir. Sosyal adaletin sağlanabilmesi için iktisadi yaşam alanının adil bir şekilde işlemesi oldukça önemlidir. Refahın ve servetin derin eşitsizliklere yol açarak dağıldığı bir düzende sağlık ve eğitim gibi sosyal yaşam alanlarında sağlıklı işleyen bir adalet mekanizmasından bahsetmek oldukça zordur. Tersine bir durum söz konusu olabilir. Sosyal yaşam alanının tabakalar arasında keskin sınır hatları ile ayrıldığı ve sosyal dışlanmanın yoğunlaştığı bir yaşam alanında, belirli kesimlerin ekonomik yaşam alanı içerisindeki rolü kısıtlanabileceği için, üretilen toplam gelirin dağılımında derin farklılıklar yaşanması kaçınılmazdır. İslam iktisadının ortaya koyduğu ilke ve prensipler, bu olumsuzlukların önüne geçmeye çalışmakta; İslam’da ekonomik yaşam alanı, insanların sağlıklı ve huzurlu bir şekilde inançlarının gereğini yaşayabilmelerinin aracı olarak konumlanmaktadır.

İslam’ın varlığa, bilgiye ve değerlere yönelik bakış açısı ekonomik yaşamın kurum, kural ve araçlarını da biçimlendirmektedir. İnsan ve toplum yaşamının bütün bileşenlerine temas eden bu mekanizmalar bir bütünün parçaları halinde sosyal adalet anlayışını oluşturmaya çalışmaktadır. İslami iktisat dünyasının prensip ve yöntemleri toplumsal yaşam alanında adaleti teşvik ederek pekiştiren bir karaktere sahiptir. Sosyal kurallar ve ahlaki değerler de bu anlayışı destekleyen diğer basamaklardır. İslam düşüncesinde dünyadaki yaşam ve ahiret hayatı birbirini tamamlayan iki parçadır. İnsanların helal kazanç yollarının peşinden koşması, çalışmanın ibadet mertesindeki önemini ortaya koymaktadır. İktisadi faaliyetler, insanın Allah Teâlâ’nın (cc.) rızasını kazanabilmesinin araçlarından bir tanesidir. Kalbin kurtarıcı iyilikleri olarak anılabilecek merhamet, sevgi, yardımlaşma, kardeşlik ve adalet gibi duygular insanlar arasında makul bir eşitliğin

sağlanması vazgeçilmez unsurlarıdır. Maddi imkanların çokluğu veya azlığı, İslam'da üstünlüğün vesilesi değildir. Üstünlüğün mutlak koşulu takva sahibi olmaktan geçer. Toplumun bütün üyeleri meşru amaçlarını gerçekleştirebilmek için çalışma ve hedeflerinde başarılı olabilmek için bilgi ve yeteneklerini kullanabilme hakkına sahiptir. Toplumun her bir üyesinin yetenek, bilgi ve beceri bakımından farklılaşması Allah Teâlâ'nın (cc.) yasalarının gereğidir. İnsanlar arasında tam bir eşitliği sağlamak İslam düşüncesi ile bağdaşmaz. İnsan, sahip olduğu yetkinliği ölçeğinde iktisadi yaşam alanına dahil olur ve çalışmasının karşılığını elde eder.(Azid & Al-Rawashdeh, 2017, s. 12) İslam'ın iktisadi ve sosyal araçları, insanın en yüksek amaç olarak Allah Teâlâ'nın (cc.) rızasını kazanabilmesi adına hukuki, ahlaki ve manevi değerlerin bütünleştiği bir görünümdeydir. Çatı bir kavram olarak toplumsal adalet, insanlar arasında mutlak eşitliği değil; insanların bilgi, beceri ve yetenek bakımından yaşadığı farklılıkları ve makul bir eşitliği kabul ederek üstünlüğü takva sahibi olabilmeye verir.

Bireyin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler, insanın sosyal ve ekonomik yaşam alanını belirlemektedir. İnsanın yaşamını rahat bir şekilde sürdürebilmesi farklı kurumsal yapıların fonksiyonel varlığına bağlıdır. Yaşamın bütün alanlarını kapsayan bu kurumsal yapılardan en önemlisi iktisadi mekanizmalardır. İslam, insan ve toplum yaşamının bütün çevrelerine temas eden bir din olarak, iktisadi ihtiyaçların karşılanabilmesi adına kaynaklar ve ihtiyaçlar arasında dengeli bir karşılık bulmaya çalışan somut maddi yapılara da temas etmektedir. İslam ve iktisadi yaşam alanı arasındaki bu karşılıklı bağıllık İslami iktisat sistemi olarak adlandırılan kurum ve kurallar bütününe ortaya çıkarmaktadır. İslamın varlık, bilgi ve değerler dünyasının kapsadığı bir iktisat sisteminin epistemolojik ve metodolojik temelinde İslam hukukunun asli kaynakları olarak Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet bulunmaktadır. Bu kaynakları icma, kıyas ve istislah olarak adlandırılan diğer deliller

takip etmektedir. İslam iktisat düşüncesinin sınır hattını İslam dininin hüküm ve ilkeleri çizmektedir. Bu bağlamda İslam iktisat düşüncesinin ve bu düşünce kalıbının somut karşılığı olarak İslam iktisat sisteminin amacı insanların iktisadi ihtiyaçlarını meşru ve helal yollardan karşılayabilecekleri yolları anlatmaktır. Böylece hem dünya hem ahiret mutluluğu amaçlanır. Madde ve mana arasında ince bir denge gözeten bu sistemde insan sadece maddi arayışları üzerinden ele alınmamakta, bu çabalar dinin yüksek gayelerine ulaşmak için bir araç kabul edilmektedir. (Yüce, 2021, s. 57) İnsan düşüncesinin ürünü olan teori ve sistemlerden farklı olarak İslam iktisadının epistemolojik temelinde öncelikle vahyin rehberliği konumlanmaktadır. İslam'ın ilke ve prensiplerinin asli iki kaynağı olarak Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet; teori, politika, sistem ve metodoloji bağlamında İslam iktisadının da temel kaynağını oluşturmaktadır. İnsanın bilgi ve çabasının ürünü olan diğer kaynaklar teori oluşturma sürecinin ikinci adımında yer alır.

İktisadi büyüme ve kalkınma dinamikleri ekonomilerin uzun dönemli makro performanslarının anlaşılabilmesi adına öne çıkan iki temel göstergedir. Ekonomilerde büyüme ve kalkınma yaşanırken, sürecin adalet ekseninde konumlanması oldukça önemlidir. Böylece maddi kaynakların ve refahın insani ölçüler ve ahlaki ölçütler gözetilerek bölüşülmesi sağlanabilir. İslam iktisat düşüncesi bağlamında insan ve toplum yaşamının maddi refaha kavuşabilmesi ancak iktisadi istikrar, adalet ve denge mekanizmalarının devreye girmesiyle bir değer ifade etmektedir. İslam iktisadının normatif prensipleri arasında yer alan çatı kavramlar olarak zekat ve infak kurumunun varlığı ile faizli bütün işlemlerin yasaklanması sosyal adaleti teşvik ederek toplumsal birlikteliği pekiştirmektedir. Bu kurumsal mekanizmaların varlığı sayesinde üretilen toplam gelirin bölüşümünde yaşanan ayrışmaları azaltabilmek mümkün olduğu gibi yoksulluğun önüne geçebilmek de kolaylaşmaktadır. İslam iktisat düşüncesinin dikkat çektiği nokta şahsi gelir ve servetin

artırılması olduğu gibi toplumun da bir bütün olarak yaşam standardının ve refah seviyesinin yükseltilmesidir.(Köstepen, 2024, s. 50) Bu bakımdan İslam iktisat düşüncesinin teorik ve pratik esası sosyal adaletin sağlanması üzerine kuruludur. İslam'ın varlık, bilgi ve değerler dünyasının şekillendirdiği bir iktisat sisteminin sınır hattı refahın adil bir şekilde dağıtımını sağlayarak yoksulluk sorununu gündemden çıkarmaktır.

İnsanlar dünya hayatının geçiciliğine aldanarak servet konusunda hırslı davranabilir ve madde-mana dengesini ihmal ederek yaşamı maddeye indirgeyebilir. Hırslı olmak, açgözlü davranmak ve salt maddeye yönelmek İslam iktisat düşüncesi için kabul edilebilir davranışlar değildir. İslam, insanın eşya üzerindeki şahsi haklarının varlığını kabul etmekle beraber; bu kabul insana eşya (mal - madde) üzerinde keyfi ve sınırsız bir mülkiyet kurabilme hakkını tanımaz. Bunun sebebi İslam için ekonomik yaşam alanının ve iktisadi faaliyetlerin anlamının insanın ihtiyaçlarını karşılamaktan çok daha ötede konumlanmasıdır. İktisadi faaliyetler insanın kendisinin ve sorumluluğu altında bulunan diğer kimselerin maddi, manevi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik şekillendiği gibi toplumsal hakları da gözetmektedir. Mal varlığının kendisinden hiçbir fayda sağlanmayacak şekilde istiflenmesi örneğinde veya İslam'ın tüketilmesini meşru görmediği malların üretilmesi örneğinde olduğu gibi toplumsal yaşam alanını zedeleyen girişimlerin yasaklanması mülkiyet kurumu üzerindeki toplum hakkını işaret etmektedir. İslam iktisat düşüncesi bağlamında mülkiyet hakkının sınırını *Hûd Suresi'nin 84. – 87. ayetlerinde* belirtilen iktisadi faaliyetler çizmektedir.(Siregar, 2021, s. 342) İslam'da mülkiyet hakkı, emanet ve sorumluluk ilkesinin bir yansımasıdır. İnsana bahşedilen servet ve imkanlar, Allah Teâlâ'nın (cc.) o kimselere emaneti hükmündedir. Bu sebeple insanın mal varlığının üzerinde toplum hakkı da bulunmaktadır.

Kul hakkına saygı göstermek ve bu hakkı çiğnememek insanın ekonomik faaliyetlerinin en önemli gündem maddesini oluşturmaktadır. İslam'ın inanç esasları bağışlanmayacak iki günahın olduğunu belirtmektedir. Bu günahlar Allah Teâlâ'ya (cc.) şirk koşmak ve kul hakkını çiğnemektir. Şirk koşan insan, kendisini Yaratana ortak koşmaktadır. Kul hakkını çiğnemek ise insanın, diğer insanlara ve varlığa yönelik hakları ihlal etmesiyle alakalıdır. Bu bağlamda İslam düşüncesinde iktisat ve ahlak etkileşimi büyük önem arz ettiği gibi iktisat ve hukuk ilişkisi de dikkate değerdir. İnsanın sadece kendisine ve insan nesline değil dünya hayatında etkileşim içerisinde olduğu bütün varlıklara karşı sorumluluk ve ödevleri vardır. İktisadi yaşam alanı özelinde İslam'ın işaret ettiği normatif prensipler, İslam iktisadında hukuk normlarının (fıkhi ilkelerin) belirleyiciliğini işaret etmektedir. İslam hukuku ve iktisadının ortaya koyduğu hukuki çerçeve önceliği kul hakkına riayet etmeye vermektedir. Kul hakkını çiğnememek adına yapılması gerekenlerin ihmal edilmesi veya uzak durulması gereken şeylerin de yapılması beraberinde hukuki sonuçlar doğurmaktadır. Bu bakımdan İslam düşüncesinde hukuk ve ahlak dairesi, bütüncül bir bakış açısı doğrultusunda iktisadi davranış ve meselelerin açıklanmasında kritik rol oynar.(Bulut, 2015, ss. 117-118) İnanç, hukuk ve ahlaktan ayrı düşünülemeyeceğine göre İslam iktisadını bir inanç sistemi ve ahlaki değerleri bütünü şeklinde ifade etmek yanlış olmayacaktır. İslam iktisat düşüncesi iktisadi yaşam alanını düzenleyen ilke ve prensiplerden ibaret değildir. Bu yaklaşım insanın iktisadi dünyasını inanç, hukuk ve ahlak merkezli bütüncül bir dünya görüşü sunarak düzenlemektedir.

Batı düşünce dünyasının ürünü olan iktisat teorilerinin çözüm aradığı soru, insanların sınırsız ihtiyaçlarının, sınırlı olan maddi kaynaklar kullanılarak nasıl karşılanabileceği hakkındadır. Batı iktisadının bu yönde analizler geliştirmesine rağmen İslam iktisadı teori ve çözümlemelerinde sadece dünya hayatına

odaklanmaz. İslam iktisat düşüncesinde dünya, ahiret hayatı ile birlikte değerlendirilir. İnsanın önceliği geçici bir yaşam alanı olarak dünyadaki davranışlarını, kalıcı ahiret hayatına göre biçimlendirmektir. Dünya, ahiret hayatında gerekli olan manevi sermayeyi elde edebilmenin aracıdır. Bu bakımdan insan ömrünün bir gününü temsil eden yirmi dört saatlik zaman dilimi bile kıt bir sermaye niteliğindedir. Ancak insan kendisine bahşedilen ömür nimetini doğru bir şekilde değerlendirerek sonsuz ahiret yurdunda kurtuluşa erebilir. Dünya hayatında yapılan faydalı, doğru ve güzel ameller, sonsuz ahiret mutluluğunu kazanmasının aracıdır. İslam iktisadı için işlenebilecek en değerli sermaye insan ömrüdür. İnsanın en değerli sermayesi olan ömrünü nerede ve nasıl harcadığı inancına, yaşama bakışına, değer yargılarına ve düşünce kalıplarına göre değişiklik göstermektedir. (Efe, 2018, s. 200) İktisadi yaşam alanı, İslam düşüncesinde bütüncül bir perspektif içerisinde ele alınmaktadır. Bu bakımdan insanın ekonomik davranış ve meseleleri dünya hayatı ve ahiret yurdu arasındaki denge gözetilerek biçimlenmektedir. Dünyada gelir ve servet edinmenin meşruiyeti insanın ahiret hayatını tehlikeye atacak davranışlardan kaçınması ile mümkün olmaktadır.

Refah meselesi İslam iktisadı özelinde ele alındığında ahlaki ilke ve prensiplerin önceliği dikkat çekmektedir. İslam iktisat düşüncesi iktisadi refahı toplumsal denge ve sosyal istikrardan bağımsız bir şekilde ele almaz. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmek için zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri kamu kesiminin sorumluluğu altında bulunduğu gibi toplum üzerinde de bir haktır. İslam düşüncesinde devletin rolü toplumun muhtaç kesimlerine yardım dağıtmakla sınırlı değildir. Kamu otoritesi, toplumun üyelerine kendi geçimlerini sağlayabilecek istihdam fırsatlarını ve girişim imkanlarını hazırlamalı, çalışan kesiminin işveren karşısında hakları güvence altına alınmalıdır. İktisadi bir düzen olarak İslam iktisadı sosyal yardım harcamalarını gündemde tutmakla birlikte

meseleye kalıcı çözümler sunmayı amaçlar. Bu bağlamda zekat ve vakıf gibi kurumsal aktörler sayesinde üretilen toplam gelirin toplumun üyeleri arasındaki dağılımında yaşanan adaletsizliklerin kalıcı bir şekilde ortadan kaldırılması amaçlanır. Zekat ve vakıf kurumu, insanları, iktisadi bağımsızlıklarını elde edebilme yolunda destekleyici bir rol üstlenmektedir. İnsanın bilgisi, becerisi ve yetkinliği doğrultusunda bir meslek sahibi olması, mesleki eğitimler alması veya iş kurabilmesi uzun vadeli iktisadi bağımsızlığı sağlayacak destekler arasındadır. Böylece toplumsal ve ekonomik yaşam; adil, ahlaki, insani ve sürdürülebilir bir kalkınma konusunda başarı sağlayabilir. (Kalkavan & Baş, 2021, s. 159) Kapitalist iktisadi zihniyetin mutlak üstünlüğü insana vermesine karşılık, İslam iktisadi insanın değerini ihmal etmemekle birlikte toplumun refahını incelemektedir. Şahsi çıkarlar, insanın yakın çevresi ve kısa dönemli ihtiyaçları tarafından sınırlanır. İnsanın kendi çıkarlarını incelemesi beklenen bir davranış olmakla birlikte bu anlayış toplumun geneli için kabul görmez. İktisadi ve sosyal yaşam alanını düzenleyen kararlar sosyal adalet ve dayanışma ekseninde toplumsal refahı inceleyerek alınmalıdır.

Bugün kapitalist toplumun değerleri olarak normalleştirilen ve herhangi bir emek gücüne veya riske katlanmadan elde edilen spekülâtif kazançları ve bunun bir adım ötesinde meşru bir kaynağı bulunmayan bütün gelirleri riba (faiz) çatısı altında toplamak mümkündür. (Tabakoğlu, 2021, s. 334) Emeğin ve becerinin ortaya konulmadığı bir kazanç kapısının normalleştirilmesini ne insan fıtratı ne de farklı düşünce geleneklerinin kabul etmesi mümkün değildir. Aksi yönde bir yaklaşımı benimsemek mübadele aracı olarak işlev görmesi gereken paranın bu asli sorumluluğundan koptuğunu işaret etmektedir. Faizli iş ve işlemlerin ölçüsü toplumsal yapılarâ göre değışim göstermektedir. Bu bağlamda faizin iktisadi ilişkilerde nesnel bir ölçüt olarak kabul edilmesi söz konusu olamaz. Buna karşılık faizin insan onuruna, ahlaka ve adalete aykırı olduğu,

İslam iktisadı düşüncesinde temel kabul olarak öne çıkmaktadır. Bir iktisadi düzende faizli işlemler yaygın bir şekilde kabul görmeye başladığı zaman sosyal doku zayıflamakta, insanlar karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ortamından uzaklaşarak sadece kendi çıkarlarını düşünen bencil bireylere dönüşmektedir. İktisadi işlemlerde kar veya zararı paylaşma türünden ortaklıklar ekonomik yaşamı olduğu kadar sosyal hayatı da bütünleştirirken, faizin egemen olduğu çevrelerde bu değerlerin herhangi bir anlamı kalmaz, samimi ilişkiler yerini menfaatin önceliğine bırakır.(En-Neccâr, 1978, ss. 212-213) Ahlak ve maneviyat açısından faizli işlemlere taraf olmak ve tefecilik türünden gelir kapıları oluşturmak, insanı açgözlülük ve bencillik gibi yıkıcı kötülöklere hapsederek ruhsuzlaştırır. Bu kötölöklör, faiz meselesinin insanları sürüklediğı ahlaki ve sosyal sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık infak kurumunun belirginleştığı sosyal düzende merhamet ve yüce gönüllölük gibi değerler öne çıkar.(Mevdudi, 2016, s. 285) Faizin bütünüyle yasaklanması, İslam iktisadının insanın ekonomik davranışlarına bütöncöl bir perspektif içerisinde yaklaşmasının sonucudur. Faizli işlemlerin önüne geçmek, maddi refahın ve kaynakların adil bir şekilde bölüşümüne katkı sunduğı gibi, en yüce değer olarak emeğın korunması için de vazgeçilmezdir.

İnsanlığın tarihin farklı dönemlerinde karşı karşıya kaldığı istikrarsızlıkların büyük çoğunluğu toplumun içinde bulunduğı iktisadi ve sosyal kırılmalar sebebiyle ortaya çıkmıştır. Farklı kesimler arasında süregelen adaletsizlik ve belirginleşen kutuplaşmalar, kriz ve kırılmaların temel nedenleri arasındadır. İktisadi bağlamda toplumun fakir ve zengin kesimleri arasında süregelen derin ayrışmalar, geçmişten bugüne çatışma alanları arasında yer almıştır. Her ne kadar bugünün dünyasında kölelik vb. gibi baskı unsurları varlığını kaybetmiş olsa bile, ayrışmanın kronikleşen izleri ile dünyanın farklı coğrafyalarında karşılaşmak mümkündür. Maddi refahın insani ve ahlaki ölçüler gözetilmeden

dağıtılması çatışmaların en önemli sebebi olmakla birlikte yoksulluk krizini derinleştirmekte, bireysel refahı ve toplumsal düzeni tehdit etmeye devam etmektedir. Yoksulluğu ortadan kaldırabilmek adına verilen uğraşlar, kamu kesiminin çözüme kavuşturması gereken öncelikli sorun alanlarından bir tanesidir.(Aydın, 2016, s. 57) İslam'ın işaret ettiği iktisadi düzen çerçevesinde önemli bir bileşen olarak varlık kazanan zekat kurumu, toplanan fonların sekiz farklı kesime yönlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sosyal yardım harcamalarının transfer edilmesi gereken bu temel gruplar, toplumun yoksulluk tehlikesi ile karşı karşıya kalan ve iktisadi açıdan yüksek kırılganlık taşıyan kesimlerinden oluşmaktadır. Zekat kurumu çerçevesinde elde edilen zekat fonlarının görece düşük gelir düzeyine sahip kesimlere transfer edilmesi, bu kesimlerin zorunlu tüketim harcamalarını yapabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Böylece ekonomik yaşam alanında toplam talep canlı tutulmakta, talep kapasitesinde yaşanan artışlar üretici kesimini üretim ve istihdam kapasitesini artırması noktasında uyarmaktadır. Böylece iktisadi yaşam alanı sürdürülebilir büyüme döngüsü yakalayabilir. Çarpan etkisi de hesaba katıldığı zaman zekat kurumunun düzgün işlemesi ekonomik hayatın canlılığı için vazgeçilmez öneme sahiptir.(Abdelbaki, 2013, ss. 147-148) Zekat ve infak kurumu, İslami kurallara göre işleyen iktisadi yaşam alanının yapısal unsurlarıdır. Farz hükmünde olan bu kurumsal yapılar, gelirin hakkaniyet ölçüleri çerçevesinde dağılmasını kolaylaştırarak, sosyal adaleti pekiştirmektedir.

İktisadi yaşam alanının işleyişini konu edinen iktisat, karakteristiği gereği açık sistemlerin bir örneğidir. Açık sistemler için sabit parametreler veya kalıcı ilişkilerden bahsedebilmek mümkün değildir. İktisadi davranış, konu ve meseleler karşılıklı etkileşim içerisinde sürekli değişim yaşamaktadır. Değişime yönelik bu dinamizm iktisat çalışma alanının özgün doğasını yansıtmaktadır. Bugün konvansiyonel iktisat bilimi, ekonomik yaşam alanının

değişken çevresini kavramak ve biçimlendirebilmek yerine tersi yönde gelişmelere yol açmakta hatta zaman zaman krizlere varan yeni sorun alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bugün batı dünyasının düşünme biçimi ve yaşam tarzının ürünü olan farklı ideolojik kalıpların etkisinde kalan iktisat bilimi, işlevselliğini ve sorun çözme becerisini ciddi ölçüde kaybetmiştir. İktisat biliminin yaşadığı bu problemi dışsal faktörler üzerinden açıklamaya çalışmak meseleyi eksik bırakacaktır. İktisat biliminin bugün karşı karşıya kaldığı açmazları anlayabilmek için, disiplinin kuramsal birikimine ve yapısal çatışma alanları dikkatlice incelenmelidir.(Özaydın, 2020, s. 92). İktisadi düzenin kapitalizm olarak varlık kazandığı yaşam alanlarında süregelen ekonomik kurallar evrensel geçerliliğe sahip nesnel yasalar değildir. Bu yasalar, tabiat bilimlerinde olduğu gibi bütün zamanlarda bütün toplumlarda değişmez şekilde uygulanabilir olmaktan uzaktır. Kapitalizmin prensiplerinin geçerlilik kazanabilmesi belirli bir tarihsel bağlama ihtiyaç duymaktadır. Bu ilkeler ancak kapitalist üretim formunun ve kapitalizme özgü teorik çerçevelerin egemen olduğu toplumsal zeminlerde anlamlı hale gelmektedir. Söz konusu teorik çerçeveler özünde kapitalist sistemine özgü değerler olduklarından ideolojik kimliğe de sahiptir. Kapitalist toplum yapısından uzak yaşam alanlarında kapitalizme özgü iktisadi prensiplerin işlevselliğini görebilmek mümkün değildir. Bunun sebebi söz konusu norm ve teorilerin, ancak kapitalizmi biçimlendiren izmler çerçevesinde pozitif gerçeklikler olarak kabul edilmesidir.(Es-Sadr, 1978, s. 255) Bu doğrultuda bugün akademik, teorik ve pratik çevrelerde hakim olan ana akım iktisat disiplininin bağlam bağımlı bilgi ürettiği söylenebilir. Ortodoks teori her ne kadar bir bağlama bağlı kalmadan bağımsız bilgi ürettiğini iddia etse bile, zihniyet temelinde kapitalist piyasa ekonomisinin tarihsel ve kurumsal çerçevesi yatmaktadır. Disiplinin kuramsal yönelişleri, öne sürdüğü varsayımları ve benimsediği analitik çerçevesi kapitalist ekonomiyi işaret etmektedir. O halde ortodoks iktisatı sadece iktisat şeklinde ifade etmek yerine kapitalist

iktisat olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.(Orman, 2020, s. 71) İktisat disiplini ideolojik kalıplardan bağımsız bir yapıda değildir. İktisadi düşünceler, normlar, teori ve politikalar her zaman bir inanç ve kültür sisteminin ürünü olarak varlık kazanırlar. Tarafsız ve nesnel bir iktisat anlayışından bahsetmek mümkün değildir. İslam iktisadının bu şekilde bir gündemi de yoktur.

İktisat çalışmalarının ideolojiden bağımsız olamayacağı gerçeği ihtiyaç kavramına yüklenen anlamı da biçimlendirmektedir. İslam'ın işaret ettiği iktisadi düzen, kapitalizm ve sosyalizm örneğinde olduğu gibi temelini materyalist değerlerden alan maddeci yaklaşımlardan ayrılmaktadır. İslam iktisadı için dünya hayatı önemli olduğu gibi ahiret hayatı da önemlidir. İktisat disiplininin amacı ekonominin arz cephesini talep kanalı ile buluşturmak, üretim ve tüketim dengesini kurabilmektir. Ancak bugün geline nokta kurum, kural ve değerleri ile kapitalizm ideolojisi iktisadi yaşam alanını ihtiyaç kavramı üzerinden okumamaktadır. Kapitalizmin odağında mal ve hizmetlerin üretilmesi, mevcut üretim kapasitesinin olabildiğince artırılması ve böylece iktisadi çıkarın çoğaltılması vardır. Kapitalizmin üretim formu insanların gerçek ihtiyaçları ile ilgilenmek yerine, kendisinden görece yüksek menfaat sağlanacak alanlara yönelmektedir.(Kaya, 2022, s. 689) İslam iktisat sistemi, batı dünyasının ideolojik kalıplarını ve değer yargılarını merkeze alan ekonomik büyüme ve kalkınma modellerinden yapısal olarak farklılaşmaktadır. Batı dünyasının seküler iktisadi zihniyeti üretim ve tüketim faaliyetlerini niceliksel bir artış basamağına indirgemektedir. Bu yaklaşımda üretilen mal ve hizmetlerin insanlara herhangi bir fayda sağlayıp sağlamadığına bakılmaksızın asıl amaç bütün alanlarda daha fazla üretmek ve daha hızlı tüketmektir. Böylece evrensel ahlaki ve insani değerler ihmal edilmekte, niceliksel büyüme mutlak amaç olarak kabul görmektedir. Kur'an-ı Kerim'in rehberliğinde biçimlenen İslam iktisat düşüncesi, sınırsız ve hesapsız bir büyüme anlayışından

oldukça uzaktadır. İslam iktisadında denge, adalet ve ölçü gözetilir. İslam'ın sunduğu bütüncül büyüme modeli sadece maddi refahın yaygınlaştırılmasına değil aynı zamanda toplumsal dayanışmanın artırılmasına ve insanların manevi dünyalarının pekişmesine temas etmektedir.(Garaudy, 2021, s. 91) Tüketim harcamaları İslam iktisadı için amaç değil, araçtır. İnsanın dünya hayatını sağlıklı ve sorunsuz bir şekilde devam ettirebilmesi için gereken ihtiyaçları değildir. İnsan nefsinin arzu ve isteklerini baskılayabildiği sürece, ihtiyaç meselesi fitri çerçevede sınırlı bir alanda kalacaktır.

İslâm İktisadında Mülkiyet ve Gelir Dağılımı

İnsanların veya şirketlerin (tüzel yapıların) tasarrufu altında bulunan mülkiyet hakkı özel mülkiyet olarak isimlendirilir. İslam hukuku ve iktisatı özel mülkiyet prensibini meşru bir hak olarak benimsemektedir. İnsanın, çabası ve emeğinin sonucunda elde ettiği kazançları mülke dönüştürebilme yetkisine sahip olması, İslami iktisat çerçevesinde özel mülkiyet kurumunun varlığını beraberinde getirmektedir. Mülk üzerinde bu yönde bir hakkı tanımamak, insanın helal kazanç yolları peşinde koşarak elde ettiği gelirini sadece zorunlu ihtiyaçları nisbetinde sınırlandırmasını gerektirmektedir. Oysa ki böyle bir yaklaşım insan emeğinin karşılığını zedeleyeceği gibi mülkiyet hakkını da ihlal etmektedir. İslam'da özel mülkiyet hakkının meşruiyeti emek ve mülkiyet ilişkisi üzerine şekillenmektedir.(El-Mısıri, 1989, s. 47) İslam hukuku ve iktisadında özel mülkiyet hakkının kabul edilmesi insanlar arasındaki maddi ve manevi bağları güçlendirmektedir. İslam insana yeryüzünü imar ve ihya etme sorumluluğu yüklemektedir. Mülkiyet kurumu sayesinde insanlar bu amaca yönelik rekabet içerisinde olacak böylece toplumsal refah ve düzen ortamı işleyecektir. İnsan yeryüzünde halifedir ve özel mülkiyet prensibi gereğince kendisine emanet edilen mallar üzerinde belirsiz bir sorumluluk yerine şahsi sorumluluk taşımaktadır. İnsanlara özel mülkiyet edinme hakkının verilmesi insanın yaratılış özelliklerine temas eden bir ihtiyaç olarak

da nitelenebilir. Özel mülkiyet hakkının dokunulmazlığı söz konusu olsa bile bu tasarruf yetkisini sınırsız ve mutlak bir hak alanı olarak görmek doğru değildir. Mülkiyet hakkı bireysel bir hakkı temsil ettiği gibi aynı zamanda toplumsal bağlama temas eden, sosyal sorumluluk esaslı bir hakkı da işaret etmektedir. Temel ölçüt, özel mülkiyet hakkının diğer insanların hakkına zarar vermeyecek şekilde kullanılmasıdır. Bu bakımdan zarara sebep olan girişimlerin, özel mülkiyet ilkesi öne sürülerek meşrulaştırılması söz konusu olamaz.(Yaman & Çalış, 2023, ss. 354-355) İslam iktisadı mülkiyeti ferdi bir hak olarak tanımakta ancak bunu toplumsal sorumluluğun öncelenmesi hassasiyeti doğrultusunda sınırlandırmaktadır. Sınırlamanın ölçüsü kamu hakkını öncelemek ve toplumun refahını yaygınlaştırmaktır.

Modern izmler etrafında biçimlenen iktisadi düzenler bireysel menfaati öncelemektedir. İslam düşüncesinin söz konusu düşünce kalıplarından farkı ekonomik yaşam alanını çevreleyen bütün davranışların Allah Teâlâ'nın (cc.) rızasını kazanmaya birer araç olarak kabul edilmesidir. Kapitalsit ideoloji bireyin menfaatini mutlaklaştırmakta ve bireysel menfaatlerin kümülatif halde toplumsal menfaati çoklayacağını varsaymaktadır. İslam iktisadı bireysel menfaatleri ihmal etmez ve koruma altına alır. Ancak şahsi menfaat alanı toplumsal menfaat ile çeliştiği zaman kamunun çıkarlarına öncelik verilir.(Esen, 2020, s. 218) İslam'ın işaret ettiği sosyal ve iktisadi düzenin sınır hattını toplumsal düşünce ve yapılar çizmektedir. Bu toplumsal düzen Kur'ân-ı Kerîm'in rehberliği, üretim faktörleri üzerinde sınırlı özel mülkiyet hakkı, evrensel dayanışma ve kardeşlik, ebedi varoluş ve Allah Teâlâ'nın (cc.) mutlak egemenliği üzerine kuruludur.(Mannan, 1980, s. 93) Bu bağlamda İslam hukukunda özel mülkiyet, vakıf mülkiyeti, devlet mülkiyeti ve kamu mülkiyeti şeklinde isimlendirilen dört çeşit tasarruf hakkı söz konusudur.(Yaman & Çalış, 2023, ss. 351-360) Kamu mülkiyeti, üzerinde herhangi bir özel mülkiyet kurulamayan

ve bütün insanların malı kabul edilerek herkesin eşit derecede faydalanma hakkına sahip oldu kamu malları üzerindeki tasarruf yetkisini tanımlamaktadır. Hiçbir insanın kamu mallarından yararlanma hakkı engellenemez. Nehir, göl ve denizler, park ve meydanlar, çarşı ve pazar alanları, yollar, mabetler, yaylak ve kışlaklar kamu malı hükmündedir. Kamu mülkiyeti, kamu malları üzerinde herhangi bir mülkiyet kurulamasa bile devlet otoritesinin söz konusu mallar üzerinde sahip olduğu yetkiden kaynaklı kolektif mülkiyet şeklinde de anılmaktadır. Devlet otoritesinin görevi bu malları korumak ve halkın kullanımına sunmaktır. (Alkış & Kurtulan, 2023, s. 27) İslam'ın kamu mülkiyetine ayrı bir başlık açılması ve kamu malları üstünde devlet otoritesine bile mülkiyet hakkı tanımaması, kulluk bilinç ve sorumluluğunun yerine getirilmesi noktasında önemli bir düzenlemedir.

Sosyal ve iktisadi bir problem olarak yoksulluğun çözüme kavuşturulabilmesi veya asgari seviyeye geriletilebilmesi adına beşeri iktisat sistemlerinin müdahale arayışları devam etmektedir. Buna rağmen işsizliğin yaygınlaşması, gelirin bölüşümünde yaşanan adaletsizlikler, sömürü anlayışının gücünü koruması, bölgesel gerilimler, çatışmalar, savaşlar ve insanı saran yıkıcı bir kötülük olarak bencillik duygusunun normalleşmesi yüzünden yoksullukla mücadele zorlaşmaktadır. Fakirlik ve yoksulluk probleminin çözülebilmesi adına en etkili araçlardan bir tanesi insanın kalbi amellerine dokunmak, vicdanlarına ulaşabilmektir. İslami değerlerin kendisine yer bulduğu kalplerde amaca ulaşmak görece daha kolaydır. Yardımlaşma ve dayanışma İslam dışı inanç ve ideoloji kalıplarında da tasviye edilmektedir.(Taştekin, 2021, s. 235) Konvansiyonel ekonomik yaşamı batı dünyasının değer yargılarından ayrı düşünebilmek mümkün değildir. Maddecilik ve ferdiyetçilik seküler ekonominin temel parametreleridir. İktisadi yaşamın kuralları ve işleyişi bu izmlerin hizmetine sunulmakta, toplumun maddi refahı ve manevi gelişimi yerine belirli kesimlerin

çıkarları öncelenmektedir. Böylece gelinen noktada ahlaki değerlerden arınmış bir iktisadi yaşam varlık kazanmıştır. İslam iktisadının önceliği ise iki basamakta şekillenir. Birinci öncelik maddi ve manevi değerler arasında denge kurabilmek, ikinci öncelik şahsi ve toplumsal çıkarlar dengesini kurabilmektir.(Çağrı, 2021, s. 210) Bu amaca dönük varlık kazanan infak ve zekat kurumu, maddi kaynakların zengin kesimlerden yoksul kesimlere yönelmesini sağlayarak fırsat eşitliğinin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. İnfak kurumu sayesinde toplum içerisindeki görece yüksek gelir gruplarının elindeki kaynakların fazlalık kısmı, ihtiyaç içerisinde olan fakir ve muhtaç kesimlere transfer edilmektedir. Böylece toplumun her bir ferdi yaşamını sürdürebilmek için gereken zorunlu ihtiyaçlarını karşılama gücünü elde etmektedir.(Zaim, 1992, s. 56) İslam iktisadı gelir ve servetin sadece güçlü ve zengin kesimler arasında dolaşmasını yasaklamış, malın dolaşım hızını artırmak adına sosyal yardım harcamalarını emretmiştir.

İslâm iktisadının gelir ve refahın paylaşımında yaşanan adaletsizliklere karşı köklü çözümleri söz konusudur. Üretilen gelir ve servetin ahlaki ölçütler ve insani ölçüler gözetilerek yeniden dağıtılması İslam iktisadının temel mekanizmalarından bir tanesidir. Bu sayede toplumun her bir üyesinin temel yaşam gereksinimlerini karşılayabilmesi amaçlanır. Maddi refahın adalet ilkesi gereğince yeniden dağıtım sürecinde en önemli araç zekat kurumunun varlığıdır. Zekat, bir ibadet olarak İslam'ın beş temel şartından birisini temsil ettiği gibi aynı zamanda zorunlu bir vergi türü olarak da görülebilir.(İqbal & Lewis, 2019, ss. 416-417) Zekat vergisi, İslami iktisadi düzen içerisinde sosyal güvenlik programı rolünü üstlenen bir kamu politikası enstrümanıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de, zekat vergisinin mükelleflerden toplanmasına yönelik sürecin, geleneksel mali enstrümanlar kullanılarak sosyal yardım harcamalarının transfer edilemediği muhtaç kesimlere doğrudan temas eden bir

yardım mekanizması şeklinde kurgulanması gerektiğine de dikkat çekilmektedir. Bu sayede aşırı derecede fakirlik ve yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi kolaylaşmaktadır.(Nakvî, 1985, s. 133) İnsan kalbinin kötülüklerden kurtularak güzel huylarla bezenmesi ve toplumsal huzurun korunması ancak yoksul kesimleri doyurmak, selamlaşmayı yaymak ve sosyal yardımlaşma faaliyetlerini sürdürmek türünden hasletler sayesinde mümkün olabilir. İslam bu sebeple yardımlaşma ve dayanışma kültürünü emretmektedir. Bu amellerin tamamı sadaka hükmündedir. İnsanın zekat sorumluluğunu yerine getirmesi mal varlığının beraketini artırdığı gibi ilahi rahmeti harekete geçirerek Allah Teâlâ'nın (cc.) gazabını da söndürmektedir. (Dihlevî, 2018, s. 237) Malın, servetin ve mülkiyetin toplumun her bir üyesinin temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dengelenebilmesi infak ve zekat kurumunun varlığı sayesinde mümkündür. İslam medeniyetinin ürünü olan vakıf kurumları da sürece destek veren kurumsal varlıklar arasındadır.

İslam iktisadı ve hukuku açısından mülkiyet hakkını değerlendirirken önemli başlıklardan bir tanesi de toprak mülkiyetidir. İslam iktisadı, diğer varlıklarda olduğu gibi toprağı da hem özel hem kamu mülkiyetine konu etmektedir. Bununla birlikte toprak sadece bir eşya olarak ele alınmamakta, toprak mülkiyetinin kazanılması ve bu hakkın sürdürülmesi bazı özel düzenlemelere göre yürütülmektedir. Buna göre sahipsiz bir mal üzerinde mülkiyet kurulabilmesi için meşru tasarruf yetkisi (zilyedlik) yeterli görülürken, toprak üzerinde sahiplik elde etmek için ayrıca toprağın ihya edilmesi şartı da sağlanmalıdır. Böylece herhangi bir araziyi ihya ederek kullanıma açmak caiz, ancak koru veya otlak gibi toprak alanları üzerinde mülkiyet hakkı kurmak caiz değildir. Bir başka deyişle otlak ve koru alanlarının ferdi mülkiyete konu edilmesi hukuki açıdan mümkün değildir. Bu yönde özel bir kısıtlama getirilmesi İslam hukukunun toprak mülkiyetine ilişkin toplum yararını önceleyen bilinçli düzenlemelerinin bir sonucudur.

Resûlullah'ın (sas.) toprak mülkiyeti konusundaki uygulamaları bir bakıma reform niteliğindedir. Toprak reformu sayesinde İslam iktisadında toprak mülkiyetinin kazanılmasında sadece ilk işgal değil aynı zamanda ihya şartı da aranmaktadır. Beraberinde sosyal ve iktisadi gücü elinde bulunduran nüfuz sahibi kimselerin yöneldiği otlak çevirme (hima) uygulaması da ortadan kaldırılmıştır. Resûlullah'ın (sas.) toprak reformu ferd ve toplum faydasını dengeleyen, kamusal maslahatı önceleyen hak temelli bir yaklaşımdır.(Demir, 2012, ss. 224-226) İslam iktisadı için toprak mülkiyeti sadece bir hakkı değil aynı zamanda üretim sorumluluğunu ve servetin dolaşımını ifade etmektedir. Toprak mülkiyetinde ihya şartı aranması tabiat varlıklarının etkin kullanımını pekiştirdiği gibi üretimde sürdürülebilirliği ve malın dolaşımını da sağlamaktadır.

Vakıf kurumlarının en önemli fonksiyonu sosyal refahı destekleyerek huzur ve barış ortamını pekiştirmesidir. Vakıf kurumunun zekat ile birlikte İslami sosyal finansman sisteminin önemli bir bileşeni olarak öne çıkmasının sebebi her iki mekanizmanın da bugün kamu bütçelerinde sosyal harcamalar olarak ifade edilen gider kalemlerini karşılayabilecek potansiyele sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.(Akdemir & Yeşilyurt, 2022, s. 295) Vakıf kurumlarının en önemli rolü belediye, sağlık ve eğitim gibi temel yaşam hizmetlerinin kamu otoritesine ilave bir maliyet yüklemeyen, finansmanı vergiler ile sağlanan kamu hizmet sunumlarından farklı olarak infak edilen gönüllü bağışlar aracılığı ile yürütülmesidir. İslam iktisat ve medeniyet tarihi çoğu vakıf kurumunun beş yüzyıldan daha fazla bir süre yaşamını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. İslam devletlerinin farklı zamanlarda karşı karşıya kaldıkları bütçe kısıtlarına karşılık vakıf kurumları sosyal refahı sağlayan en önemli aktör olmuşlardır.(El-Din, 2020, ss. 368-369) Osmanlı devleti yoksulluğu ortadan kaldırmak adına mücadele etmiştir. Sosyal yardım araçlarını geliştirebilmek adına

imarathaneler, zaviye ve tekkeler, hanlar ve kervansaraylar kurmuştur. Finansmanın büyük kısmı vakıflar tarafından sağlanan bu sosyal yapıların amacı yolcu ve yoksul kimselerin beslenme ve barınma ihtiyaçlarına destek verebilmektir. Vakıf kurumları sosyal yatırımların finansmanını sağlayarak iktisadi yaşamın canlılığını sürdürmesine katkı sunduğu gibi devletin bütün çabalarına rağmen tamamen ortadan kaldırılamayan yoksulluk probleminin de dilencilik seviyesine düşmesini engellemiştir. Bu yönüyle vakıflar Osmanlı iktisadi sistemi içerisinde stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bir İslam ekonomisi olarak Osmanlı medeniyeti vakıf kurumlarını ihya etmekle kalmamış, çeşitlendirerek geliştirmiş ve kurumsal işleyişe farklı boyutlar kazandırarak bir ileri seviyeye taşımıştır.(Genç, 2023, ss. 82-83) Bu gelişimin temelinde İslam iktisat düşüncesinin vakıf kurumlarına tahsis edilen malların sosyal hizmetler, belediye, sağlık ve eğitim gibi temel yaşam alanlarında toplumsal yarar doğrultusunda kullanılmasını öngören prensibi bulunmaktadır.

İslam hukuku özel mülkiyet hakkını kabul etmektedir. Ancak özel mülkiyet hakkının tanınması, insana eşya üzerinde mutlak bir tasarruf hakkı sağlamamaktadır. İslâm hukuk doktrini, özel mülkiyet hakkını kamu yararı ile birlikte değerlendirmektedir. İnsanın zorunlu ihtiyaçlarını gideren veya bir kimsenin mülkiyet hakkı elde ettiği zaman toplumsal yararın zedelenebileceği mallar üzerinde özel mülkiyet hakkı kurulması hukuki açıdan problemli görülmektedir. Kamuya açık yollar, meydanlar ve büyük su alanları, İslam hukuk düşüncesinde ortak mallar (el-embvâlü'l-müştereke) şeklinde anılmaktadır. Özel mülkiyet rejimine dahil edilemeyecek bu türden sahipsiz alanlar, ferdi mülkiyet hakkının dışında tutulmaktadır. Benzer şekilde her ne kadar teorik zeminde özel mülkiyete uygun olsa bile toplumun genelinin yararına sunulan otlak alanları, su varlıkları, ateş ve bazı rivayetlerde anılan tuz gibi ihtiyaç unsurları da özel mülkiyet hakkının dışında bırakılmıştır. Söz konusu mallar

fertlerin mülkiyetinde olamayacağı gibi devletin mülkiyetinde de bulunamaz. Bunlar kamusal nitelikte ele alınmakta ve toplumun ortak varlığı kabul edilmektedir. İslam hukuk ekolünün esnekliğine ve toplumcu yönüne temas eden bazı çağdaş dönem düşünürleri, geniş kesimlerin ihtiyaç duyduğu belirli mal gruplarının da bugün için özel mülkiyet hakkı dışında tutulabileceğine dikkat çekmektedir.(Hacak, 2020, s. 543) Kapitalist ideolojinin sınırsız özel mülkiyet hakkına öncelik vermesine karşılık, İslam iktisadı ortak malların ferdi mülkiyete konu edilmesini sınırlandırmaktadır. Ortak mallar, sosyal yarar ve adalet prensibi gözetilerek toplumun genel yararına sunulmaktadır.

İnsan yaratılışı itibariyle sosyal bir varlıktır. Yaşamını sürdürebilmesi için toplumun bir parçası olması ve güzel ahlakla bezenmesi gerekir. Ancak şahsi çıkarlarını, kamu hakkının önüne alan kimseler toplumu karşısına almaktadır. Bencil insan modelinin yaygınlık kazandığı bir toplum yapısı güvensizliğe hapsolarak zaman içerisinde parçalanmaya sürüklenir. Kur'ân-ı Kerîm bu sebeple insanı, toplumun bir parçası kabul ederek insan haklarının işlenmesi ve sosyal adaletin sağlanması için ilke ve prensipler belirlemiştir.(Turgay, 1999, s. 41) İslam iktisadının gelirin yeniden bölüşülmesine yönelik mikro ve makro ölçekli tedbirleri söz konusudur. Bütün bu tedbirlerin kümülatif etkisi değerlendirildiği zaman toplumun görece varlıklı kesimlerinden yoksul kesimlerine yoğun bir gelir transferi gerçekleştirilmiş olunur. İslam'ın gelir, kaynak ve refahın bölüşümüne yönelik tedbirleri farklı amaçlara da temas etmektedir. İslami sosyal ferah uygulamaları iktisadi büyüme hızının artmasına, gelir dağılımında yaşanan derin farklılaşmaların olabildiğince azalmasına ve sürdürülebilir iktisadi adaletin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı gibi refah, güven ve barışa dayalı siyasi istikrar ve toplumsal bütünlüğe de temas etmektedir.(Encum, 1995, s. 98) İnsanların değer yargıları ile şahsi ve toplumsal yaşamdaki davranışları arasında ciddi bir etkileşim söz konusudur. İnançlar

insanların davranışlarını şekillendiren en önemli faktörlerden bir tanesidir. Bu bağlamda iktisadi yaşam alanında yaşanan adil ve ahlaki olmaktan uzak davranışların sebebini, toplumu saran itikadi ve ameli yıkıcı kötülükler içerisinde aramak gerekir. Dini hassasiyeti yüksek kimseler yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi iktisadi bağlamda da dinin prensiplerinden ayrılmayacaklardır. Bu noktada sadece bilmek değil amel etmek de önemlidir. O halde iktisadi kaynakların adil ve insani bir şekilde paylaşımı söz konusu değilse, sosyal refah sağlanamayacağı gibi toplum manevi gelişimden de mahrum kalır.(Yaka, 2017, s. 283) İslami sosyal refah uygulamaları insanların imkan ve fırsatlar bakımından benzer başlangıç koşullarına sahip olmasını amaçlamaktadır. İnsanlar, adil bir rekabet içerisinde yetenek ve emeğe göre çalışmalarının karşılığını alırlar.

İnsanlık bugün gerçek anlamda iktisadi kalkınmaya ulaşmayı başaramamıştır. Ekonomik yaşam alanının gündeminde sadece niceliğe odaklanan dengesiz (vahşi) büyüme modellerinin sebep olduğu krizler ve problemler vardır.(Hamitoğulları, 1987, s. 24) Kapitalizmde üretim sorumluluğunu üretim faktörlerini bir araya getiren bilgi ve yetenek sahibi girişimci kesimi üstlenmektedir. Kapitalist kalkınmanın temelinde sermaye birikimi vardır. Bunun için üretim kapasitesinin sürekli olarak artırılması ve üretilen gelirin belirli bir kısmının tasarruflara ayrılarak yatırım harcamalarına yönlendirilmesi gerekir. Sistemin devamlılığı girişimcilerin varlığına bağlı olduğu için özel mülkiyet prensibi mutlak olarak korunmaktadır.(Ersoy, 1987, s. 200) İslam dünyasında kalkınma tartışmalarının odağında iktisadi büyüme meselesi vardır. Buna karşılık uzun vadeli bir kalkınma anlayışını biçimlendiren faktörler olarak kurumsal, sosyal, kültürel ve ekolojik unsurlar yeterince gündeme getirilmemektedir. Bugün Müslüman coğrafyanın çoğu üyesi, iktisadi gelişimini sanayileşmiş ekonomilerin takip ettiği kalkınma modellerinin gölgesinde devam ettirmektedir. Yaşanan bu durum İslam dünyasının özellikle yabancı yatırımlar, teknolojinin

transfer edilmesi, ticaret ve borçlanma noktasında ciddi bir iktisadi bağımlılık ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Söz konusu yapısal sorunların kısa vadede bertaraf edilebilmesi de mümkün gözükmemektedir.(Alatas, 2013, s. 98) Bu sebeple yabancı ülkelere iktisadi bağımlılığın azaltılması buna karşılık İslam dünyasının üyeleri ile ekonomik entegrasyonun artırılması İslami kalkınma politikasının uzun vadeli amaçları arasındadır.(Ahmad, 2019, s. 278) İslam iktisadi ancak bütüncül bir perspektif içerisinde ele alındığı zaman anlamlı olacağı için iktisadi bağımsızlık hedefini siyasi, sosyal, kültürel ve askeri bağımsızlık hedefleri ile bir bütün içerisinde değerlendirmek gerekir. Ekonominin dışa bağımlı hale gelmesinin, diğer alanları da etki altına alarak baskılayacağı unutulmamalıdır.

İslami düzende maliye politikası iktisadi istikrarı sağlamaya odaklanır. Kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme ve refahın toplumun üyeleri arasında adil bir şekilde dağılabilmesini sağlamak adına izlenen politikalar kamu otoritesinin iktisadi ve mali hedefleri arasındadır. Maliye politikasının odağında devletin, toplumun üyeleri arasında herhangi bir ayırım gözetmeden görece düşük gelir düzeyine sahip olan kesimlere transfer harcamaları yapması, bu amaca yönelik faydalı uygulamaları teşvik ederek koruması vardır.(Altuntepe, 2019, s. 58) İslam iktisadının mali politika hedefleri ve bu hedefleri mümkün kılacak politika araçları arasında bütünlük söz konusudur. İslam mali yönetiminde kamu kaynaklarının toplanması esnasında vergi mükelleflerinin hangi inanca mensup oldukarı belirleyici unsurdur. Kamu kaynaklarının harcanması esnasında tahsis ilkesi geçerlidir. Harcamaların belirli bir gelir kaynağına bağlanarak gerçekleştirilir. Tahsis ilkesinin varlığı, İslam mali sisteminin ayırıcı özellikleri arasındadır.(Dökmen & Yeşilyurt, 2016, s. 345) Kamu otoritesinin yetki ve sorumlulukları İslam hukukunda belirtilmektedir. Devlet, bazı kesimlerin çıkarını gözetemez. Devletin görevi sosyal istikrar ve güveliği tesis etmek,

adalet ve iktisadi dengeyi sağlayabilmektir. Çeşitli zamanlarda gerçekleşen kamu müdahalesinin amacı insan haklarını kısıtlayıcı olmaktan öte, sistemin içsel düzenini koruyabilmektir.(Kallek, 2018, s. 25) Böylece mali politikanın üç fonksiyonel ilişki üzerine varlık kazandığı anlaşılmaktadır. Birincisi kamu kaynaklarının planlanması ve yönlendirilmesi (el-mevâridü'l-mâliyye), ikincisi kamu harcama kalemlerinin dağıtılması ve yönetilmesi (el-infâk'ül-'âm), üçüncüsü iktisadi düzenin istikrarını koruyabilmek adına mali istikrarın sürdürülmesi (elistikrârü'l-mâlî) işlevidir.(Abdillah, 2024, s. 106) İslam maliye politikasının konjonktürel dalgalanmaları önleyerek uzun vadeli istikrarı sağlamaya yönelik amacı mülkiyet hakkının sosyal zeminine ve adil gelir dağılımı ilkesine yönelmektedir. Mali yönetim ve politika araçlarının işlevselliği sayesinde mülkiyetin kamu hakkı ölçeğinde sınırlandırılması mümkün olduğu gibi maddi kaynakların çıkar gruplarının elinde toplanması da engellenir. Sosyal yapının yoksul ve zengin kesimleri arasındaki ayrışma kapanmaya başlar.

İslâm İktisadının Kültürel ve Tarihî Boyutu

Materyalist ve seküler ideolojinin aksine İslam dünya hayatını ebedilik ölçüsüne göre ayarlamakta ve biçimlendirmektedir. Ekonomik yaşam alanına ilişkin davranış, mesele ve problemler de İslam'ın dünya hayatına yönelik bakış açısını aşabilecek bir konumda değildir. İktisadi konular doğrudan doğruya ahiret hayatıyla ilgili olmasa bile, insan geçici dünya hayatında çalışmak, kazanmak ve harcamak gibi kararlarından sorumlu olduğu için, söz konusu tercihler dolaylı olarak ahiret hayatını etkilemektedir. Bu bağlamda İslam, bazı kapitalist veya sosyalist düşünürlerin iddia ettiği gibi sadece iktisadi bir doktrin olarak yorumlanamaz. Bununla birlikte İslam yalnızca dini ve ahlaki değil, iktisadi alanda da özgün bir yaklaşım geliştirerek yaşamın tüm boyutlarına yön verebilen yaşam biçimi ve medeniyet perspektifidir. (Karakoç, 2022, s. 16) Batı dünyasının iktisadi düşüncesi bugün Müslüman düşünürleri

kuşatmaktadır. İslam dünyası seküler batı iktisadının metodolojisini, kavramlarını ve ekonomik yaşam tasavvurunu benimsemekte ve bu çerçevede düşünsel olarak yönlendirilmektedir. Bir adım sonrasında Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet, seküler batı iktisadı ile örtüşecek şekilde yeniden yorumlanmaktadır. Seküler iktisat düşüncesini referans alarak, İslam’ın temel iki kaynağı üzerinden anlama ve yorumlama faaliyetlerine girişmek, İslam iktisadını özünden koparmakta ve seküler iktisat anlayışının alt disiplini haline dönüştürmektedir. Buna bağlı olarak İslam iktisadının özgün kimliği zedelenmekte ve benzersizliği çalınmaktadır.(Khan, 2017, s. 59) İslam’ın iktisadi yaşam alanına yönelik temel prensipleri, diğer İslami normlar ile birlikte ele alınmazsa; doğru, gerçekçi ve geçerli sonuçlara ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bu yanı sıra ısrar etmek faizsiz veya zekatlı kapitalizm örneğinde olduğu gibi anlamsız ve temeli boş sistemlerin varlık kazanmasına neden olur. İslam, iktisadi yaşam alanını sadece belirli faktörlerin odağında değil, bütüncül perspektif içerisinde değerlendiren bir sistemdir. Aksi halde İslam iktisadının karakterini tam anlamıyla anlamak mümkün olmayacaktır.(Köksal, 2005, s. 91) İslam iktisadı, İslam inancı ve İslam medeniyetinin kültürel birikimi ile iç içe geçmiş bir yapıdadır. İktisadi zihniyet, İslamın varlık, bilgi ve değerler dünyası ışığında tarihi tecrübeler ve kültürel bağlam içerisinde şekillenir ve zaman içerisinde sürekli olarak yeniden biçimlenir.

Teorilerin, hangi disipline ait olduğu fark etmeksizin evrensel kabul edilebilmesi mümkün değildir. Öne sürülen her bir teori ancak kendi içsel şartları çerçevesinde geçerlilik kazanır. Kuantum fiziği örneğinde olduğu gibi fizik disiplinin de bile kesinlik prensibinden bahsetmek sorunludur. Paul Feyerabend düşüncesinin de dikkat çektiği üzere herhangi bir konu üzerinde bile birbirlerinden farklı teoriler öne sürmek beklenebilir. Bu sebeple batı düşünce dünyasının ürünü olan teoriler, batı toplumunun yaşam tarzı ve batı zihniyetinden bağımsız değildir.(Türkdoğan, 1994, s. 122) Ana akım

ortodoks iktisat düşüncesi, zihniyet temellerini Galileo, Descartes ve Newton tarafından temsil edilen materyalist, determinist ve mekanikçi epistemolojik yapı üzerine kurmaktadır. Söz konusu felsefî yönelimin dünya görüşü, doğayı tekil bir anlam dairesi içerisinde sınırlandırmakta, duygusal bağlamı ortadan kaldırarak tarafsız bir yaşam alanı tasavvur etmektedir. Bu sebeple iktisat düşüncesi de varlık kazandığı düşünsel çerçevenin ontolojik öncüllerine dayanmaktadır. Ana akım iktisat ölçülebilir olana yönelmekte, ilerlemeci ve doğrusal bir yaklaşımla şekillenmektedir. Temelinde, sosyal olguları iktisadi değere (metalaştırma teorisi) indirgeme doğrultusunda bir anlam evreni vardır. İktisat, batı düşünce dünyasını değiştiren aydınlanma dönemi ile beraber ivmelenmiş, modernleşme eğilimlerinin sistematik hale getirdiği seküler yaklaşım tarafından kurumsallaştırılmıştır. Ortodoks yaklaşımlar bu birlikteliğin ürünü olduğu gibi söz konusu etkileşimi yeniden üreten bir söylemdir.(Kaymakçı, 2012, s. 126) Batı modernitesi, din olgusunu toplumsal alandan dışlamakta, dini değerleri özel yaşam alanına sıkıştırmaktadır. Bu dönüşüme yönelik eğilimlerin varlığına karşılık dini yapıları iktisadi yaşam alanından, iktisadi ilişkileri de dini pratiklerden tamamıyla ayırıştırmak hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Geleneksel dönemde, ekonomik faaliyetler ve dini ilkeler bütünlük içerisinde olmasına rağmen kapitalizm ile birlikte iktisat ve din arasındaki etkileşim büyük ölçüde kopmuş ve iktisat içsel yasalarını ortaya koymaya başlamıştır.(Kurt, 2017, s. 245) İslam iktisat düşüncesi, insan ürünü olan ideoloji ve izmler ile belirli noktalarda kesişim yaşasa bile; kaynağı, amaçları, ilke ve prensipleri bakımından beşeri düşüncelerden özgün ayrılıklar yaşamaktadır. İctihad temelli bir yaklaşımı esas alan İslam iktisadının temelinde vahiy konumlanır. İslam iktisadı inanç, ibadet, hukuk ve ahlakı birbirinden ayırmadan bütüncül bir perspektif içerisinde ele almaktadır.(Korkut, 2019, s. 180) İktisat teorilerini değer yargıları ve ideolojik kalıplardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bugün, iktisat disiplini batı

hegemonyası altında varlığını sürdürmektedir. Mikro ve makro iktisat teorileri batı dünya görüşünün yansımasıdır.

Bir mesele karşısında İslam iktisadının hükmünü belirlemek gerektiği zaman öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'e başvurulmalıdır. Cevap aranan meselenin hükmü Kur'ân-ı Kerîm içerisinde bulunuyorsa, ilgili hükme göre bir karara varılır. Ancak hükmün Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaması durumunda Sünnet'e başvurulur. İlgili hüküm hadis metinlerinde bulunuyorsa, karar bu hükme göre verilir. Buna karşılık cevap aranan meselenin hükmünün, asli şer'i deliller içerisinde bulunmaması durumunda, şer'i hükümlere kaynaklık eden illetlerin yani hükümlerin konulma amacını anlatan sebeplerin veya hükümlerin vazedilmesindeki gaye ve hikmetlerin derinlemesine incelenmesi gerekir.(El-Hafif, 2020, s. 36) Fıkıh ilminin çalışma sahası şer'i delilleri incelemek ve bu kaynaklara göre şer'i-ameli olayların hükmü hakkında kanaat ortaya koyabilmektir. Bu bakımdan ichtihad, fıkıh ilminin entelektüel faaliyetinin odağında yer alarak İslam hukuk düşüncesinin eksenini çizmektedir.(Dönmez, 2018, s. 153) Kıyas, istihsan, istislah (maslahat-ı mürsele) gibi fıkıh usulü ilminin şer'i hükümlerin kaynak ve yöntemleri başlığı altında incelenen yaklaşımlar aslında mahiyet bakımından ichtihadın iki temel biçimi altında konumlanmaktadır. Bu biçimlerden birincisi kıyas ichtihadı, ikincisi makasid ichtihadı şeklinde anılmaktadır.(Telkenaroğlu, 2008, ss. 38-39) Makasid ichtihadı, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet çerçevesinde, hükmü açık ve kesin olarak belirtilmeyen meselelerin, asli şer'i delillerin kuşatıcı amaç ve ruhuna uygun olarak çözüme kavuşturulması çabalarıdır. İslam hukukunun (ve iktisadının) geçerlilik ve süreklilik kazanması ancak İslam'ın külli kaidelerinin değerlendirilmesi sayesinde mümkündür. Bu durum İslam hukuku ve iktisadının, zamanın değişen şartlarına çözüm üretebilmesindeki en önemli mekanizmadır.(Haçkalı, 2022, s. 497) İslam iktisadının toplum merkezli bir iktisat anlayışı olması, toplumların iktisadi arayışlarına kültürel, sosyal ve tarihi

gerçekliklere göre çözümler üretme kabiliyetinin göstergesidir. Bu durum İslam hukuku ve iktisadının yeni koşullara İslam'ın genel amaçları bağlamında cevaplar sunmasının en önemli aracıdır.

Tüketim postmodern yaşam alanının temel dinamikleri arasındadır. Esnek koşullar çerçevesinde üretim yapılmasına odaklanan post-fordizm yaklaşımı, toplum hayatında endüstri ilişkileri bakımından ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir. Tüketici tercihlerinde yaşanan hızlı değişimler ürün piyasalarını etkilemiştir. Üreticiler rekabet koşullarına ayak uydurabilmek için üretim biçimlerini çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Yaşanan bu dönüşüm, küresel ölçekte, insanların olabildiğince çok tüketim yapma ve oldukça geniş bir ürün yelpazesine sahip olma arzusunu besleyen insan modelinin varlık kazanmasına yol açmıştır.(Şahin, 2008, s. 193) Tüketim kalıbında esas olan insanın imkanlarını zorlamadan ve israftan uzak durarak ihtiyaç odaklı harcamasıdır. İslami düzen her türlü gösteriştten uzak, gerçek ihtiyaçlara odaklanan tüketim modelini benimser. İktisadi istikrar açısından üretilen mal ve hizmetlerin dengelenmesi böylece arz ve talebin uyumlu seyretmesi amaçlanır. Üretim kapasitesinde muhtemel bir arz fazlasının ortaya çıkması kaynak dağılımında etkinliği bozarak israfa zemin hazırlamaktadır. Tersine arz kapasitesinin eksikliği de insanların gereksinim duydukları ürünlerden kısmi olarak mahrum kalmasına neden olmaktadır. Her iki durum da sosyal refahı bozmaktadır.(Kara, 2020, s. 267) İslam dini bünyesinde kapsamlı bir iktisadi sistemi de barındırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in işaret ettiği inanç, ibadet, amel ve ahlak prensipleri; bugün beşer ürünü iktisadi yaşam alanlarının çözüme kavuşturmakta çoğu zaman yetersiz kaldığı üretimde etkinlik ve gelir dağılımında adalet başlıklarında en doğru çözümleri sunmaktadır. İslami ilke ve prensiplerin yerine getirilmesi toplam gelirin böylece maddi refahın yükselmesine doğrudan katkı sunmaktadır. İslam sadece inanç bir inanç sistemi değil, değerleri toplumsal refah ile entegre eden bir yaşam tarzıdır.(Zeytinoğlu,

2002, s. 66) İslami iktisat çerçevesinde tüketim ve üretim arasındaki denge, israfın ve gereksiz harcamaların önlenmesi ve ihtiyaç fazlası değerlerin sosyal faydaya dönüştürülmesi ekseninde kurgulamaktadır.

İslam vahiy temelli ve tevhid merkezli bir yaşam alanıdır. Bu yaşam alanında varlık kazanan medeniyet anlayışı farklı değerler ve uygulama örnekleri aracılığıyla sürekli bir canlılık içerisinde olmuştur. İslam medeniyetin merkezinde adalet prensibi konumlanır. Her bir insanın hak ve özgürlükleri güvence altına alınır ve insanlar ırk, dil ve din üzerinden kurgulanan yapay ayrımcılıklara maruz bırakılmaz. İlmi faaliyetlere büyük önem verilir. Toplumsal yapı kardeşlik, güven ve hoşgörü üzerine işler. İslam medeniyeti bütün bu değerler ekseninde tarihten bugüne her zaman öne çıkmıştır. Evrensel barış çağrısı sunarak, gücünü ve değerini yüzyıllar boyunca korumuştur.(Hızlı, 2021, s. 356) Avrupa merkezli Batı medeniyeti, rönesans ve reform hareketleri sayesinde 15. yüzyıldan itibaren entellektüel ve kurumsal bağlamda köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönemde Hristiyan dogmalarının etkisi giderek zayıflamaya başlamış, farklı etkenlerin de devreye girmesiyle Sanayi Devrimi yaşanmıştır. Batı dünyası, İslam coğrafyası karşısında teknik ve iktisadi üstünlük elde etmiştir. Bu durum Müslüman coğrafyaların, batının askeri, iktisadi ve kültürel hegemonyası altına girmesine zemin hazırlamıştır.(Büyükkara, 2022, s. 24) İslam toplumu, Batı dünyasının söz konusu sömürgeci yayılımına kadar özgün bir iktisadi düzene sahip olmuştur. Bu sistem küresel ticaretin yoğunluk kazandığı merkezlerde başarılı bir şekilde sürdürülmüştür. Elde edilen bu tarihi tecrübe, İslami iktisat düzeninin uygulanabilir olmasının kanıtıdır. Bugün İslami iktisat teorisine yönelik sürdürülen çabaların dikkate alması gereken bir başlık da tarihsel işlerliği olan prensiplerdir.(Kızılkaya, 2014, s. 22) İslami iktisat çalışmaları kapsamında geçmiş örnekler önemli olmakla birlikte, bugünün değişken sosyal ve iktisadi koşullarını yorumlayacak kurgulara da

gerek vardır.(Kahf, 2014, s. 39) İslam iktisat teorilerinin bir boyutu kültüre ve tarihsel tecrübelerle bir başka boyutu bugünün gerçeklerine temas etmektedir. Geçmişin mirası ve kültürel bağlam hesaba katılmadan doğru ve işlevsel teoriler geliştirmek mümkün olmayacağı gibi ortaya çıkan yaklaşımlar da bugünün gerçeklerini anlamalı ve açıklayabilmelidir.

Bir düşünürün benimsediği değer yargıları, tarihin belirli bir dönemindeki toplumsal koşullar, ideolojik kalıplar, endişeler ve beklentiler ile ayrılmaz bir etkileşim içerisinde. Bu kesişim kümesi iktisat disiplini ve iktisatçılar söz konusu olduğunda çok daha belirgin bir hal almaktadır. Ancak söz konusu ilişkiyi tek yönlü düşünmemek gerekir. İktisadi düşünce ve teoriler, varlık kazandığı toplumun ideolojik kalıplarının ve kaygılarının bir yansımasıdır. Bununla beraber iktisadi yaklaşımlar, insanların davranış kalıplarının ve eğilimlerinin biçimlenmesinde rol oynadığı gibi kurumsal yapıların oluşumunda da etkili olmaktadır. İktisat teorisyenleri düşüncelerini ortaya koyarken toplumsal düşünüş yapısından bağımsız hareket edemediği gibi bir adım sonrasında söz konusu geleneksel kalıbın sosyal zihinde daha da pekişmesi adına katkılar sunar.(Buğra, 2018, ss. 11-12) İnsan yaşamının her alanında olduğu gibi ekonomide de en önemli unsuru oluşturmaktadır. İnsan iktisadi yaşam alanının alt yapısını temsil ettiği gibi üst yapısında da konumlanmaktadır. İktisadi ilişki ve meselelerin sebebi de amacı da insana dönüktür. Bu bakımdan bir iktisadi düzen; insanın dini, kültürel, toplumsal, sosyolojik ve psikolojik yönlerini tanıdığı ölçüde sağlıklı işleyişe kavuşarak başarılı olabilecektir.(Bayraktar, 1987, s. 51) O halde İslam iktisat çalışmaları özelinde ihmal edilmemesi gereken nokta İslami prensiplerin bütün inananlar için bağlayıcı hükümde olduğu gerçeğidir. İslam'ın herhangi bir konuya sunduğu çözüm veya koyduğu açık yasak karşısında alternatif çabalar üretme hakkı söz konusu değildir. Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet, iktisadi ve toplumsal problemlere bütüncül çözümler sunarak sosyal

istikrarı kurmaktadır.(Döndüren, 2021, s. 51) Toplum vahyin rehberliğine sıkı sıkıya bağlanmadığı sürece İslam'ın ahlaki temeller üzerine kurguladığı refah devleti ideali bütün kurum ve kuralları ile işlerlik kazanamayacaktır. Bu hedefi gerçekleştirmek hem kamu otoritesinin hem de insanların sorumluluğudur.(Chapra, 2019, s. 252) Aksi takdirde İslam iktisadına yönelik çalışmalar kapitalizmin insanlığı yüzyüze bıraktığı sorunlara geçici ve kısmi çözümler sunmaktan öteye geçemeyecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de rızıklandırmanın herhangi bir şarta bağlı olmadığına dikkat çekilmektedir. Rızkın tamamı Allah Teâlâ'ya (cc.) aittir. İnsanın sorumluluğu ilahi rızaya uygun hayırlı rızkın peşinde koşmaktır. Söz konusu rızıklar zahiri sebepler bağlamda Allah Teâlâ'nın (cc.) takdir ettiği araçlarla insanların kullanımına sunulmaktadır. Rızık, maddi ve manevi nimetlerden oluşmaktadır.(Demirli, 2024, ss. 245-246) Servet maddi rızıkların birikmiş hali olarak düşünülebilir. Serveti şekillendiren insanın elindeki birikimi kullanma ve yönetme tarzıdır. İslam hukuk ve iktisat düşüncesindeki genel eğilim zekatı verilen malın biriktilmesinin sakıncalı olmadığı yönündedir. Ancak insanın ihtiyaç duyduğundan daha fazla serveti elinde tutmasının hükmünün zamanın koşullarına göre değişebileceğini dikkate almak daha doğrudur. Ayrıca insanın iktisadi sorumlulukları sadece zekat kurumu ile sınırlı değildir.(Turgut, 2021, ss. 351-353) Servetini artırmak insanın istekleri arasındadır. Bu isteği normal kabul edilir ve övülür. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta insanın servetinin büyürken aynı zammada ortaya bir iş çıkması ve bir hizmet konulmasıdır. Ancak bu sayede diğer insanlar da servetin genişlemesinden fayda sağlayabilir ve istihdam imkanları artabilir. Bakara Suresi'nin 274. ayetinde dikkat çekildiği üzere bunu mümkün kılan yol paranın her an kullanımda olması ve harcamaların canlı tutulmasıdır.(Yeniçeri, 1980, s. 281) Para nihai bir amaç değildir. İnsanların sosyal ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için kullandıkları bir

araçtır. Bu durum paranın yaratılış hikmetlerinden bir tanesidir. İnsanlar parayı yaratılış amacına aykırı işlerde kullandıkları zaman Allah Teâlâ'nın (cc.) bahsettiği nimete nankörlük etmiş olurlar. Paranın kullanımdan çekilerek bloke (kenz) edilmesi durumunda amaç – araç dengesi bozulur. Paranın işlevi tedavülde kalmak ve aynı malların ölçü ve değere göre fiyatlarının tespit edilmesini sağlamaktır.(Gazzâlî, 2022, ss. 137-138) Bu sebeple İslam iktisat düşüncesinde para üzerinden para kazanılması kabul edilmez. İslami düzende üretim aracı olarak öncelik emeğe verilmektedir. Emeğin üretim faaliyetinin dışına itilerek faizin ve sömürünün meşru bir gelir kapısı haline dönüştüğü düzenler İslama yabancıdır.(Kahraman, 2021, s. 60) İslami düzenin kapitalizmi reddetmesi mülkiyeti ve üretimi korumadığı anlamına gelmez. İslami düzen sermaye ve servet birikimini teşvik etmekte ancak sömürüyü yasaklamaktadır.

Kapitalist iktisat teorisinin temelinde bireysel çıkarlarına yoğunlaşan ve toplumsal bağlardan kopuk insan tipolojisi konumlanmaktadır. Söz konusu insan modeli, tercihlerini kar ve faydasını maksimize edecek şekilde kurgulayan bir aktördür. Homo economicus, toplumsal yaşam alanını sadece bireysel maddi çıkarlarını gerçekleştirebileceği bir zemin olarak algılar. Piyasa mekanizmasının kurum ve kuralları, kendisine sınırsız özel mülkiyet hakkının, girişim özgürlüğünün ve fiyat serbestisinin benimsendiği bir iktisadi yaşam alanı sunmaktadır. Bu yapı içerisinde bireyciliğe dayanan piyasa toplumu varlık kazanırken, mevcut iktisat paradigması da kişisel çıkarları irdeleyen bu piyasa yapısının üzerine kurgulanmıştır.(Sayar, 2011, s. 300) Pareto verimliliği yaklaşımı, seküler iktisat teorisi bağlamında maddi refahın insani ve adil bir şekilde dağılıp dağılmadığına yönelik bir sorgulama içerisinde değildir. İktisadi kaynaklar tam kullanılarak herhangi bir tüketici kaybı söz konusu olmadığı zaman servetin tek bir kişinin elinde toplanması halinde bile verimlilik sağlanacaktır. Diğer taraftan

ahlaki değerlerden uzak, tanrı tanımayan bir dünya görüşü etrafında şekillenen komuta ekonomileri piyasa kapitalizminin ötesinde çok daha yıkıcı etkilere zemin hazırlayabilir. Tarihsel bağlamda komünist rejimler adaleti sağlamakta başarılı olamamış ve ortaya insan haklarının sınırlandığı totaliter yapılar çıkmıştır.(Shaikh, 2025, s. 102) İslam'ın toplumsal yaşam alanında insana yüklediği en önemli sorumluluk diğer kimselerin haklarını gözetmesidir. Bu sorumluluk yaptırımlar yerine içsel bir davranış olarak benimsenmelidir. Tevhid inancını takiben İslam dininin en önemli amacı insanın ahlakının güzelleşmesi ve insanın ahlaki bütünlüğünü korumasıdır.(Köse, 2015, s. 13) Maddeci yaklaşımların aksine İslam iktisat düşüncesinde insanın konumu iktisadi yaşam alanının ötesindedir. İnsanın samimi bir kulluk bilincine sahip olması bütün maddi kazançların üzerinde konumlanmaktadır.

Bugün batı dünyasının algı yönetiminde geldiği nokta içsel anlam arayışının ve dünyayı batı değerleri üzerinden okuma düşüncesinin oldukça ötesine geçmiştir. Sürecin geldiği nokta dünyanın geri kalanında yaşayan insanların belirli kimlikler altında tanımlanmasıdır. Batı dünyası ötekileştirdiği toplumların akıldışılığı ve geri kalmışlığını işaret ederek kendisini yeniden üretmeye çalışmaktadır. Terör faaliyetleri, İslamofaşizme yönelik söylemler ve kadınlara yönelik baskı iddiaları, Batı dünyasının İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında İslam coğrafyasını hegemonik etkileşim içerisine almasını haklı çıkarmaya çalıştığı kanıtlar olarak gösterilmektedir. (Evkuran, 2011, s. 215) Müslüman dünyası ve İslam toplumu, Batı dünyası tarafından dışsallaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşım Batı dünyasının kültürel ve toplumsal korkularına yönelik belirgin işaretler taşımaktadır. İslamofobi henüz kronik bir hastalık halini almadığı şu aşamada bile politik, iktisadi ve dini faktörler tarafından körüklenen bir rahatsızlık olarak görülmelidir. Esasında bu durumu, Hristiyan dünyasının içsel şiddet eğilimini Müslüman kimliğine yöneltmesinin psikolojik bir sonucu

olarak okumak gerekir.(Buehler, 2014, s. 138) Bugün kendisini medeni ve uygar bir yaşam alanı olarak tanımlayan batı, söz konusu nitelikleri modernizm ile birlikte öne çıkan akıl ve bilim unsurlarına dayandırmaktadır. Ancak söz konusu nitelikler sadece batı toplumuna özgün değildir. Bu sebeple onları yok saymak ve kötü kabul etmek doğru bir davranış değildir. Ayrıca akıl ve bilim, İslam düşüncesinin kökeninde Batı düşüncesinden çok daha derin bir şekilde konumlanmaktadır. Bu sebeple Batı'nın merkezde bulunan belirleyici konumunu kırmak bugünü İslami arayışlar ekseninde okumakla mümkün olabilir. Sağlam ve özgün temeller üzerine inşa edilen felsefi ve bilimsel gelişmeler bu sayede İslam düşüncesinde filizlenecektir. (Kar, 2017, s. 218) Bu anlayışla birlikte İslami iktisadi düzende özgün kültürel ürünlerin dolaşımı (dış dünyaya aktarım ve transfer) oldukça önemlidir. Maddi değerlerin ötesinde kültürel değerlerin de ekonomik etkileşimlerde göz önünde tutulması, İslam iktisadının etkinliğini pekiştirecektir.

İslami bakış açısında ekonomik yaşamı, inanç esaslarından özerk bir alan olarak ele almak mümkün değildir. İktisadi düzen inanç ve amelin birleştiği bir alanı temsil eder. Bu bakış açısında ferdi ve toplumsal adalet ancak İslami prensiplere ideal uyuma yaklaşıldığı ölçüde sağlanır. İslam iktisat düşüncesi bir insan vücuduna benzetilirse hukuk, ahlak, ekonomi ve politika, bu vücut bütünlüğünün eli, kolu, gözü ve kulaklarına denk düşer. Meselenin başı iman etmektir. İnsandan bir uzvu koparmak vücudun işlevsizliğine neden olacağı gibi, İslamın hukuk ve ahlak ilkeleri kadar gerekli bir parçası olan iktisadi düzenini de İslami değerlerden uzaklaşarak inşa etmeye çalışmak da fayda vermeyecektir.(Çekmegil, 2018, s. 63) Protestan ahlakı dini bir yönelimi temsil etmekle birlikte kapitalizmin felsefesi seküler temeller üzerine kuruludur. Max Weber'in tezi bu çelişkiyi cevapsız bırakmakta sadece batı dünyasında seküler yaşam alanının varlığına dikkat çekmektedir. Cevaplanması gereken asıl soru dini bir

hareketin seküler yaşam tarzına bürünme sürecidir. İslam dünyası iktisadi ve sosyal değerlerini vakıf ve infak kurumu gibi yapıların varlığı sayesinde dengelemeyi başarmıştır. Buna karşılık batı dünyası aşırılığa düşerek sadece kazanma prensibine odaklanmıştır.(Görgün, 2010, s. 64) Kapitalist sermaye birikimi protestanlığın ilkelerinin önüne geçmiş, bütün dünyayı kuşatan dünyevileşmenin önünü açmıştır. Bugün sonu gelmeyen dünyevileşme sosyal, kültürel, iktisadi ve ahlaki yozlaşmaları körüklemektedir. Kanaatkar olmaktan hızla uzaklaşan bencil insanlar yüzünden dünyanın bir tarafında açıklıktan diğer tarafında aşırı yemekten can kayıpları yaşanmaktadır. Dünya düzeni bir denge dini olarak İslam'ın işaret ettiği prensiplere uygun olarak şekillenebilse ve infak kültürü yaygınlık kazansa söz konusu olumsuzluklardan bahsetmek mümkün olmayacaktır.(Erbaş, 2011, s. 44) İslam'ın iktisadi kurum ve kuralları, Batı dünyasının bugün insanlığı karşı karşıya bıraktığı yapılardan önemli farklılıklara sahiptir. İslam medeniyetinin özgün ürünleri olarak varlık kazanan tarihi, kültürel, ahlaki ve sosyal temeller batı dünyasından yaşanan ayrışmanın temel dinamikleridir.

Sonuç

Çalışma, İslam iktisadının sosyal ve ekonomik adaletin sağlanabilme meselesini, zihniyet temelleri basamağında konumlandığını ortaya koymaktadır. İktisadi kaynakların ve maddi refahın ahlaki ölçüler ve insani ölçütler gözetilerek adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak İslam iktisat düşüncesinin esas amaçlarından birisidir. Bu sayede sosyal huzursuzluklara zemin hazırlayan ve bugünün dünyasında oldukça derinleşen eşitsizliklerin önüne geçilmeye çalışılır. Çalışmada, araştırma hipotezine verilebilecek yanıtlar bakımından, İslam iktisadının batı dünyasının değerleri üzerine varlık kazanan seküler iktisat teorilerinden epistemolojik bakımından farklı olduğuna dikkat çekilmektedir. İslam iktisadının asli kaynakları Kur'an-ı Kerim ile Sünnet'ten

oluşmaktadır. Mülkiyet ve tasarruf hakkı bakımından, İslam iktisadının özel mülkiyet hakkını benimsediği ancak bu hakkın sınırsız olmadığı vurgulanmaktadır. İslam iktisadında mülkiyet hakkı kamu yararı ve sosyal sorumluluk ölçüleri bağlamında sınırlandırılır.

Gelir dağılımı adaleti bağlamında, faizin yasaklanması, zekat ve infak kurumlarının varlığı, yoksulluğun azaltılması ve gelirin hakkaniyetli dağılımında kilit rol oynamaktadır. İslam maliye politikasının ise iktisadi istikrarı sağlamaya odaklandığı, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme ile maddi refahın adil dağıtımını amaçladığı belirlenmiştir. Kültürel ve tarihi boyut olarak, İslam iktisadının İslam inancı ve medeniyetinin kültürel birikimiyle iç içe geçmiş bir yapıya sahip olduğu, bu sayede evrensel barış ve adaleti hedefleyen özgün çözümler sunduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, İslam iktisat düşüncesinin çağın ekonomik problemlerine batı dünyasının seküler çözümlerinden farklı olarak, bütüncül ve ahlaki değerlerin kuşatıcılığında cevaplar sunduğunu işaret etmektedir. Kapitalist ideolojinin ferdi menfaatin olabildiğince çoklanmasına yönelmesi ve mutlak özel mülkiyet hakkını öncelemesi, refahın dağılımında bozulmaları ve toplumsal dışlanmayı tetiklerken, İslami düzenin merkezinde sosyal adalet ve dayanışma kurumları konumlanmaktadır. Spesifik olarak faizli işlemlerin yasaklanması, işgücünün değerini gözetirken, vakıf ve zekat kurumunun varlığı, zenginliğin belirli kesimlerin elinde toplanmasını önleyerek, iktisadi kaynakların toplumun bütün üyelerine adaletli bir şekilde dağıtılmasını güvence altına almaktadır. Bu çıkarımlar, İslami iktisat düşüncesinin sadece bir kuram değil, bununla birlikte somut uygulama örnekleriyle pekiştirilen bir yaşam tarzı olduğunu vurgulamaktadır. Konvansiyonel iktisat teorilerinin sekülerleşmeye yönelmesi, ahlaki ve dini öğretileri iktisadi yaşam alanından uzaklaştırırken, İslam söz konusu değerleri iktisadi yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul etmektedir.

Bu çalışma, İslam iktisat düşüncesine yönelik gelişen literatüre farklı açılardan katkılar sağlamaktadır. İlk olarak, İslami düzenin iktisadi yaşam alanına yönelik temel parametrelerini ve kavramsal çerçevesini bütüncül bir yaklaşım içerisinde değerlendirerek, sistemin kompleks yapısını kavranabilir bir zeminde açıklamaktadır. İkinci adımda, İslami iktisat anlayışının batılı modern izmler üzerine biçimlenen iktisadi modellerden felsefi bağlamda ayrıştığı noktaları belirgin bir şekilde vurgulayarak, İslam iktisadının özgünlüğünü işaret etmektedir. Üçüncü adımda, mülkiyet hakkı, bölüşüm esasları ve mali politika hedefleri gibi temel başlıklardaki İslami ilkelerin, bugünün dünyasında eşitsizlik ve yoksulluk gibi can yakan sorunlara nasıl etkili ve kalıcı çözümler getirebileceğine dair kuramsal bir zemin oluşturmaktadır. Dördüncü ve son basamakta, İslam iktisadının tarihi ve kültürel temellerine dikkat çekerek, İslami iktisadi düzenin sadece normatif prensiplerden ibaret ilkeler bütünü değil pratikte kullanılabilir işlevsel bir model olduğunu işaret etmektedir.

Çalışmanın sahip olduğu kısıtlardan da bahsetmek mümkündür. Çalışmanın kalitatif yapısı, içeriğinde öne sürülen tezlerin ampirik bağlamda geçerliliğinin sorgulanabilmesi noktasında sınır çizmektedir. Diğer taraftan İslam iktisadının teorik yansımaları olan farklı görüşlerin ve tarihin farklı dönemlerinde varlık kazanan uygulama örneklerinin derinlemesine mukayesesinin yapılmaması da bir başka kısıt olarak düşünülebilir. Çalışmanın gündemi İslam iktisadını genel prensipler üzerinden okuyarak araştırma hipotezlerine cevap verebilmektir. Çalışmanın bulguları İslami politik iktisat bakımından yol gösterici niteliktedir. Özellikle vakıf ve infak kurumunun sağlıklı ve doğru bir şekilde işlemesi, sosyal güvenlik mekanizmasını pekiştirerek toplumsal istikrara katkı sunabilir. Çalışma, İslam iktisadı üzerine yoğunlaşan akademisyenler için de İslami düzenin özgünlüğünü ve farklılığını

kavrayabilmede yeni bakış açıları sunmakta, böylece kuramsal derinliğin artacağı çalışmalara zemin hazırlamaktadır.

Kaynakça

- Abdelbaki, H. H. (2013). The Impact of Zakat on Poverty and Income Inequality in Bahrain. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 2(1), 133-154.
- Abdillah, M. (2024). Public Finance From the Perspective of Contemporary Fiqh Al-Siyāsah. *Al-Iqtishad: Jurnal Ilmu Ekonomi Syariah (Journal of Islamic Economics)*, 16(1), 89-108. <https://doi.org/10.15408/aiq.v16i1.39503>
- Ahmad, K. (2019). İslamî Çerçeve de Ekonomik Gelişme (F. Yozgat, Çev.). İçinde K. Ahmad (Ed.), *İslam İktisadı Çalışmaları* (1. Baskı, ss. 261-286). İktisat Yayınları.
- Akdemir, T., & Yeşilyurt, Ş. (2022). Sosyal Finansman: Zekât ve Vakıf. İçinde A. Ulusoy (Ed.), *İslam İktisadında Güncel Konular: Teori ve Uygulama* (1. Basım, ss. 271-300). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Alatas, S. F. (2013). Hatalı Modernleşme ve Müslüman Dünyada Kalkınma (M. F. Karakaya, Çev.). İçinde S. Güder & Y. Çolak (Ed.), *Medeniyet Tartışmaları (Yüceltme ve Reddiye Arasında Medeniyeti Anlamak Sempozyum Bildirileri)* (ss. 83-100). İhlas Gazetecilik.
- Alkış, A., & Kurtulan, S. (2023). İslam Hukukunda Devlet Otoritesinin Kamu Malı Üzerindeki Yetki ve Sınırı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 20-52.
- Altuntepe, N. (2019). İslam Ekonomisinde Maliye Politikası (Teorik bir Yaklaşım). *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 5(1), 39-62.
- Aydın, M. (2016). Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı. *Akademik Bakış Dergisi*, 57, 55-72.

- Azid, T., & Al-Rawashdeh, O. H. (2017). Toplumsal Adalet, Piyasa ve Devlete İslâmî Bir Bakış (Z. Özbek & F. Bulut, Çev.). İçinde L. Sunar (Ed.), *İslam İktisadında Sosyal Adalet* (1. Baskı). İktisat Yayınları.
- Bayrakdar, M. (1987). İslâm İnanç ve İbadetlerinin Kişiyi Ekonomik Yapmadaki Rolü.pdf. İçinde İ. Kurt & A. Tabakoğlu (Ed.), *İktisadî Kalkınma ve İslâm* (ss. 51-57). İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Buehler, A. F. (2014). İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması (M. Atalay, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55(1), 123-140.
- Buğra, A. (2018). *İktisatçılar ve İnsanlar Bir Yöntem Çalışması* (11. Baskı). İletişim Yayınları.
- Bulut, M. (2015). Ahlak ve İktisat. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 105-123.
- Büyükkara, M. A. (2022). *Çağdaş İslâmî Akımlar* (Ondördüncü Basım). Klasik Yayınları.
- Chapra, M. U. (2019). İslâmî Refah Devleti ve Ekonomideki Rolü (F. Yozgat, Çev.). İçinde K. Ahmad (Ed.), *İslam İktisadı Çalışmaları* (1. Baskı, ss. 221-259). İktisat Yayınları.
- Çağrııcı, M. (2021). *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı* (13. Baskı). Ensar Neşriyat.
- Çekmegil, M. S. (2018). *İktisat Anlayışımız—İslam'da İktisat-* (M. Ö. Mengüşoğlu, Ed.; 1. Baskı). Çıra Yayınları.
- Demir, F. (2012). *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* (5. Baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Demirli, E. (2024). *Esmâ-i Hüsnâ Allah'ı İsimleriyle Tanımak* (Birinci Baskı). Fikriyat.
- Dihlevî, Ş. V. (2018). *Hüccetullâhi'l-Bâliğa: C. 1. Cilt* (M. Erdoğan, Çev.; 5. Baskı). İz Yayıncılık.

- Dökmen, G., & Yeşilyurt, Ş. (2016). Din ve Ekonomi Bağlamında İslam Maliye Sistemi ve Günümüz Maliye Sistemiyle Karşılaştırılması. İçinde M. Asutay, F. Savaşan, F. Yardımcıoğlu, & M. Selçuk (Ed.), *International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF) Proceedings, Islamic Economics: C. Volume I* (ss. 331-347). Beşiz Yayınları.
- Döndüren, H. (2021). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. Erkam Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2018). *Fıkıh Usulü İncelemeleri* (T. Başoğlu, Ed.; İkinci Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Efe, A. (2018). İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi. *BJSS Balkan Journal of Social Sciences / Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 199-218.
- El-Din, S. I. T. (2020). *Ekonominin Temelleri: Ahlaki Bir Yaklaşım* (O. Karasu, Çev.; 1. Baskı). İktisat Yayınları.
- El-Hafîf, A. (2020). *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri (Eşya ve Borçlar Hukuku)* (R. Yaran, Çev.; 4. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- El-Mısıri, R. Y. (1989). *İslâm İktisâd Metodolojisi* (H. Arslan, Çev.). Birleşik Yayıncılık.
- Encum, M. İ. (1995). İslâm'da Gelir ve Servet Dağılımı. *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 83-98.
- En-Neccâr, A. (1978). *İslâm Ekonomisine Giriş* (R. Nazlı, Çev.). Hilâl Yayınları.
- Erbaş, A. (2011). Manastır Hayatından Kapitalizme Hristiyan Dünyevîleşmesi. *Din ve Hayat Dergisi (İstanbul Müftülüğü Dergisi)*, 13, 40-44.
- Ersoy, A. (1987). (Teorik Bir Yaklaşım) İktisadî Kalkınma ve Sosyal Denge İlişkisi. İçinde İ. Kurt & A. Tabakoğlu (Ed.), *İktisadî*

- Kalkınma ve İslâm* (ss. 191-202). İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Esen, A. (2020). *Mal Mülkiyet ve Piyasa* (2. Baskı). İktisat Yayınları.
- Es-Sadr, M. B. (1978). *İslâm Ekonomi Doktrini* (M. Keskin & S. Ergün, Çev.). Hicret Yayınları.
- Evkuran, M. (2011). Bir Kimlik Politikası Olarak İslamofobi. İçinde O. Alacahan & B. Duman (Ed.), *İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri Kitabı* (ss. 203-217). Kemal İbn- i Hümam Vakfı Yayınları.
- Garaudy, R. (2021). *Geleceğimizde İslâm Var* (C. Aydın, Çev.; 19. Baskı). Timaş Yayınları.
- Gazzâlî, E. H. M. (2022). *İhyâ (Muhtasar İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi)—Kurtarıcı İyilikler (Rub'ü'l-münciyât): C. Dördüncü Cilt* (M. Çağrııcı, Çev.; 5. Baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Genç, M. (2023). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi II* (2. Basım). Ötüken Neşriyat.
- Görgün, T. (2010). Kapitalizm ve Protestan Ahlâkı. *Din ve Hayat Dergisi (İstanbul Müftülüğü Dergisi)*, 10, 60-64.
- Hacak, H. (2020). Mülkiyet. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. 31. Cilt* (ss. 541-546). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Haçkalı, A. (2022). Şer'î Hükümlerin Genel Amaçları (Makâsıd-ı Şer'iyye). İçinde T. Türcan (Ed.), *Fıkıh Usûlü El Kitabı* (2. Baskı, ss. 485-497). Grafiker Yayınları.
- Hamitoğulları, B. (1987). İktisadî Vahşi Büyümenin Bunalımları ve İslâm Kalkınma Modelinin Vaadettikleri. İçinde İ. Kurt & A. Tabakoğlu (Ed.), *İktisadî Kalkınma ve İslâm* (ss. 9-33). İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.

- Hızlı, M. (2021). İslâm Kültür ve Medeniyet Tarihi. İçinde M. Hızlı (Ed.), *Tekerrürden Tefekkürü Tarih* (1. Baskı, ss. 347-366). Siyer Akademi.
- Iqbal, Z., & Lewis, M. K. (2019). Zekât ve Ekonomi (S. Karadoğan, G. Umut, M. Çeven, & S. Umut, Çev.). İçinde M. K. Hassan & M. K. Lewis (Ed.), *İslam ve İktisadi Hayat Ana Konular ve Metinler* (1. Baskı, ss. 415-436). İktisat Yayınları.
- Kahf, M. (2014). İslam Ekonomisi: Tanım ve Metodoloji Üzerine (E. Koytak, Çev.). İçinde S. Karadoğan (Ed.), *İslam Ekonomisi Tanım ve Metodoloji Üzerine Tartışmalar* (ss. 25-46). Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları.
- Kahraman, A. (2021). *40 Soruda Faiz* (1. Baskı). İktisat Yayınları.
- Kalkavan, H., & Baş, H. (2021). Neoliberalizm ve İslam Ekonomisinin Sosyal Refah Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 141-168.
- Kallek, C. (2018). *Sosyal Servet İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi* (İkinci Basım). Klasik Yayınları.
- Kar, S. (2017). Felsefi Açıdan İslamofobi ve Eleştirisi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 47, 199-222.
- Kara, S. H. (2020). Kur'an-ı Kerim Işığında İsrâf ve Cimriliğin İktisadi Sonuçlar. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 6(2), 237-272.
- Karakoç, S. (2022). *İslâm Tophumunun Ekonomik Strüktürü* (20. Baskı). Diriliş Yayınları.
- Kaya, A. (2022). İktisadî ve Ticarî Hayata Dair Fıkî Problemler. İçinde T. Türcan (Ed.), *İslâm Hukuku El Kitabı* (11. Baskı, ss. 685-758). Grafiker Yayınları.
- Kaymakçı, Ö. B. (2012). Seküler Bir Alan Olarak İktisat ve Din İlişkisi. *İnsan ve Toplum*, 2(4), 119-134.

- Khan, M. A. (2017). *İslam İktisadına Giriş* (G. Umut, Çev.; 1. Baskı). İktisat Yayınları.
- Kızılkaya, N. (2014). İslam İktisadı Çalışmalarında Yöntem Üzerine Bazı Mülâhazalar. İçinde T. Eğri, O. Karasu, & N. Kızılkaya (Ed.), *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek* (2. Basım, ss. 13-24). Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği (İGİAD) Yayınları.
- Korkut, R. (2019). İslam İktisadının Temel Özellikleri ve Fakirlik Sorununa Yaklaşımı. İçinde N. Kahraman, Y. K. Öztürk, İ. A. Yöndem, & T. Yılmaz (Ed.), *III. Uluslararası Kültür Sempozyumları: Uluslararası Ekonomi, Toplum ve Kültür Sempozyumu Sempozyum Bildirileri Tam Metin Kitabı* (ss. 151-184). Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu.
- Köksal, İ. (2005). İslam İktisadının Temelleri. *Bilimname*, 7(1), 73-92.
- Köse, S. (2015). *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı* (İkinci Baskı). İGİAD Türkiye İktisadî Girişim ve İş Ahlâkı Derneği Yayınları.
- Köstepen, M. N. (2024). İslam İktisadî Perspektifinden Sosyal Adalet ve Kalkınma. *Maruf İktisat İslâm İktisadı Araştırmaları Dergisi*, 8, 48-60.
- Kurt, A. (2017). Sosyolojik Açıdan Din-İktisat İlişkisi. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 28(3), 224-246.
- Mannan, M. A. (1980). *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik* (B. Zengin & T. Ömeroğlu, Çev.; 4. Baskı). Fikir Yayınları.
- Mevdudi, E. A. (2016). *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri* (A. Yusufoglu, Ed.; 2. Baskı). Çıra Yayınları.
- Nakvî, N. H. (1985). *Ekonomi ve Ahlâk (Ethics and Economics: An Islamic Synthesis)* (İ. Kutluer, Çev.). İnsan Yayınları.
- Orman, S. (2020). *İslâmî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine* (3. Baskı). İnsan Yayınları.

- Özaydın, A. (2020). *Eleştirel Bir Yaklaşımla Medeniyet ve İktisat* (Üçüncü Baskı). İnsan Yayınları.
- Sayar, A. G. (2011). *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları* (2. Basım). Ötüken Neşriyat.
- Shaikh, S. A. (2025). Modern Sistemlerde Zekat ve Vakfın Kurumsallaştırılması Yoluyla İktisadi Kalkınma. İçinde M. M. Başbay (Ed.), *İslam Ekonomisi, Büyüme ve Kalkınma* (1. Baskı, ss. 101-120). İktisat Yayınları.
- Siregar, A. (2021). The Concept of Property and Ownership in Islam. *Randwick International of Social Sciences (RISS) Journal*, 2(4), 341-346. <https://doi.org/10.47175/rissj.v2i4.314>
- Şahin, M. C. (2008). Postmodern Dönemde Tüketim Olgusunun Sosyo-Kültürel Analizi ve Yabancılaşma. *Dini Araştırmalar*, 11(31), 173-194.
- Tabakoğlu, A. (2021). *İslâm İktisadına Giriş* (5. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Taştekin, O. (2021). Kur'an'da İnfak Kavramı Bağlamında Sosyal Yardımlaşma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi – Cumhuriyet Theology Journal*, 25(1), 217-238.
- Telkenaroğlu, M. R. (2008). Makâsıd İctihadına Dayanan Külli Kaideler. *Usul İslam Araştırmaları*, 10, 37-76.
- Turgay, N. (1999). Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 41-62.
- Turgut, M. (2021). İslam Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi. *İslam Tetkikleri Dergisi - Journal of Islamic Review*, 11(1), 329-356. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2021.862209>
- Türkdoğan, O. (1994). İslâmî Kapitalizm mi? *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 109-122.

- Yaka, Z. (2017). İslam İktisadının “Adil Gelir Dağılımı” İlkesi ve Bunun Sosyal Refaha Katkısı. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 255-287.
- Yaman, A., & Çalış, H. (2023). *İslam Hukuku* (9. Baskı). Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Yeniçeri, C. (1980). *İslâm İktisadının Esasları*. Şamil Yayınevi.
- Yüce, M. (2021). İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler. *İlahiyat Akademi*, 13, 57-96. <https://doi.org/10.52886/ilak.888911>
- Zaim, S. (1992). *İslâm-İnsan-Ekonomi*. Yeni Asya Yayınları.
- Zeytinoğlu, E. (2002). İslamiyet’te Üretim ve İnkisam. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, 65-75.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE BELEDİYELERDE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME: ANKARA VE İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN YEREL EŞİTLİK EYLEM PLANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

CAHİDE GÖĞÜSDERE¹

Giriş

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB), kamu politikaları gereği bütçe kaynaklarının kullanımında ve harcamalarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilerek ayrımcılığın önlenmesi amacıyla dünyada yirmi birinci yüzyıl başlarında uygulanmaya başlamıştır. Merkezi yönetimlerde ve yerel yönetimlerde de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulaması devam etmektedir. Yerel yönetimlerden biri olan belediyelerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme analizi içerisinde yer alan Yerel Eşitlik Eylem Planları (YEEP) önemli bir yere sahiptir. Yerel Eşitlik Eylem Planları, kadın ile erkek eşitliğini sağlamak amaçlı stratejik belgelerdir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla kamu kaynaklarının farklı cinsiyetlere göre eşit ve adil dağıtılması dünya genelinde önemli bir sorundur. Zira toplumsal cinsiyet

¹ Dr. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Orcid: 0000-0002-6088-4595

eşitsizliği her alanda varlığını sürdürmektedir. Bu eşitsizlikler nedeniyle kadınlar kamu hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadır. Kamusal programlarda toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini sağlamaya yönelik bir uygulama olan TCDB yaklaşımı önem kazanmaya başlamıştır. TCDB yaklaşımının uygulanması açısından bakıldığında yerel yönetimler kamu hizmetlerinden yararlanacak olan kesime merkezi yönetime göre daha yakın yönetim birimleri olması nedeniyle etkili bir role sahiptirler. Türkiye’deki TCDB’ ye yönelik çalışmalar yerel yönetimlerde uygulanmakla birlikte kısa vadeli uygulamalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlerde TCDB yaklaşımının kaynak tahsisi sürecine etkili bir şekilde uygulandığı söylenemez. Dolayısıyla bu tür yaklaşımlarda köklü değişimleri gereklidir. Ancak az sayıdaki yerel yönetimlerde TCDB uygulamaları sistematik olarak ilerleyebilmektedir. Çalışmada öncelikle Türkiye’de yerel yönetimlerde TCDB konusuna değinilecektir. Akabinde Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediyeleri’ndeki TCDB çalışmaları ve önemine yer verilecektir. Bu kapsamda bu iki belediyedeki YEOP’ in karşılaştırmalı analizi yapılarak ayrıca YEOP için SWOT analizi yapılacaktır.

Yerel Yönetimlerde TCDB

TCDB kavramı bütçe sürecinin her aşamasında, yani bütçenin hazırlanması, kanunlaşması, uygulanması ve denetimi aşamalarında, bireylerin farklı ihtiyaçlarının ve önceliklerinin göz önüne alınarak oluşturulan bir bütçeleme çeşidini ifade etmektedir. Yerel yönetimler kavramı ise halkın ikamet ettiği yerlerdeki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmetler sunan ve yine ilgili yerdeki halkın seçtiği organlar tarafından kurulan idareler olarak adlandırılmaktadır.

Dünyada toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacına yönelik politikalar ve faaliyetler giderek artmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin oldukça ciddi boyutlara ulaştığı yapılan analizler sonucu ortaya çıkmıştır (UN Women, 2019). Bu eşitsizliklerin giderilmesi için ülkelerdeki yönetimlere büyük görevler düşmektedir. Şöyle ki yerel yönetim birimleri merkezi yönetim birimlerine göre daha hızlı ve etkin çalışmaktadırlar. Bu nedenlerle yerel yönetim birimlerinin sundukları hizmetlerin toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekmektedir (Sumbas, 2013, 34).

Birleşmiş Milletler (BM) ile Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşlar toplumsal cinsiyet eşitliği için özellikle belediyelerin önemine değinmektedirler (Yücel ve Günlük Şenesen, 2018: 273). Zira yerel yönetim birimleri, yöre halkının ihtiyaçlarını en iyi biçimde karşılayabilecek politikaları belirleyebilmektedir. Bu nedenlerle, TCDB ile ilgili çalışmalar belediyeler tarafından sunulan hizmetlerin kalitesi, yakınlık vb. sebeplerle önemli bir araç olmaya başlamıştır. Ayrıca mal ve hizmetlerin arzı ile bunların sağlanacağı kaynaklar belediyeler düzeyinde net olarak belirlenebilmektedir. Öte yandan, kadınların ekonomik durumlarında ve ekonomik süreçlere dahil olmalarında yapılan iyileştirmeler kadınların ve dolayısıyla tüm bireylerin gündelik hayatı üzerinde doğrudan olumlu etkiye sahip olabilmektedir (Klatzer ve Stiegler, 2011: 9).

Yerel yönetimlerde, altyapı çalışmalarının yapılması, çöplerin toplanması, yeşil alanların çoğaltılması toplu taşımacılık hizmetlerinin verilmesi, pazar yerlerinin kurulması vb. mal ve hizmetler sunulmaktadır. Bu hizmetlerin hiç sunulmaması gibi durumlarda özellikle kadınların üstlendiği işleri zora sokmaktadır. Örneğin, bir belediyede su kesintisi olduğunda evin temizliğinden sorumlu olan kadınlar için sıkıntı olmaktadır (Sumbas, 2013: 32). Bir diğer örnek; çalışmak isteyen bir kadın, evindeki ücretsiz çocuk

ve yaşı bakımı nedeniyle piyasada ücretli işgücüne katılamamaktadır (Elson, 1998:929-941).

Yerel yönetimlerde TCDB yaklaşımının benimsenmesi durumunda, yerel planlama ve bütçeleme sürecinde daha çok insanın katılımını sağlayacak fırsatlar oluşturacaktır (Klatzer ve Stiegler, 2011: 12). Böylece yerel hizmetlere katılım daha da güçlenecektir. Zira Avrupa Yerel Yaşamda Kadın ve Erkek Eşitliği Şartı'nda yerel yönetimlerin önemine değinilmiştir.

Avrupa Yerel Yaşamda Kadın ve Erkek Eşitliği Şartı

Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) Avrupa'da yerel ve bölgesel olarak toplumun hizmetlerden eşit bir şekilde faydalanmaları için 2006 yılında, "Avrupa Yerel Yaşamda Kadın ve Erkek Eşitliği Şartını" geliştirmiştir. Yerel ve bölgesel yönetimlerden, şarta taraf olmaları, kadın ve erkek eşitliğini sağlamaları ve ilgili taahhütleri yerine getirmeleri istenilmektedir.

Temel ilke olarak "always gender never gender alone" (her zaman toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet asla tek başına bir anlam ifade etmez;) ifadesi benimsenmiştir. Kadın-erkek eşitliği önemli bir haktır ve demokrasi için şart olan bir değerdir. Bu hak politik, ekonomik, sosyal ve kültürel her alanda uygulanmalıdır. Ancak günlük hayatta kadın ve erkek eşitliği gerçekleşmemiştir. Belirtilen alanlarda eşitsizlikler devam etmektedir. Örneğin; ücret eşitsizliği, siyasette yetersiz temsil vb.

Avrupa Konseyi'nin 1985 yılındaki "Yerel Yönetimler Özerklik Şartı", Avrupa devletleri tarafından onaylanmıştır. Bu şartta, "yerel yönetimler kanunlarla sınırlı olmak üzere, kamu işlerini kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarlarını gözeterek düzenleme hakkına sahiptir" ilkesine değinilmektedir. Bu süreçte CEMR, 1980 yılından itibaren kadın ve erkek eşitliğinin geliştirilmesi için çalışmaktadır. Ayrıca CEMR tarafından 2005 yılında "Eşitlikçi Kent Projesi" yapılmıştır. Bu proje toplumsal

cinsiyet eşitliği politikalarının bölgesel ve yerel düzeyde uygulanması için gerekli yöntemleri ortaya koymaktadır. Şart 2022 itibarıyla güncellenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği için yerel yönetimlerin rolüne Yerel Yönetimler Birliği 4 (IULA) tarafından 1998’de imzalanan “Yerel Yönetimlerde Kadın Bildirisinde” de değinilmiştir. “Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı” da kadın ve erkek eşitliğini ana amaçlarından biri olarak belirlemiştir. (CEMR, 2022:5-6)

Bu tür çalışmalar değerlendirildiğinde yerel yönetimlerde; toplu konut, toplu taşıma, güvenlik, iş hayatı, sağlık vb. alanlarında en uygun tercihlerin yapılabilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca yerel politikaların uygulanmasında kadınların tam katılımlarının sağlanması, önem arz etmektedir. Eşitliğe dayalı toplumsal cinsiyet politikalarının oluşturulması gereklidir. Kadın ve erkek eşitliği bölgeler, kentler ve yerel yönetimler için oldukça önemlidir.

Türkiye’de Belediyelerde TCDB ve Önemi

Türkiye’de TCDB çalışmaları, 1980’lere kadar uzanmaktadır. 1987’de Devlet Planlama Teşkilatı’nda (DPT) “Kadına Yönelik Politikalar ve Danışma Kurulu” kurulmuştur. Ardından “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” kurularak kadınlara yönelik kurumsal bir yapı oluşturulmuştur.

TCDB ile ilgili çalışmalar Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nde 2006 yılından sonra yoğunlaşmıştır. Bir diğer gelişme Onuncu Kalkınma Planı’nda (2014-2018) yer alan Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporunda yerel yönetimlerin TCDB yapmaları konusunda öneri sunulmuştur. Ayrıca 2010 yılında yayınlanan bir genelge ile de (14 sayılı Başbakanlık Genelgesi) yerel yönetimlerin bütçeleme sürecine TCDB’ ye yönelik olarak kadın-erkek eşitliği süreci kapsama alınmıştır. “Avrupa Yerel Yönetimler Özerlik Şartını” imzalayan Türkiye’de yerel yönetimlerden biri olan belediyeler başta olmak üzere kamu hizmetlerini yerine getirirken

özellikle kadınların çıkarlarının göz önüne alınarak yapılması gerektiği hususu dikkate alınmıştır.

2009 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) kurulmuştur. KEFEK 2014 yılında, "TCDB Komisyon Raporunu" yayınlamıştır. Bu raporda merkezi ve yerel yönetimlerin bütçelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çalışmaların yapılması hususuna yer verilmektedir. (KEFEK, 2014)

Kadınlara yönelik şiddet ile mücadele için İstanbul Sözleşmesi 2011'de imzalanmıştır. Sözleşme, kadınlara yönelik şiddet ile ev içi şiddeti engellemek, şiddete karşı korumak, şiddeti cezalandırmak ve şiddetle mücadele kapsamında politikalar geliştirmek amacını taşımaktadır. (CEİD,2022:18) Ancak Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'nden 1 Temmuz 2021 tarihi itibarıyla çekilmiştir.

Türkiye'de yasalarla kadın ve erkek eşitliği güvenceye alınmıştır. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde politikalar geliştirilmiş ve bunlarla ilgili yasaların uygulamaya geçirilmesi taahhüt edilmiştir. Bu tür kadına yönelik faaliyetlere sivil toplum kuruluşları (STK) da katılmaktadır.

Günümüzde ise Türkiye'de yerel yönetimlerde TCDB uygulamaları yapılmaya devam edilmektedir. İlgili uygulamalar genelde toplumsal cinsiyet konusundaki farkındalığın artırılmasına yöneliktir. Ancak Türkiye'de yerel yönetimlerde yoğun şekilde desteklenen TCDB uygulamaları çok azdır. Bu bağlamda, yerelde TCDB anlayışını etkin bir şekilde bütçeleme süreçlerine entegre eden Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde TCDB çalışmalarına yer verilecektir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde (ABB) TCDB Uygulamaları

Uluslararası sözleşmelerde ve yasalarda kadınlarla erkeklerin eşit olduğu ifade edilmesine rağmen kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddet sürmektedir. Bu ortamda yerel yönetimlere pek çok görev düşmektedir. Yerel yönetimlerden ABB' nin toplumsal cinsiyete duyarlı çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda belediyenin kadına yönelik çalışmaları Kadın ve Aile Şube Müdürlüğü tarafından sürdürülmektedir. Bu müdürlüğe bağlı Kadınlar Lokali, Sığınma Evleri ve Kadın Danışma Birimi bulunmaktadır.²

Toplumsal cinsiyete duyarlı projeler belediye bünyesinde yapılmaktadır. Kadın güçlenme merkezi projesi, ücretsiz ped desteği, mor haritam projesi, kariyer danışmanlığı, kooperatif destekleme programı gibi pek çok projesi bulunmaktadır. Özellikle Mor Harita Projesi ile kadınlar için etkin hizmet modellerinin oluşturulması, kadın danışma merkezlerinin doğru alanda açılması, kadına yönelik şiddetle mücadelede merkezlerin lokasyonlarına erişimi, kreşlerin kurulması, kent güvenliği için ilgili yerlerde aydınlatmalar yapılması kamu kaynaklarının, bağışların ve fonların etkin kullanımı ve toplu taşıma duraksız indirme uygulaması hayata geçirilmiştir.³

Başkent market uygulaması ile kadınların istihdamlarının sağlandığı kadın kooperatiflerinin ürettiği ürüne pazar bulup, tüketiciye ulaşma sıkıntısı sona ermiştir. Bu sayede belediye, Ankara'nın ilçelerinde kadın kooperatiflerini artırmayı planlamaktadır. Ortak dijital ağ aracılığı ile kadın kooperatiflerinin desteklenmekte ve bu ağ sayesinde kadın kooperatifleri temsilcileri fon, hibe ve eğitim gibi konularda anında bilgi sahibi olabilmektedirler. Bununla birlikte çeşitli dönemlerde toplantılar yapılarak kadın kooperatifleriyle birlikte çeşitli projeler

² <https://www.ankara.bel.tr/kadin-calismalari/hakkimizda>, 31/12/2024.

³ <https://www.ankara.bel.tr/kadin-calismalari/projeler-m-z>

yapılmaktadır. Kooperatif kurmak isteyen kadınlara yön haritası çizilmekte ve ayrıca bu konuda eğitimler verilerek kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olunmaktadır.⁴

İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde (İBB) TCDB Uygulamaları

İBB, İstanbul’da yaşayan kadınların istihdam, sağlık, eğitim vb. alanlarda desteklenmesi için birçok hizmeti sunmaktadır. Tüm bu çalışmalar için İBB Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı’nca İBB Kadın uygulamaya konulmuştur. İBB Kadın ilk kez 2022 yılında hizmet vermeye başlamıştır.⁵

İBB Kadın-Aile Hizmetleri Müdürlüğü kurulmuş ve bu kapsamda kadın ve çocuklar için koruma ve önlemeye yönelik hizmetler geliştirme, sosyal hizmetlerin toplumsal cinsiyete duyarlı olarak uygulanmasını sağlama, İBB Kadın Merkezleri, Kadın Danışma Birimleri, Kadın Dayanışma Evi, Kadın Destek Hattı, Cinsel Şiddetle Mücadele Hizmetleri, Mor Otobüs ve Mahalle Evleri gibi hizmetleri gerçekleştirme yönünde çalışmalar yapılmıştır.⁶

İBB Kadın Danışma Birimi şiddete uğrayan kadınlara psikolojik ve hukuksal danışmanlık desteği vermektedir. Sığınma evi talepleri de bu birimce değerlendirilmektedir. Ayrıca belediyenin Otogar Kadın Danışma Birimi bulunmaktadır. Bu süreçte kadınların Büyük İstanbul Otogarında şiddete yönelik yüz yüze danışmanlık hizmet alabilecekleri merkezlerin önemi büyüktür.

Otogar Kadın Danışma Birimi il dışından İstanbul’a gelen kadınların ivedilikle başvuru yapmasının kolaylaştıracak olup birime başvuruda bulunan kadının şiddet öyküsü dinlenerek can güvenliği riski değerlendirilecek ve mesleki çalışma yürütülecektir.

⁴ <https://www.ankara.bel.tr/kadin-calismalari/kooperatif-destekleri>

⁵ <https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/sayfadetay.aspx?ID=1025>

⁶ <https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/mudurlukdetay.aspx?ID=1>

Her kadının öyküsünün önemli olduğu yönünde ve kadının kendi isteği referans alınarak planlamalar yapılacaktır.

Kadın destek hattı, cinsel şiddetle mücadele hattı gibi yollarla da kadına yönelik hizmetler belediye tarafından sunulmaktadır. Mor otobüs uygulaması ile merkezlere gelemeyecek kadınlar için gezici kadın danışma birimleri oluşturulması; önleyici sağlık hizmetleri ile psikolojik danışmanlıktan bilinçli beslenmeye yönelik hizmetler sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca mahalle evleri uygulaması ile mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına göre atölyeler, eğitimler, seminerler vb. etkinliklerin STK ve üniversiteler ile gerçekleştirilmektedir.⁷

Belediyeler bu tür çalışmalarını dört yıllık süreçle hazırlanan Yerel Eşitlik Eylem Planlarında (YEEP) yayınlamaktadırlar. Bu kapsamda YEEP hakkında bilgi verilmesinin yanında ABB ve İBB'nin YEEP'leri aşağıda incelenmiştir.

Yerel Eşitlik Eylem Planı (YEEP)

YEEP, yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği için, eşitsizliklerin azaltılması, her türlü ayrımcılığın sona erdirilmesi, kadınlar başta olmak üzere ayrımcılığa uğrayan grupların güçlendirilmesi için gerekli yol haritasını gösteren belgelerdir (Kaşıkırık ve Arslan, 2023:11). Yerel yönetimlerde eşitliğin sağlanması özellikle dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen kadınların ve kız çocuklarının kamu kaynaklarına ve fırsatlara eşit bir şekilde erişebilmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla eşitliğin sağlanması için yerel yönetimlerden yola çıkılarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin kamu politikalarına uygulanması gereklidir. Yerel yönetimlerdeki farklı koşulların olması nedeniyle, belediyelerin önemi artmıştır.

⁷ <https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/mudurlukdetay.aspx?ID=1>

YEEP, Türkiye'nin 1985'te imzaladığı Birleşmiş Milletler (BM) "Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Engellenmesi Sözleşmesi" (CEDAW) başta olmak üzere diğer uluslararası belgelerle uygun olarak altı başlık altında hazırlanmaktadır. Bunlar; eğitim, sağlık, istihdam, kadına şiddet, yönetime katılım, kentsel hizmetler şeklinde sıralanabilir. Ancak her yerel yönetimin ihtiyaçları doğrultusunda bu sınıflandırmalardaki başlıklar değişebilmektedir.

YEEP için belediyelerde bir çalışma grubu oluşturularak bir yol haritası hazırlanmaktadır. Valilikler, belediyeler, il özel idareleri, STK, üniversiteler vb. kurum ve kuruluşların katılımı sağlanarak belediye meclislerinde görüşülmekte ve kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Dolayısıyla cinsiyet eşitliğinin yerel bazda sağlanmasında YEEP oldukça önemlidir. Bu kapsamda Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediyeleri'nde YEEP ve bunların karşılaştırmalı analizi yapılacaktır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde (ABB) 2021-2024 Dönemi Yerel Eşitlik Eylem Planı (YEEP)

ABB yönetimi tarafından yayınlanan YEEP' de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için önemli hedefler belirlenmiştir. 2021-2024 dönemini içeren bu planda altı başlık altında sıralanan faaliyetler şu şekildedir:

Eğitim: Kız çocukları için eğitim desteğinin sağlanması.

Katılım: Kadın STK'ların desteklenmesi, kadın meclisinin kurulması, TCDB yapılması.

Kentsel Hizmetler: Geçici barınma evlerinin açılması, kiralanması, afet, salgın vb. risk haritasının oluşturulması, gezici araçlarla kadınlara hizmetlerin götürülmesi,

Sağlık: Kadın sağlığı ve bu konuda eğitimler verilmesi, hijyen kiti desteği ve önleyici sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi.

İstihdam: Başkent Market gibi uygulamalarla kadın girişimcilerin desteklenmesi, göçmen kadınların güçlendirilmesi, belediyede ve belediye şirketlerinde kadın işçi kotasının uygulanması.

Şiddet: Mor Haritam gibi uygulamalarla sosyal risk haritasının belirlenmesi, kadın danışma merkezlerinin kurulması, dijital uygulamalar yoluyla şiddetle mücadele edilmesi, erken yaşta evliliklere son verilmesi,

“Kadın Dostu Kent Ankara’nın” bu sayılan hedefler doğrultusunda ABB YEEP’ in uygulanması amaçlanmaktadır. İzleme, denetim ve şeffaflık ilkelerinin gözetilmesine önem verilmiştir. İzleme Komisyonu Üyeleri arasında Türkiye Belediyeler Birliği, Yenimahalle Belediyesi, Ankara Üniversitesi KASAUM, Gazi Üniversitesi KASAUM, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, Cinsiyet Eşitliğini İzleme Derneği ve Kadın Koalisyonu gibi kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Çoğulcu bir katılım anlayışı ile hazırlanan YEEP ile özellikle kadınlara yönelik eşitlik değerlerini ön plana çıkaran bir Ankara oluşturma yolunda büyük bir çaba sarfetmektedir.

ABB’ de eşitlik ilkesinin yaşamın her alanında olmasına ve etkin bir şekilde uygulanmasına önem verilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı uygulamaların hayata geçirilmesi için gerekli tüm hedefler ortaya konulmaya çalışılmıştır. (ABB YEEP, 2021-2024: 2-4).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde (İBB) 2021-2024 Dönemi Yerel Eşitlik Eylem Planı (YEPP)

İBB, 2019 yılı başlarında “Avrupa Yerel Yaşamda Kadın ve Erkek Eşitliği Şartı’nı” İBB Meclis onayıyla imzalamıştır. Avrupa Kentsel Şartı’nda sağlık, eğitim, ulaşım vb. konularda bir şehirde yaşayan tüm insanların cinsiyet, yaş, inanç, vb. açılardan eşit olarak yararlanmasının sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Eşit yerel

kamu hizmeti anlayışının herkes için uygulanması, yerel hizmetlerde kadınların ihtiyaçlarının öncelikli olarak le alınması gerekmektedir. Zira kadınların günlük hayattaki yüklerini azaltmanın bu şekildeki uygulamalarla mümkün olduğu aşıkardır.

Şehir nüfusunun yaklaşık yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Bu durumda kadınların hayat koşullarına uygun hizmetleri yapma görevi de yerel yönetimler için zorunluluk haline gelmiştir. Kadın istihdamı, eğitim hakkı ve yönetime katılım gibi pek çok konuda YEOP' te stratejiler üretmek amaçlanmaktadır.

YEOP, yerel yönetimlerdeki toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili sorunlara yönelik hedeflerin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, YEOP ile ilgili olarak belediyenin, üniversitelerin, STK'ların akademisyenlerin de dahil olduğu katılımcı bir hazırlık süreci yapılmaktadır. Bütün bunlar sonucunda YEOP oluşturulmuştur. YEOP, İBB ve çeşitli kurumların eşitlik çalışmaları sonucunda belirlenmiştir.

İBB YEOP' te ana başlıklar şu şekilde oluşturulmuştur:

Katılımcılık,

Toplumsal cinsiyete duyarlı ayrımcılık ve kadına şiddet,

Sağlık,

Yoksulluk,

Barınma ve konut,

Ekonomik güçlenme ve istihdam,

Bakım hizmetleri,

Kentsel planlama, tasarım, erişilebilirlik ve güvenli kent,

Sosyal destek,

Hareketlilik ve ulaşım,

Kültür sanat rekreasyon, spor ve yeşil alan,
Halkla ilişkiler bilgilendirme tanıtım,
Yaşanası kent,
Eğitim ve yaşam boyu öğrenme,
Afet, kriz olmak üzere on beş başlık oluşmuştur.

Planın konu başlıkları YEEP' in hazırlık aşamasındaki katılımcı toplantılarda belirlenmiş olmakla birlikte tüm konular birbiriyle ilişkilidir. Ancak her bir konu başlığı toplumsal cinsiyete duyarlı yaşamın çeşitli alanlarını yansıtmaktadır (İBB YEEP,2021-2024: 9,18).

YEEP temel amaçlar ve hedefler doğrultusunda İstanbul'da bulunan halkın, farklı seslerin ve ihtiyaçların da arasında bulunduğu katılımcı bir süreçle inşa edilmiştir. Ancak yönetimin kaynakları, yapabilirlikleri ve yetki sınırları çerçevesinde bu plan oluşturulmuştur. Şehirde eşitliği temel alan düşünceleri bulunan ve bu yönde politikalar üretebilen her kesimden bireyler tarafından yapılan bütün öneriler dikkate alınmaya çalışılmıştır. (İBB YEEP,2021-2024: 29).

Bütün bunların ötesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bilhassa kadınların sosyal, ekonomik vb. yaşama katılımlarını kısıtladığının ve bu anlamda hayatlarını daha da zora sokarak yıkıcı etkiler yarattığının bilincinde olan bir belediyeçilik anlayışı ile çalışılmıştır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi(İBB) Yerel Eşitlik Eylem Planlarının (YEEP) Karşılaştırmalı Analizi (2021-2024)

ABB ve İBB 'nin 2021-2024 dönemi YEEP 'lerinin karşılaştırmalı analizi aşağıda yapılmıştır. ABB toplumsal cinsiyet

eşitliği için altı adet hedef belirlerken İBB on beş adet amaç belirlemiştir. Her birinin başlıkları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. ABB ve İBB Yerel Eşitlik Eylem Planlarının Karşılaştırmalı Analizi (2021-2024)

ABB	İBB
Hedef 1: Eğitim Kadınların eğitime katılımını artırmak <i>Alt Hedef 1:</i> Kız çocuklarının eğitimi <i>Alt Hedef 2:</i> Kadınların eğitimi E-ticaret eğitimi, burslar, eğitime erişim, seracılık, kooperatif eğitimleri, üreme sağlığı vb. eğitimler.	Amaç 1: Katılımcılık: Toplumsal cinsiyet eşitliği için politikalara, planlama vb. süreçlere katılımı sağlamak <i>Hedef 1:</i> Bilgilendirme araçlarını çeşitlendirmek <i>Hedef 2:</i> Uygulamalara katılımı artırmak için veri analiz sistemini geliştirmek. <i>Hedef 3:</i> Kadın kuruluşları, sivil toplum, meslek örgütü ve akademi işbirliğini artırmak. <i>Hedef 4:</i> Katılımcılığı yaygınlaştırmak. <i>Hedef 5:</i> YEOP ’i yaygınlaştırmak.
Hedef 2: Katılım Kadınların yerel mekanizmalara eşit katılımı <i>Alt Hedef:</i> Kadınların yerel mekanizmalara eşit katılımı Mahalle örgütleri, STK’ların güçlendirilmesi, kadın girişimci ve yönetici yetiştirilmesi, TBDB uygulamaları, kadın muhtarların desteklenmesi vb.	Amaç 2: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Ayrımcılık ve Kadına Şiddet: Toplumsal cinsiyet temelli şiddeti ve ayrımcılığı önlemek <i>Hedef 1:</i> Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılığı önlemek için kurumsal kapasiteyi geliştirmek. <i>Hedef 2:</i> Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı verileri oluşturarak belediye hizmetlerine erişimi artırmak. <i>Hedef 3:</i> Şiddetle mücadele için gerekli kaynak ve hizmetleri artırarak yaygınlaştırmak. <i>Hedef 4:</i> Çocuk istismarına karşı kurumsal kapasiteyi geliştirmek

Hedef 3: Kentsel Hizmetler Kentin kadınlara uygun hale getirilmesi <i>Alt Hedef:</i> Kentin kadınlara uygun hale getirilmesi. Güvenli kent, dijital kent vb. uygulamalar, barınma evleri, park vb. yerlerde güvenlik butonları, bisiklet yolu vb. uygulamalar.	Amaç 3: Sağlık: Sağlık hizmetlerini, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında erişilebilir kılmak <i>Hedef 1:</i> Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmak. <i>Hedef 2:</i> Sağlık hizmetlerinde kadınlar için kapasiteyi geliştirmek. <i>Hedef 3:</i> Kadınlarda sağlıklı yaşam farkındalığını artırmak.
Hedef 4: Kadın ve Sağlık: Kadınların için eşit sağlıklı yaşam hakkı <i>Alt Hedef:</i> Kadınlar için eşit sağlıklı yaşam hakkı: Cinsel sağlık, korunma yöntemleri eğitimleri, spor merkezleri ve havuz sayılarının artırılması.	Amaç 4: Yoksulluk: Toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde yoksullukla mücadele etmek <i>Hedef 1:</i> Kadın yoksulluğuyla mücadele etmek <i>Hedef 2:</i> Sosyal politika hizmetleri veren belediye birimlerini ve çalışanları güçlendirmek. <i>Hedef 3:</i> Çocuk yoksulluğuna son vermek. <i>Hedef 4:</i> Göçmenlerin sosyal yaşama katılımını sağlamak
Hedef 5: İstihdam: Kadınların ekonomik hayata eşit katılımı: Kadın kooperatiflerinin satışlarının artırılması, eğitimler verilmesi, Başkent Market uygulamaları, kadın işçi kotası, sığınma evlerinde meslek edindirme kursları, kreş açılması, göçmen kadınlara destek, kadın girişimci desteği vb.	Amaç 5: Barınma ve Konut: Barınma hakkına tam erişim sağlamak <i>Hedef 1:</i> Eşit barınma hakkını tesis etmek <i>Hedef 2:</i> Sürdürülebilir politikalar geliştirmek. <i>Hedef 3:</i> Afet, kriz, salgın vb. durumlarda konut ve barınma için, toplumsal cinsiyete duyarlılık.

Hedef 6: Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Dijital desteklerin ve kadın danışma merkezlerinin artırılarak güçlendirilmesi, barınma evleri şiddet eğitimleri, kadınları güçlendirme çalışmaları vb.	Amaç 6: Ekonomik Güçlenme ve İstihdam: Kadınların ekonomik olarak güçlenmelerini sağlamak <i>Hedef 1:</i> Belediyenin istihdamında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak. <i>Hedef 2:</i> Kadın istihdamını artırmak. <i>Hedef 3:</i> Kadın girişimciliğini desteklemek. <i>Hedef 4:</i> Kırsaldaki üretici kadınları teşvik. <i>Hedef 5:</i> Ev işçileri vb. güvencesiz çalışan kadınları desteklemek.
	Amaç 7: Bakım Hizmetleri: Bakım hizmetlerini ile ilgili kamusal hizmetleri geliştirmek <i>Hedef 1:</i> Çocuk, engelli, yaşlı vb. için bakım hizmetlerini artırmak. <i>Hedef 2:</i> Bakım hizmetlerini toplumsal cinsiyet eşitline duyarlı yapmak. <i>Hedef 3:</i> İlgili personeli desteklemek.
	Amaç 8: Kentsel Planlama, Erişilebilirlik, Tasarım, Güvenli Kent: Erişilebilir ve güvenli kent inşa etmek. <i>Hedef 1:</i> Kadın vb. için güvenli mekânları artırmak. <i>Hedef 2:</i> Kentsel erişilebilirliği artırmak. <i>Hedef 3:</i> Güvenli bir kent oluşturmak.

	Amaç 9: Sosyal Destek: Nitelikli sosyal yaşam olanakları sağlamak <i>Hedef 1:</i> Zor koşullarda yaşayan kadınlara ulaşmak için uygun yöntemler geliştirmek. <i>Hedef 2:</i> Yaşlılıkla ilgili çalışmalarda politika ve hizmet geliştirmek. <i>Hedef 3:</i> Çocukların gelişimi için imkanları yaygınlaştırmak. <i>Hedef 4:</i> Madde bağımlılığı çözümüne yönelik çalışmalar yapmak.
	Amaç 10: Hareketlilik ve Ulaşım: Kapsayıcı ulaşım politikasını uygulamak <i>Hedef 1:</i> Ulaşımında akıllı teknolojiyi kullanmak. <i>Hedef 2:</i> Ulaşımında güvenliği artırmak.
	Amaç 11: Kültür, Rekreasyon, Sanat, Spor ve Yeşil Alan: Kültür, sanat ve spor gibi faaliyetlere kolay erişimi sağlamak <i>Hedef 1:</i> Kütüphane sayısını artırmak. <i>Hedef 2:</i> Kültür ve sanat politikaları geliştirmek <i>Hedef 3:</i> Kadınların ve çocukların kent ile bağımlı güçlendirmek <i>Hedef 4:</i> Kültürel etkinlikleri erişilebilir kılmak. <i>Hedef 5:</i> Spor vb. tesislerin erişilebilir yapmak.

	Amaç 12: Halkla İlişkiler, Bilgilendirme ve Tanıtım: Halkla ilişkiler araçlarını çeşitlendirmek <i>Hedef 1:</i> Kurumsal iletişim dilini geliştirmek <i>Hedef 2:</i> İletişim ağı kurarak toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sunmak.
	Amaç 13: Yaşanası Kent: İstanbul’u Yaşanası Bir Kent Haline Getirmek <i>Hedef 1:</i> Temiz bir çevre sağlamak. <i>Hedef 2:</i> Yeşil alanları artırmak. <i>Hedef 3:</i> Temiz ve sağlıklı gıdaya erişim.
	Amaç 14: Eğitim ve Ömür Boyu Öğrenme: Eğitimde toplumsal eşitliğin sağlanması. <i>Hedef 1:</i> Eğitim ve ömür boyu öğrenme olanaklarını yaygınlaştırmak. <i>Hedef 2:</i> Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak. <i>Hedef 3:</i> Engellilerin eğitimlere erişimlerini artırmak.
	Amaç 15: Afet/Kriz: Afet ve kriz dönemlerinde ortadan kaldırmak <i>Hedef 1:</i> Afet ve acil duruma eşit ve katılımcı yöntemler geliştirmek. <i>Hedef 2:</i> Afetle ilgili bilinçlendirme çalışmalarını artırmak. <i>Hedef 3:</i> Kriz/Pandemi sürecinde özel önlemler geliştirmek.

Kaynak: ABB ve İBB Yerel Eşitlik Eylem Planları (2021-2024), 03/01/2024.

ABB ve İBB 'nin 2021-2024 dönemi YEPP 'lerinin karşılaştırmalı analizinin yapıldığı Tablo 1'e göre;

ABB' de eğitim konusu birinci hedef olarak belirlenirken İBB'de eğitim başlığı on dördünü hedef olarak incelenmiştir. ABB' de kadınların eğitimi ilk hedef olarak belirlenmiştir.

ABB' de ikinci hedef katılım iken İBB'de birinci hedef katılım olmuştur. Her ikisinde de amaç toplumsal cinsiyete duyarlı bir katılım mekanizması sağlayarak özellikle kadınların politikalara, planlara vb. alanlara katılımını artırmaktır.

ABB' de üçüncü hedef kentsel hizmetler iken İBB'de kentsel hizmetler sekizinci hedefte ve diğer hedeflerde ayrı ayrı bulunmaktadır. Her iki belediyede de amaç kentin kadınlara uygun hale getirilmesi, güvenli kent, dijital kent, barınma evleri vb. uygulamalar ile özellikle kadınların güvenli bir şehirde yaşamalarını sağlamaktır.

ABB' de dördüncü hedef kadın ve sağlık konusu olurken İBB'de üçüncü amaç olarak sadece başlığı sağlık altında işlenirken içerik olarak kadınlara yer vermiştir. ABB' de hedef kadınlar için eşit sağlıklı yaşam hakkı iken İBB'de sağlık hizmetlerini, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında erişilebilir kılmak ve kadınların sağlıklı yaşam farkındalığını artırmak gibi hedefleri bulunmaktadır.

ABB' de beşinci hedef istihdam olup İBB'de bu hedef ekonomik güçlenme ve istihdam başlığı altında altıncı hedef olarak belirlenmiştir. Her iki belediyede de amaç kadın istihdamını artırmak olup İBB'nin bu konuda daha çeşitli alanlarda amaçlarının olduğu düşünülebilir.

ABB 'nin altıncı hedefinde kadına şiddetle mücadele yer alırken İBB'de bu hedef ikinci hedef olup toplumsal cinsiyete duyarlı ayrımcılık ve kadına şiddet başlığı altında incelenmiştir. Her

iki belediyede de hedef özellikle kadına yönelik şiddetin engellenmesi ve bu yönde önlemlerin alınması şeklindedir.

ABB’ de altı hedef, İBB’ de on beş hedef bulunmaktadır. İBB’de yoksulluk, barınma ve konut, bakım hizmetleri, sosyal finansman, ulaşım, kültür, spor ve yeşil alan, halkla ilişkiler, yaşanası kent, afet ve kriz gibi farklı başlıklar altında toplumsal cinsiyete duyarlı olan uygulamalar söz konusudur.

Bütün olarak iki belediyenin YEEP ’leri değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamaların ağırlıklı olduğu ve bu konuya oldukça önem verildiği görülmektedir. Ülkemizde toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların uygulandığı başka belediyeler de bulunmakla birlikte yeterli sayıda uygulama bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalar hızla devam etmekte olup bu iki belediyenin çalışmalarının ülke genelinde yaygınlaştırılması ve tüm ülke belediyelerine örnek olması gerekmektedir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi(İBB) Yerel Eşitlik Eylem Planlarının Swot Analizi

ABB ve İBB YEEP ’lerinin güçlü, zayıf yönleri ve fırsatlar ile tehditlerin analizi yani swot⁸ analizi yapılarak detaylı bu iki belediyenin geleceğe yönelik olarak yapacakları planları ve stratejileri oluşturma amacı ile gerçekleştirilen bir analiz ortaya konmaya çalışılmıştır. İlk olarak ABB ’nin YEEP ’nin SWOT analizi Tablo 2’de sunulmuştur.

⁸ SWOT Analizi: İngilizce kelimelerin baş harflerinden oluşturulan bir analizdir. Strengths (güçlü yönler), Weaknesses (zayıf önyler), Opportunities (fırsatlar) ve Threats (tehditler) anlamına gelmektedir.

**Tablo 2. ABB Yerel Eşitlik Eylem Planının (2021-2024)
Swot Analizi**

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Belediye mevzuatı, kaynak imkanlarının yüksek olması	Kaynakların plansız olarak kullanılması	Merkezi bütçeden ayrılan payın yüksek olması	Şehir nüfusunun fazla olması
Hizmet ağı genişliği	İstihdamın ihtiyaçlara göre olmaması	Merkezi idareye ulaşımında kolaylık	Kaynakların israfı
Dezavantajlı gruplar için sosyal yardım ve hizmetlerin çeşitliliği	Bütçe ve kaynak aktarımındaki gecikmeler	İstihdam olanağının yüksekliği	Ekonomik krizin olumsuz etkileri
İlçelere ulaşımın kolay olması	Kurumsal yapıdaki yönetimsel sıkıntılar	Kaynakların fazlalığı	Göç ve göçmen sorunları
Belediyelerle birlikte çalışabilme olanağı	Hizmetlerin kapsamı ve erişilebilirliğinin yetersizliği	Emekli ve yaşlıların tecrübelerinden faydalanma fırsatı	Bürokrasi fazlalığı
Nitelikli personel istihdamı	Kırsaldaki bütçenin yetersizliği	Şehrin karar noktası olması	Toplumsal sorunların normalleşmesi
Hizmet araçlarının ve tesislerin yeterliliği	Sağlık hizmetlerinin yetersizliği	Kırsalda vatandaşların ılımlı olması	Sosyal yardımlara ihtiyacın artması

Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Plan, Ankara, 10/10/2024.

Tablo 2’ye göre ABB ’de YEOP ’in güçlü yönleri belediye kaynaklarının zenginliği, hizmet kalitesinin üstünlüğü, sosyal yardımlardaki çeşitlilik, nitelikli personelin varlığı, ulaşımında sağladığı kolaylıklar olarak sıralanabilir. Kaynak israfı, istihdamda yetersizlikler, bütçenin azlığı, bazı hizmetlerin yetersizliği ve bürokratik gecikmeler belediyenin zayıf yönleri olup bu yönlerin dikkatle yeniden planlanması gereklidir. Bu kapsamda ABB ’nin önünde birtakım fırsatlar bulunmaktadır. Bunlar merkezi bütçeden iyi bir pay alması, kaynak fazlalığı, yetişmiş personellerden sağlanacak olan tecrübeler ve karar alma merkezi olmasından kaynaklanan avantajlar şeklinde sıralanabilir. Bu fırsatları avantaja dönüştürmek için gerekli çalışmaları yapmak belediyenin asli görevleri arasında yer almalıdır. Bu kapsamda bakıldığında birtakım tehditlerin de olduğu görülmektedir. Şehrin nüfusunun fazla olması, göçmen sayısının fazlalığı, ekonomik krizlerin olumsuz etkileri, bürokratik gecikmeler, sosyal yardımlara olan ihtiyaçların her geçen gün artması belediyenin karşılaşılabileceği sorunların başında gelmektedir. Tüm bunlar bir süzgeçten geçirilip değerlendirildiğinde etkin ve verimli bir belediye yönetiminin sağlanması için gerekli altyapının oluşturularak sorunların fırsatlara çevrilmesi toplumsal cinsiyete duyarlı politikalarını başarısında önemli bir rol oynayacaktır.

İBB ’nin YEOP ’nin SWOT analizi Tablo 3’te gösterilmiştir.

**Tablo 3. İBB Yerel Eşitlik Eylem Planının (2021-2024)
Swot Analizi**

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Dezavantajlı gruplar için sosyal hizmet politikaları oluşturma	Sosyal desteklerin yetersizliği	Kadın istihdamının teşviki	Sosyal destek hizmetlerinde bütünlük eksikliği
Mesleki eğitimlerin sürekliliği ve ücretsiz olması	Bütçenin etkin kullanılmaması	Akıllı sağlık ve yaşlılık uygulamaları ile ilgili olarak üniversitelerde yeni bölümler açılması	Göçün neden olduğu sorunlar
Sürdürülebilir kurumsal kimlik.	Çalışan memnuniyetinin azlığı kreş desteğinin yeterli olmaması	Toplumun farklı kesimleri için fırsat eşitliğini sağlama.	Sosyal hizmetlerde ortak bir veri tabanının olmaması
Hizmet alanlarında insan kaynağının olması	Kurumsal denetim yetersizliği	Meslek edindirmeye yönelik eğitimler	Hızlı kentleşme.

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Plan, İstanbul, 10/10/2024.

Tablo 3'e göre İBB' de YEOP 'in güçlü yönleri sosyal hizmetlerin varlığı, mesleki eğitime verilen önem, insan kaynağının hizmet alanlarındaki fazla olması, hizmetlerde sürdürülebilirliğin olması vb. şeklinde sıralanabilir. İBB'nin zayıf yönleri sosyal desteklerin azlığı, bütçenin kullanımında etkinlik olmaması, çalışanların yoğun iş ortamı ve özellikle kreşler açısından memnuniyetinin azlığı, denetimlerin yetersizliği vb.'dir. Belediyenin fırsatları ise istihdamda kadınların öncelikli olarak desteklenmesi, akıllı sağlık gibi uygulamalar, mesleki eğitimler

vb.'dir. Tehdit olarak sıralanabilecek uygulamalar ise sosyal desteklerde bir bütünlük sağlanamaması, göç sorunları, hızlı kentleşme vb. şeklinde sıralanabilir.

İki belediyenin de güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri benzerlik göstermektedir. İstanbul'un daha büyük bir kent olmasından kaynaklı sorunlarının Ankara ile karşılaştırıldığında daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ABB 'nin İBB' ye göre kentin gelişimi ve sunulan hizmetler açısından daha fazla imkânları olduğu söylenebilir. Ancak temelde sorunlar hemen hemen aynı olmasına rağmen hizmet kalitesi ve imkânlar açısından ABB 'nin İBB 'nin önünde olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Her iki belediye de elindeki imkanları fırsata dönüştürme kapasitesine sahip olup iyi bir yönetimle daha etkin ve verimli çalışmalar yapma doğrultusunda ilerleme imkanına kavuşması mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

TCDB kavramı bütçelerin hazırlanması, kanunlaşması, uygulanması ve denetimi aşamalarında, bireylerin farklı ihtiyaçlarının ve önceliklerinin göz önüne alınarak oluşturulan bir bütçeleme çeşidini ifade etmektedir. Türkiye'de 5018 sayılı kanunda genel yönetimdeki kamu idareleri üç başlık altında merkezî yönetim, mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumları olmak üzere ayrılmaktadır ve bu idarelerin ayrımı kapsamında bütçeler oluşturulmaktadır.

Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerden biri olan mahalli idareler belediyeler, il özel idareleri ile bağlı birlik ve idarelerden oluşmaktadır. Yerel yönetimlerde, altyapı çalışmalarının yapılması, çöplerin toplanması, yeşil alanların çoğaltılması toplu taşımacılık hizmetlerinin verilmesi, pazar yerlerinin kurulması vb. mal ve hizmetler sunulmaktadır. Bu hizmetlerin hiç sunulmaması

gibi durumlarda özellikle kadınların üstlendiği işleri zora sokmaktadır.

Yerelde TCDB yaklaşımına dayalı bütçeleme yerel planlama ve bütçeleme sürecinde daha çok insanın katılımını sağlayacak fırsatlar oluşturacaktır. ABB 'de toplumsal cinsiyete duyarlı projeler belediye bünyesinde yapılmaktadır. Kadın güçlenme merkezi projesi, ücretsiz ped desteği, mor haritam projesi, kariyer danışmanlığı, kooperatif destekleme programı gibi pek çok projesi bulunmaktadır. Özellikle Mor Harita Projesi ile kadınlar için etkin hizmet modellerinin oluşturulması, kadın danışma merkezlerinin doğru alanda açılması, kadına yönelik şiddetle mücadelede merkezlerin lokasyonlarına erişimi, kreşlerin inşa edilmesi, kent güvenliği için aydınlatmaların yapılması kamu kaynaklarının, bağış ve fonların etkin kullanımı ve toplu taşıma duraksız indirme uygulaması hayata geçirilmiştir. İBB 'de ise TCDB 'ye yönelik çalışmalar için İBB Kadın, Aile Hizmetleri Müdürlüğü kurulmuştur. Kadın ve çocuklar için koruma ve önleme amaçlı hizmetler geliştirme, sosyal hizmetlerin toplumsal cinsiyete duyarlı olarak uygulanmasını sağlama, İBB Kadın Merkezleri, Kadın Danışma Birimleri, Kadın Dayanışma Evi, Kadın Destek Hattı, Cinsel Şiddetle Mücadele Hizmetleri, Mor Otobüs ve Mahalle Evleri gibi hizmetleri gerçekleştirme yönünde çalışmalar yapılmıştır.

Yerel yönetimlerden biri olan belediyelerde TCDB analizi içerisinde yer alan YEEP önemli bir yere sahiptir. YEEP, kadınların ve erkeklerin eşitliğini sağlamak amaçlı stratejik belgelerdir. Bu çalışmada belediyelerde TCDB uygulamalarına yer verildikten sonra Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediyelerinin 2021-2024 dönemi için hazırladıkları YEEP 'lerinin karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda iki belediyenin de çalışmalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Kadın, çocuk ve yaşlılar adına iki belediyenin de etkin ve verimli çalışmalar yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu belediyelerin

alışmaları hız kesmeden devam etmektedir. Çalışmada ayrıca iki belediyenin de YEEP 'lerinin Swot analiz yapılarak bu planlardaki gl, zayıf yönler ve fırsatlar ile tehditlere yer verilmiştir.

ABB' de YEEP' in gl yönleri belediye kaynaklarının zenginliği, hizmet kalitesinin üstünlüğü, sosyal yardımlardaki çeşitlilik, nitelikli personelin varlığı, ulaşımda sağladığı kolaylıklar olarak, kaynak israfı, istihdamda yetersizlikler, bütçenin azlığı, bazı hizmetlerin yetersizliği ve bürokratik gecikmeler belediyenin zayıf yönleri olarak, merkezi bütçeden iyi bir pay alması, kaynak fazlalığı, yetişmiş personellerden sağlanacak olan tecrübeler ve karar alma merkezi olmasından kaynaklanan avantajlar fırsatlar olarak, şehrin nüfusunun fazla olması, göçmen sayısının fazlalığı, ekonomik krizlerin olumsuz etkileri, bürokratik gecikmeler, sosyal yardımlara olan ihtiyaçların her geçen gün artması tehditler olarak sıralanabilir.

İBB 'de YEEP 'in gl yönleri sosyal hizmetlerin varlığı, mesleki eğitime verilen önem, insan kaynağının hizmet alanlarındaki fala olması, hizmetlerde sürdürülebilirliğin olması vb. olarak, zayıf yönleri sosyal desteklerin azlığı, bütçenin kullanımında etkinlik olmaması, çalışanların yoğun iş ortamı ve özellikle kreşler açısından memnuniyetinin azlığı, denetimlerin yetersizliği vb. olarak, fırsatları ise istihdamda kadınların öncelikli olarak desteklenmesi, akıllı sağlık gibi uygulamalar, mesleki eğitimler vb. olarak, tehditler ise sosyal desteklerde bir bütünlük sağlanamaması, g sorunları, hızlı kentleşme vb. olarak sıralanabilir.

Özellikle kadınlara yönelik çalışmaların fazlalığı ve kadına verilen önem bu planlarda görülmektedir. Tabii olarak planlardaki taahhütlerin ne kadar yerine getirilebildiği sorgulanabilmektedir. Türkiye genelinde değerlendirildiğinde iki belediye tarafından da TCDB bağlamında çok önemli adımlar atılmıştır. İki belediyenin de gl ve zayıf yönleri, bu kapsamda değerlendirebilecekleri fırsatları ve karşılaşabilecekleri tehditler söz konusudur. Zayıf yönleri güçlendirmek ve tehditleri fırsatlara çevirmek iyi bir yönetim

sistemi, şeffaflık ve adalet çerçevesinde hareket edilmesini ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların çeşitlendirilerek sürdürülebilir olmasını sağlamakla mümkün olacaktır.

Kaynakça

Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB). (2019). 2020-2024 Stratejik Plan, Ankara. http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/mDWWe+2020-2024_Stratejik_Plan_BASKI_son.pdf

Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB). (2021-2024). YEPP (2021-2024), Ankara. <https://www.izleme.org/ankara-buyuksehir-belediyesi-yerel-esitlik-eylem-plan/>

Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) (2022). Avrupa Yerel Yaşamda Kadın ve Erkek Eşitliği Şartı, https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/03/Charter_2022_EN.pdf

Elson, D. (1998). “Integrating gender issues into national budgetary policies and procedures: some policy options.”

Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association, 10(7), 929-941.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) 2020-2024 Stratejik Plan https://uploads.ibb.istanbul/uploads/ibb_stratejik_plan_2020_2024_17fb807616.pdf

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2021-2024). YEPP (2021-2024), İstanbul. <https://ibb.istanbul/tum-hizmetler/bilgi-hizmetleri/yerel-esitlik-eylem-plan/>

Kaşıkırık, A. ve Arslam I.Ç. (2023) YEPP Hazırlama Rehberi, Yanındayız Derneği. <https://yanindayiz.org/pdf/isvec-kraliyeti-kitap.pdf>

KEFEK (2014). TCDB Komisyon Raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 14

Klatzer, E., ve Stiegler, B. (2011). Gender budgeting-an equality policy strategy. Friedrich-Ebert-Stiftung, 12.

Sumbas, A. (2013). “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Politika Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Belediyelerin Hukuksal ve Siyasal Durumları.” Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(1), 31-44.

Türkiye Belediyeler Birliği (TBB). (2021). CEMR Avrupa Yerel Yaşamda Kadın ve Erkek Eşitliği Şartı, https://www.tbb.gov.tr/Tr/icerik_cemr-avrupa-yerel-yasamda-kadin-erkek-esitligi-sarti_304

UN Women. (2019). Families in a changing world: Progress of the world’s women 2019-2020.

Yücel, Y., ve Günlük-Şenesen, G. (2018). “Sustainability of gender budgeting in local administrations in Turkey: An assessment from the well-being perspective.” In A. O’Hagan & E. Klatzer (Eds.), Gender Budgeting in Europe.

İnternet Kaynakları:

<https://www.ankara.bel.tr/kadin-calismalari/hakkimizda>,

<https://www.ankara.bel.tr/kadin-calismalari/projeler-m-z>

<https://www.ankara.bel.tr/kadin-calismalari/kooperatif-destekleri>

<https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/sayfadetay.aspx?ID=1025>

<https://sosyalhizmetler.ibb.gov.tr/mudurlukdetay.aspx?ID=1>

Farklı İktisadi Yaklaşımlar

Teori ve Güncel Eğilimler

